

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Roskilde Kloster

Gods og kloster – jomfruer og bønder

Af Jakob Zeuner

Historisk Årbog for Roskilde Amt 2021

Jakob Zeuner: Roskilde Kloster. Gods og kloster – jomfruer og bønder
Udgivet af Historisk Samfund for Roskilde Amt

© 2021 Forfatteren og Historisk Samfund for Roskilde Amt

ISBN 978-87-972180-2-0

Redaktør: Gorm Bruun Hansen

Redaktionsgruppe: Hans Michelsen, Bente Kjærgård og Henrik Denman

Grafisk tilrettelæggelse og tryk: Grafiker Jannie Sørensen, Rosendahls a/s

Forsidefoto:

Maleri af kirkefløjen med bindingsværkstilbygningen yderst til højre.

Maleri signeret C.N., Roskilde 1894. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster

Bagsidefoto:

Damerne er rykket ind i Hjørnestuen. Fra venstre: Tjener Oluf Henrik Hansen, Ingeborg Deichmann, Ingeborg Buhl, Emma Diderichsen, Asta Lütken, Louise Moth, Ingeborg Myhre, Ellen Marie von Hedemann og Inge von Hedemann.

På fotografiet mangler to af konventualinderne, nemlig baronesse Julie Juel-Brockdorff og Louise Heiberg. Foto fra ca. 1943. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv

Bestyrelsen for Historisk Samfund for Roskilde Amt 2021:

Fhv. lektor Gorm Bruun Hansen, formand

Stiftsbibliotekar Hans Michelsen, næstformand

Fhv. skoleleder Bent Hansen, kasserer

Redaktør Henrik Denman, sekretær

Lektor Bente Kjærgård

Fhv. bibliotekar Birthe Krogh

Lektor Kristina Krogh Thomassen

Fhv. skoleinspektør Finn Gaunaa

Lektor Rasmus Kjærsgaard Petersen

Museumsinspektør Morten Ravn

Museumsinspektør Kristian Bruhn

Overinspektør Ole Kastholm

Forskningsleder Jens Ulriksen

Indhold

Førord	5
Indledning	7
1 Dominikanerne og Sortebrødregård 1231-1699	9
Sortebrødre Kloster	11
Brødre og borgere 13 – Sank Agnes Kloster 14	
Reformationen 1536	15
Herluf Trolles boder	16
Sortebrødregård – en adelig herregård	18
2 Jomfruklosteret stiftes i 1699	21
To enker, én tanke	22
Fundats og kongelige privilegier	23
Fundatsen 23 – Kongelige privilegier 25	
Klosterstrukturen	26
Patronatet 26 – Priorinden 29 – Ridefoged – Klosterforvalter 31 – Konventualinderne 31	
Fra herregård til jomfrukloster	34
De første klostertilpasninger 38 – Mordbrandattentat 40	
3 Jomfruliv og det sociale fællesskab	42
Dagligdag i 1700- og 1800-tallet	42
Mode og sprogbrug 43 – Dagens højdepunkt – fællesspisning 44 – Klosterets tjenestefolk 45	
Rødgrødsbal, mytteri og andre historier	48
Den varmbloodige konge 48 – Jomfruernes børn 49 – "Priorinden" 50 – Noget om koner og damer 52 – Rødgrødsbal og den snedige vægter 53 – Mytteri i klosteret – En sag for Højesteret 53 – Festlige begravelser 55	
4 Klosteret som godsejer	59
Hovedgård, bønder og husmænd	59
Godsets økonomiske opdeling og ansvarsområder 59 – Jomfruklosterets tillægskøb 62 – Roskilde Kloster Sogn og andre jurisdiktioner 63 – Avlsgård og hovedgårdsjord 64 – Fra Tørvehus til bydelen Trekroner 67 – Bøndergods og husmænd 68 – Jyllingebønder i lænker 70	
Nytænkning og landboreformer 1784-1830	71
Stavnsløsning 72 – Stjerne- og blokudskiftning 1797-99 72 – Selveje og arvefæster samt betydningen for landsbyerne og klosterets økonomi 73 – Veddelev 74 – Billig arbejdskraft og strammere kapitalkrav 76 – Husmændene på Sankt Agnes 78 – Klosterhusene 79	
Fra landbrug til Folkepark	83
Plantagen/Klostermarken 83 – Pavillonen på næsset 84 – Klosterkilden 85 – Louise Kilde 89 – Berte-Margrethes Anlæg 90 – H.C. Andersens eventyr om Brudeengen 94 – Folkelivet i parkerne 94	

5 Stiftelsens bygningshistorie 1699-2021	96
Midterfløjen	96
Riddersal og Kirkegang 97 – Beboersammensætning 101	
Priorindefløjen og døren, der ikke var der	102
Klosterkirken, genbrugsalter og domorganistens orgel	103
Renovering	104
Damernes Fløj	107
Udsmykning, farver og design 112 – Grundsten og ibrugtagning 113	
Fra folkestue til klosterforvalterbolig	114
Forsvundne og solgte bygninger	116
Avlsgården 116 – Juelernes Hus gemte på fortiden 117 – Den gamle klosterforvalterbolig 118 – Forpagterboligen 119 – Søslagene i Klostermarken 121 – Klosterforvalterboligen af 1901 122	
6 Klosterliv efter år 1900	123
De glade damer	123
Kammerpigens oplevelser	124
Den snarrådige munk	127
En liggedame træder i karakter	127
Adelsfrøken med slangebøsse	128
En redningsaktion i sidste øjeblik	129
Priorinden på scooter	129
Genfærd ved midnat og baronessen med harmonikaen	131
Den bramfrie liggedame	132
7 Klostermur og klosterhaver	135
Fra planteværk til tegl	135
8 Kloster og købstad fra år 1900	139
Købstad i udvikling – gods i afvikling	139
Slumstormerbesættelse 1971 146 – Akacietræet, havens ældste vækst 150 – Endnu et tehus 151	
Fusion med Odense adelige Jomfrukloster	151
Karen Brahes bibliotek og Odense-klosterets portrætter 153 – Adgangskravene lempes 157 – Bygningskomplekssets vedligeholdelse 159	
Afslutning	161
Kilde- og litteraturliste	163
Noter	168

Forord

Denne årbog er en monografi af én forfatter om ét enkelt emne, nemlig Roskilde adelige Jomfrukloster.

Jakob Zeuner indleder med kortfattet at redegøre for Roskildes dominikanerkloster og for herregården Sortebrødregård frem til 1699. Derefter behandler han indgående Jomfruklostrets historie med vægt på institutionen, på dens økonomi og godsdrift, men også på bygningerne, således at man får en dyb forståelse af de bygninger, som i dag er en kulturel skat midt inde i Roskilde. Men først og fremmest får vi et levende billede af livet bag murene og vilkårene for "jomfruerne". Redegørelserne er krydret af levende og undertiden morsomme beretninger om enkeltbegivenheder. Jakob Zeuner slutter sin beretning med at fortælle om de store ændringer, som klostret har undergået de sidste ca. 100 år.

Klostrets historie er fortalt flere gange tidligere, bl.a. af klosterpatronerne Vilhelm og Christian Skeel, af historikeren Louis Bobé samt af Piet van Deurs. Historisk Samfund for Roskilde Amt er glad for, at Jakob Zeuner har påtaget sig at skrive en moderne og up-to-date bog om klostrets historie.

Lokalhistorikeren Jakob Zeuner opdagede under arbejdet med sin bog *Sankt Agnes. Fra nonnekloster til nutid* (2015) en enestående samling af kort og tegninger i klostrets kældere. Sammen med et par andre ildsjæle har Jakob Zeuner også fået alle disse kilder digitaliseret. De udgør også en meget vigtig kildegruppe i hans grundige undersøgelser af historien.

Historisk Samfund for Roskilde Amt vil gerne takke klosterforvalter Søren Lyder Jacobsen og historiker Per Steenholdt for udstrakt hjælp ved tilblivelsen af dette værk.

Men først og fremmest takker vi Jakob Zeuner for med utrættelig energi og grundige kildestudier at have skrevet dette værk, som Historisk Samfund med glæde fremlægger som årbogen for 2021.

GORM BRUUN HANSEN
BENTE KJÆRGÅRD, HANS MICHELSEN, HENRIK DENMAN

Indledning

De fleste af Roskildes borgere og mange andre besøgende har gået langs den røde mur, der omgiver det særegne og imponante "slot" midt i byen, tæt op ad den travle hovedgade og tænkt: Hvad mon der foregår derinde? Alt virker så tyst og fjernt fra almindelige menneskers daglige jag og gøremål og kan næsten virke skræmmende i al sin stilhed, sin storhed og nok især sin fremmedhed, men trods alder og associationer danner Roskildes ældste beboede bygninger i dag rammerne om et moderne bofællesskab.

For syv år siden blev jeg opmærksom på en upåagtet skat af omkring 200 håndkolorerede kort og arkitekttegninger i Roskilde Klosters arkiv. En gruppe bestående af Per Steenholdt, nu afdøde Per Bay Lund, klosterforvalter Søren Lyder Jacobsen samt undertegnede har siden affotograferet og digitaliseret dette spændende materiale, som nu kan ses på Roskilde Lokal Arkivs fotobase Fototeket.¹ Beskrivelsen af dette materiale satte mig i gang med arbejdet med denne bog om Roskilde Adelige Jomfrukloster 1699-2021. Tegningerne og kortene danner basis for grundige redegørelser for bygningernes historie siden 1500-tallet samt for klosterets

Jakob Zeuner.

Figur 1. Søren Lyder Jacobsen, Per Steenholdt og Jakob Zeuner i færd med at tyde, sortere og registrere arkivets mange tegninger. Foto: Jan Olesen.

tid som godsbesidder og for dets jordejendomme i byen og dens omegn. Denne bog giver kun plads til de vigtigste af de mange kortskitser og arkitekturtegninger, som inspirerede dette værk.

Roskilde Kloster blev grundlagt 1699, men jeg vil kortfattet redegøre for stedets forhistorie som katolsk Sortebrødre-kloster i middelalderen 1231-1536 og som herregård efter reformationen. Fokus i det følgende værk er på klosterets funktion efter 1699, dels som jordbesidder og arbejdsgiver for landarbejdere, fæstebønder og husmænd, og dels som beboelse for enlige frøkener på dette rolige sted midt i købstaden. Fra klosterets arkiv samt erindringer og beskrivelser har jeg samlet mange detaljer og konkrete, sørgelige og muntre historier. Klosterets store ændringer i de sidste 100 år samt livet og vilkårene i dag slutter bogen af.

Vilhelm og Christian Skeel, klostrets patroner og efterkommere af en af grundlæggerne, har i 1867, 1877 og 1917 udgivet grundige gennemgange af klosterets historie med detaljer især om driften, juraen og økonomien samt personoplysninger i den forløbne periode. I 1899 skrev historikeren, cand. phil. Louis Bobé en mere populær bog i anledning af klosterets 200-års jubilæum med mange anekdoter fra den første tid. Lokallhistorikerne Heinrich Behrmann, Jacob Kørnerup og Arthur Fang har i flere sammenhænge bragt tidstypiske oplysninger og betragtninger om stedet og dets forhold til byen.² Ud over disse bygger denne bog på utrykt kildemateriale fra Roskilde Kloster og Nationalmuseets Topografiske Arkiv, ligesom bogen indeholder betragtninger om udvendige trappetårne og falske døre, som ikke er fundet beskrevet tidligere.

Jeg takker Nationalmuseet, ROMU og Roskilde Kloster for deres positive medvirken. En speciel stor tak til Søren Lyder Jacobsen, Per Steenholdt, Kurt Buchtrup, Gorm Bruun Hansen og Henrik Denman for udstrakt hjælp, bistand og gode råd. Eventuelle fejl og mistolkninger står jeg selv inde for.

JAKOB ZEUNER
ROSKILDE, APRIL 2021

1. Dominikanerne og Sortebrødregård 1231-1699

I 1100-tallet kom klosterbevægelsen til Danmark. Først kom de store herreklostre som augustiner-, benediktiner og cistercienserordenene, og i 1200-tallet fulgte tiggerordenene. De foretrak betegnelserne brødre og søstre frem for munke og nonner, og deres opgave var at virke ude i samfundet, primært blandt byernes lægfolk.

De fleste danske klostre lå i byerne. På et tidspunkt var der ca. 140 klostre og heraf lå 2/3 i byerne.

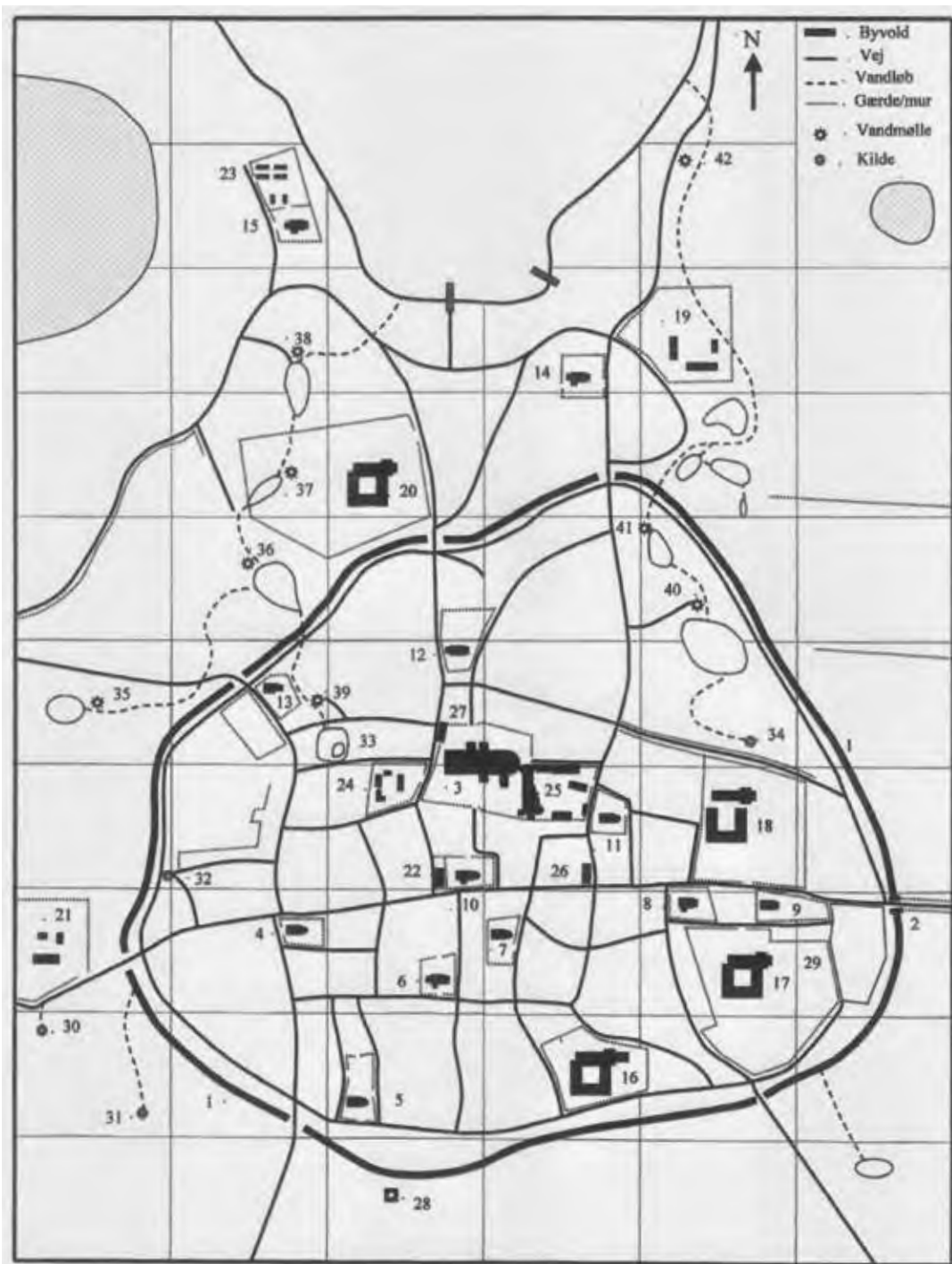
Da tiggerordenene i princippet ikke måtte eje gods eller andre indtægtsgivende privilegier, var de afhængige af bidrag fra det omgivende samfund, og de lå derfor altid i de større byer, hvilket vil sige købstæderne.

De to største tiggerordener var dominikanerne og franciskanerne. Begge disse ordener oprettede både et brødre- og et søsterkloster i byen. Roskilde blev dermed den eneste by i riget, der kom til at huse fem samtidige, katolske klostre.

Dominikanerne havde mange forskellige navne. Formelt hed deres orden *Ordo Praedicatorum*, som betyder Prædikantordenen, og medlemmerne var derfor formelt *prædikebrødre*,

Figur 2. Spanieren Domingo de Guzmán (1170-1221) senere Sankt Dominicus, stifter af Dominikanerordenen i brødrenes hvide tunika og sorte kappe, som også gav dem navnet Sortebrødrene. Foto: J.G. Gøgsig Jakobsen.

Figur 3. Kort over Roskilde omkr. år 1400 med byens fem religiøse klostre med numrene: 16: Vor Frue Kloster (1177); 17: Gråbrødre Kloster (1237); 18: Sortebrødre Kloster (1231); 19: Sankt Agnes Kloster (1263); 20: Sankt Clara Kloster (1256). Tegning: Finn Gaunaa.

men foruden disse betegnelser kendes denne orden oftest som sortebrødrene, svarende til, at franciskanerne kendes som gråbrødrene.

Sortebrødre Kloster

Efter at have stiftet konventer i Lund og Ribe kom dominikanerne til Roskilde i 1231 og påbegyndte allerede samme år byggeriet af et kloster på den grund, hvor nu Roskilde Kloster ligger.³

Roskilde var dengang opdelt i fire retslige og skattemæssige kvadranter, hvoraf den nordøstlige kvadrant, dvs. området øst for Domkirken og nord for Algade, tilhørte biskop Niels Stigsen. Det var her på hans område, at de nytilkomne tiggermunke fik lov at bygge. Deres tilknytning til biskoppen forstærkedes yderligere af det forhold, at det var bispens slægtning og Valdemar Sejrs marsk, Johan Ebbesen, der skænkede en formue på 40 mark sølv til etableringen af det nye kloster, inden han som anfører for en dansk styrke drog på korstog til Det Hellige Land.⁴ Johan Ebbesen døde imidlertid under togtet allerede året efter i 1232 og så derfor ikke det færdige resultat af sin store gave.

Det kan altså ikke have været på grund af manglende midler, at det tog godt tyve år at bygge kirken. Man kan godt overveje, om det var fordi klosterkirken var af en betydelig størrelse, at den først blev indviet i 1254 – til ordenens populære helgeninde, Sankt Catharina af Alexandria, men det var nu ikke usædvanligt med en lang byggetid. Som hovedregel tog det 20-30 år at opføre en normal romansk sognekirke.

I modsætning til de store herreklostre så fulgte byggeriet af et dominikanerkloster i begyndelsen ikke nogen fast skabelon, og det var først sent i middelalderen, at de kendte firefløjede anlæg stod fuldt færdige med en fratergård omgivet af en korsgang og kirken som nordfløj eller sydfløj. I 1200- og 1300-tallet bestod deres klosteranlæg som regel kun af en kirke og en østfløj til beboelse. I begyndelsen af 1400-tallet fik klosteret i Roskilde en tiltrængt økonomisk opbakning fra paven i form af afladsbreve, hvilket tyder på et finansieringsbehov til større byggeprojekter som genopbygning efter brand eller udbygning til et mere komplet anlæg.⁵

Det er ikke meget, vi ved om klosterets fysiske udformning. Til gengæld har vi meget godt styr på de ydre grænser. Hele klosterkomplekset blev på et tidspunkt omgivet af en teglstensmur, kaldet *Sortebrødre Mur*,⁶ som især mod nord havde et noget andet forløb end den, der omgiver nutidens

Figur 4. Sortebrødre i bøn under Herrens velsignende hånd. Roskildekonventets segl fra år 1532. Resen 1929.

Figur 5. Fratergården i Sankt Catharinæ Kloster i Ribe med kirketårnet i baggrunden. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 6. Sortebrødrenes teglstensmur set fra nord-vest. Murens retning afviger tydeligt fra det nuværende vejforløb og dermed nuværende murforløb. Foto: Jens Andersen/ROMU.

kloster, idet den krydsede den nutidige Dronning Margrethes Vej i nordvest-gående retning. Mellem den sydlige klostermur og Algade var der et 48 m bredt stykke, som siden blev bebygget og dermed afskærmede klostergrunden mod byen, så der givetvis ikke har været nogen adgang den vej fra.⁷ Mod nord og til dels mod øst lå byens 10 m brede vold og uden for denne en lige så bred voldgrav. Mod vest udgjorde Vagtstræde/Sankt Peders Stræde grænsen. Sankt Peders Stræde havde dog ikke helt den længde, som vi kender i dag, idet meget tyder på, at den i middelalderen kun gik mellem Munkebro og Sankt Ols Stræde. Nord for Munkebro har man under Sankt Peders Stræde fundet et murstensgulv med overliggende kistebegravelser.⁸

Man har aldrig haft lejlighed til at gennemføre en systematisk arkæologisk undersøgelse af klostergrunden, men med baggrund i kisterne under Sankt Peders Stræde og Nationalmuseets fund af dokumenterede murrester under klosterets nuværende beboelsesbygning, Damernes Fløj, der antages at stamme fra klosterkirken, kan man godt forstå de forskere, der synes, det giver god mening, at kirken skulle

have udgjort sydfløjen i dette klosterbyggeri. Dette bestyrkes af den kendsgerning, at klostergrunden strakte sig noget længere mod nord end i dag, og dermed gav plads til et bygningskompleks med dormitorium og andre hovedbygninger på nordsiden af klosterkirken.

Da dominikanerne, som alle andre munke, hver nat skulle bede tidebøn i kirkens kor, havde dormitoriet (sovecellerne) normalt direkte adgang til koret og udgjorde derfor østfløjen.

Adgangen til klosteret har sandsynligvis været via Munkebro, som førte fra bispegården og kongsgården til klosteret, og som qua sit navn stadig minder os om de første brugere. Ordet bro er her i betydningen stenbro eller brolægning.

Klosterkomplekset var delt i en østlig og en vestlig del. Den vestlige del bestod af kirken og hovedbygningen, som beskrevet ovenfor, mens anlæggets økonomibygninger udgjorde den østlige del. Denne del af det samlede klosterkompleks omfattede både en ladegård og et teglværk med tilhørende tegllade.⁹ Teglværk og tegllade lå i det nordøstlige hjørne, hvor Roskilde Bibliotek nu ligger.

BRØDRE OG BORGERE

Tiggerbrødre er en noget misvisende betegnelse, for på trods af ordenens tiggeraktiviteter med baggrund i forbuddet mod at eje gods og profitskabende ejendom så var virkeligheden en anden. Uden for klostermuren mod nord strakte sig et

Figur 7. "Situationskort over Roeskilde Jomfrue-Klosterets beliggenhed mod Roeskilde Kiøbstad 1817". Den blå linje angiver grænsen for klosterets jorder mod byen. Hvad der ligger nord og øst for denne grænse, kan konsumptionsfrit føres ind på klosteret, men ikke ind i købstaden. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [A12].

stort område, som skrånede smukt ned mod fjorden på begge sider af byvolden og den omkransende voldgrav. Her ligger byens østlige kildesystem, som i sine velmagtsdage forsynede hele tre vandmøller med drivkraft. Hovedkilden var Sortebrødre Kilde, som i dag hedder Klosterkilden. De to første møller i rækken var Rimers Mølle og Kobbermøllen. Historikerne strides om, hvilken af dem, der var identisk med Sortebrødre Mølle, som kendes helt tilbage fra 1329.¹⁰ Vi har ikke regnskaberne for dette kloster og kan i dag ikke vide, om møllen kun gav forsyninger til klosterets interne forbrug, eller om der også var tilknyttet en kommerciel virksomhed. Det formodes til gengæld at være tilfældet for teglværket, hvor et salg antages at have fundet sted fra en tilhørende tegllade som et supplement til indtægterne fra tiggeri, sjælemesser og salg af afladsbeviser.

Ud over muligheden for at deltage i klosterets gudstjenester kunne byens borgere møde sortebrødrene, når disse gik omkring på gader og stræder i deres hvide kjortler dækket af sorte kapper, to og to eller flere sammen, men aldrig alene. Her faldt de gerne i snak med folk om det, der var oppe i tiden eller gav en regulær prædiken på et af byens torve.

De katolske brødre og munke bragte megen ny viden og videnskab til landet. Ud over at beherske teknikken at producere brændte teglsten, som derfor kaldes munkesten, var de også habile ølbrygmestre. Kildevældet udmøntede sig også i et antal fiskeparker og en frugtbar kål- og abildgård, dvs. æble- eller frugthave, og tiggermunkenes havebrug, som også omfattede lægeurter, dannede skole for tidlig nordisk gartnerivirksomhed. Roskildekonventets jordbesiddelser begrænsede sig ikke kun til klosterets umiddelbare nærhed; de ejede ejendomme så langt væk som i Slagelse og København.¹¹

SANKT AGNES KLOSTER

Dominikanerne tillod normalt ikke kvinder i deres organisation, men på grund af storpolitiske stridigheder mellem kongemagten og kirken blev roskildekonventet draget ind i en strid, som skulle få stor betydning for roskildeklosteret og dermed også for det senere adelige jomfrukloster. Efter Abels brodermord på kong Erik Plovpenning i 1250 traf Danehofet en afgørende beslutning, som indebar oprettelsen af et nonnekloster i Roskilde under dominikanerordenen, Sankt Agnes Kloster, dels som et kommende hjem for den afdøde kong Eriks to ugifte døtre, Agnes og Jutta, dels for at beskyt-

te deres kongelige arv mod krav fra eventuelle svigerfamilier og kirkens lange arm. Stiftelsen og indvielsen af Sankt Agnes Kloster skete her på stedet i sortebrødrenes kirke i 1263. Netop på den tid var adelsfamilierne rundt om i landet begyndt at oprette nonneklostre til de døtre, der af forskellige årsager ikke havde udsigt til en tryk havn i ægteskabet. Såvel Sankt Agnes Kloster som Sankt Clara Kloster, der var knyttet til gråbrødrene, blev anlagt *extra muros*, dvs. uden for bymuren.¹²

Reformationen 1536

Frederik 1.'s død i 1533 førte til borgerkrigen kaldet Grevens Fejde (1534-36). Hertug Christian af Slesvig (1503-59) gik sammen med sin lejevær sejrrikt ud af kampen. Med sin hær i ryggen indtog han København og satte sig med den stærkes ret på tronen som Christian 3. og samlede riget igen. Han havde mødt Luther i Worms i 1525 og var stærkt påvirket af dennes tanker og gennemførte en evangelisk-luthersk reformation, hvorunder den katolske kirkes gods blev inddraget under Kronen.

Da de katolske klostre i Danmark var en del af kirken, eksproprierede Kronen samtlige klostre, og det blev begyndelse til enden på det katolske klostervæsen i Danmark. Hurtigst gik det for tiggerbrødrene. At fastlægge 1536 som "reformationsåret" og dette års begivenheder som "reformationen" var hovedsagelig af politisk art, for allerede i perioden 1528-32 forsvandt hovedparten af de danske tiggerklostre.¹³

Der hersker flere formodninger om, hvorfor reformationen gik så hårdt ud over netop denne ordensform. Kun for franciskanerne foreligger en nedskreven krønike om deres fordrivelse, men det er formentlig gået på tilsvarende måde for dominikanerne.

Én forklaring omhandler tiggerordenernes forhold til bispekirken. Et forhold som angiveligt skulle have været noget anstrengt; især til præsterne, som følte at prædikebrødrene trængte sig ind på deres marked, og ydermere ikke lod sig bremse af sognegrænser.

En anden går på forholdet til borgerskabet. Klostrene lå i købstæderne, og det var først og fremmest her reformationen satte ind. Op igennem middelalderen steg utilfredsheden med de tidligere så populære brødre. Grådighed var en af de katolske syv dødssynder, og borgerskabet frygtede, at munkenes ugudelige livsførelse ville medføre Guds straf

over klosterbyerne. Man ønskede derfor klostrene lukket og munkene smidt ud af byen, og borgerne tog hårdhændede metoder i brug lige fra skamløse tilråb til slag, overfald og hærværk, hvor klosterkirkens billeder blev revet ned, skåret i stykker eller brændt.¹⁴

Hvor andre ordener kun fik forbud mod at optage nye munke og nonner og kunne udfases med naturlig afgang, blev tiggermunkeordenerne totalforbudt i hele Danmark ved kongeligt påbud allerede i 1537. Forbuddet gjaldt dog ikke nonneklostrene, og i Sankt Agnes Kloster fortsatte driften i 35 år, inden det ophørte ved naturlig afgang i 1571 – men det var også forbeholdt adelens døtre.

En betydelig del af klosterhaven i Roskilde blev kort efter reformationen, i 1543, solgt til kongens tidligere lensmand på Roskildegård, Mogens Godske, der nu var lensmand på Hørbygård ved Holbæk.¹⁵ Klosterbygningerne lå så ubenyttede hen i nogle år, indtil magistraten i 1557, 20 år efter forbuddet, modtog en kongelig befaling på "... *strax at nedbryde Sortebrødre Kloster og Kirke i Roskilde, som staar øde. Stenene og Tømmeret skulle de sætte paa Pladsen og lade blive staaende der, indtil de faa nærmere Ordre*".¹⁶ Nedrivning af bygningerne blev påbegyndt kort efter den kongelige ordre, og i to omgange fik byfogeden bud på at sælge byggematerialer, dvs. primært sten, til herremændene Erik Krabbe, Andreas von Barby og Corfitz Ulfeldt til brug på deres sjællandske godser Aastrup ved Tølløse og Selsø ved Skibby.

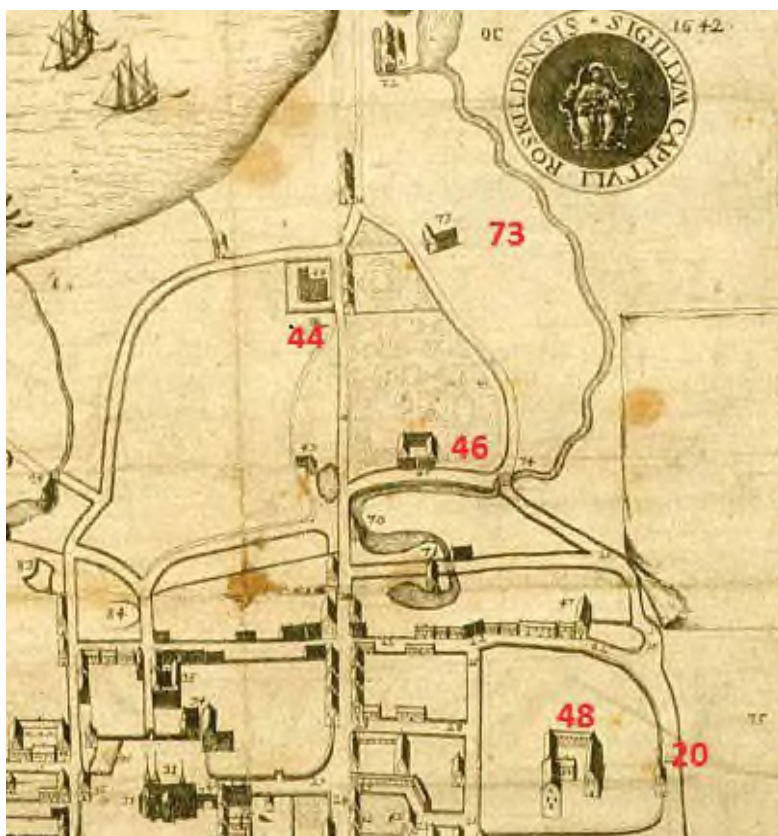
Herluf Trolles boder

Samme år som kongen gav ordre til nedrivning af det tidligere kloster, kom der en ny lensmand til byen. Det var den danske admiral Herluf Trolle (1516-1565), kendt som filantrop og stifter af Herlufsholm Skole. Med det formål at skaffe ordentlige boligforhold for fattigfolk købte han en gård i Kannike Stræde "*bag Sortebrødrekløsterets Muur med Fiskevand, Abildhauge, Kaalhauge og Humlehauge*", skriver historikeren H. Behrman i 1832.¹⁷

Resen angiver på sit kort fra omkring 1677 gaden som *Canniche Stræde* (22), men spørgsmålet er, om ikke Sortebrødre Klosterstræde havde været rigtigere. Strædet får senere navnet Klosterhusstræde og hedder i dag Dronning Margrethes Vej. På grunden lod Herluf Trolle opføre en stiftelse i form af otte små huse kaldet *Herluf Trolles Boder*, og tanken var, at indtægterne fra gården skulle sikre underholdet for de ubemidlede beboere i boderne.

Det var kongen, der havde annekteret sortebrødreklosteret, så det er ikke utænkeligt, at det også var ham, der var sælgeren, da disse fiskeparker og humlehaver sandsynligvis havde tilhørt Sortebrødre Kloster ligesom Sortebrødre Kilde og Sortebrødre Mølle på naboarealerne.

Herluf Trolle blev lensmand på Roskildegårds Len i perioden 1557-61, hvilket var netop den periode, hvor nedrivningen af Sortebrødre Kloster påbegyndtes. Han oplevede dog ikke at se det endelige resultat, for han døde i 1565, samme år som nedrivningen af dominikanerklosteret var tilendebragt. Der kan ikke herske tvivl om, at fiskeparkerne lå uden for klostermuren. Til gengæld kan brødrenes abildgård og kålhave meget vel have ligget indenfor. Dette underbygges af fundet af resterne af den teglstensmur, som løb mod

Figur 8. Udsnit af Peder Resens tegning af Roskilde i Atlas Danicus ca. 1677. Nr. 48 viser angiveligt Sortebrødre Kloster, som dog på Resens tid for længst var nedrevet og erstattet af Sortebrødregård. Det er nok denne, der har inspireret Resen, for bygningen ligner mest nybygningen, dog drejet 90 grader. (Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv) 20: Store Grønnegade; 22: Canniche Stræde; 28: Munkebro; 47: Herluf Trolles boder for fattige; 70 Kobbermølle; 71: Rimors Mølle og Møllestræde; 73: Sankt Agnes Kloster.

nordvest skråt igennem den nuværende Dronning Margrethes Vej, og derved gav plads til både æble- og kålhave inde på klostergrunden. Trolles fattigboder kan derfor meget vel være de første nybygninger på den gamle klostergrund.

Samtidig med købet af gården og æblehaven i Kannikestræde købte Trolle også *Jorder i lille Heed, sønden op til Spedalsk-bjergets Vang*, som i dag er området omkring Låddenhøj sydvest for Sankt Jørgensbjerg.¹⁸ På et matrikelkort fra omkr. 1816 angives arealet som *Klosterhusenes Jord*. Dette kobler Herluf Trolles stiftelse sammen med de senere Klosterhuse, der opstod som husmandsfæsteboliger for Det adelige Jomfrukloster på præcis samme sted som Trolles Boder i Klosterhusstræde.

Sortebrødregård – en adelig herregård

Nedbrydningen af det tidligere sortebrødrekloster blev som sagt først afsluttet i 1565, og da købte Mogens Godske i til-læg til sit tidligere køb af klosterhaven også resten af klosterets vestlige del af kongen, mod at denne til gengæld fik en bygrund i København.¹⁹ Selvom mange af stenene var kørt væk, var der alligevel en pæn mængde sten og tømmer tilbage, og af dem opførte Mogens Godske på grunden en fin, lille herregård, *Sortebrødregård*. Det er denne bygning, der udgør hjertet i det nuværende klosterkompleks.

Mogens Godskes hustru, Karen Blome, grundlagde den første herregårdshave på stedet. Efter mandens død i 1571 overtog hun ejerskabet af Sortebrødregård og skabte en prydhave, der strakte sig fra Hovedbygningen østpå hen mod det område, hvor sortebrødrenes ladegård havde ligget. Men ikke ind over, for dette areal lå stadig øde hen, indtil lensmand Lauge Beck i 1584 fik denne del, der gik ud til Røde Port i øst og mod nord op langs den nu forsvundne Store Grønnegade.²⁰ Dette område kom senere under Sortebrødregård og gav plads for en ny avlsgård.

Hovedbygningen er i dag trefløjet, i to etager og opført i røde munkesten. I eftertidens dokumenter bliver gården ofte benævnt som *Sortebrødrekloster*, hvilket kan afstedkomme en vis forvirring og forveksling med den katolske forgænger. Hovedbygningen blev under de senere ejere, Peder Reedtz (1614-1674) og hans svoger Jakob Arenfeldt (1640-96), kraftigt ombygget i årene 1667-1670. De to sidefløje blev udvidet, og der blev bygget en ny sal med hollandske gulvklinker.²¹ Der er i dag intet spor af disse gulvklinker, hverken i Hovedbygningen eller andre steder. Reedtz og Arenfeldt arbejdede

gennem jordopkøb på at opnå sædegårdsfrihed, hvilket vil sige skattefrihed. For at opnå dette privilegium krævedes en godsstørrelse på 200 tønder (tdr.) hartkorn.

Efterhånden var både Trollestiftelsens gård og fattigboderne i så dårlig forfatning, at de var til fare for beboerne,²² og 13. december 1669 gav Frederik 3. stiftelsen tilladelse til at nedlægge boderne og sælge ejendommene mod til gengæld at genhuse fattiglemmerne i andre og mere passende boliger og under samme betingelser som hidtil. Disse betingelser blev opfyldt med køb eller opførelse af otte boliger i Bredgade.²³

På modsatte side af det smalle Sortebrødre Klosterstræde lå Sortebrødregård, som var på jagt efter mere jord, så Reedtz og Arenfeldt købte derfor Herluf Trolles jord på Lille Hede såvel som den gamle gård med de otte fattigboder og de tilhørende fiskeparker, æble- og humlehaver. Derved kom disse områder ad åre under Det adelige Jomfrukloster, hvor de i begyndelsen af 1800-tallet kom til at danne grundlaget for det første store offentlige parkanlæg i Roskilde, kaldet Plantagen.

Omkring 1670 blev Peder Reedtz eneejer, og i årene 1671-73 fortsatte han sit opkøb af grunde og ejendomme som Ka-

Figur 9. Den trefløjede hovedbygning i sengotisk stil fra Sortebrødregård-tiden med indgang til Midterfløjen. Tagkvistene på de to sidefløje blev fjernet og klokkeopsatsen i trappegavlen tilføjet ved ombygningen fra herregård til kloster i 1699. Klokken er mærket med årstallet 1708. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 10. Peder Reedtz af Tygestrup (1614-1674), kongens kansler, overtager Sortebrødregård.

pelsmøllen i Roskilde, tre gårde i Store Valby og en i Gundsøllille ud over jordegods i Jyllinge. Han købte også resterne af Sankt Agnes Kloster af borgmester Herman Schrøders enke, Eva Motzfeld,²⁴ der kanaliserede provenuet ved salget over i Meyercrones Stiftelse.

Efter Peder Reedtz' død i 1674 arvede hans datter og svigersøn Sortebrødregård. Parret Mette Reedtz og Christian Lindenow solgt fem år senere gården samt Sankt Agnes med tilhørende gods til Holger Thott, og i de følgende år skiftede Sortebrødregård ejer yderligere tre gange.²⁵

Trods de store jordopkøb under Reedtz og Arenfeldt var det tilhørende bøndergods stadig ikke stort nok til, at Sortebrødregård kunne regnes for at være en skattefri sædegård med særlige privilegier, og derfor arbejdede også den næste ejer, Evert Weinmann, på at forøge bøndergodset til det krævede minimum. I 1695 købte han derfor to gårde i Veddelev, hvorved Sortebrødregård endelig opnåede en størrelse på 231 tdr. hartkort og herefter fik bevilget den ønskede sædegårdsfrihed.²⁶

Disse to gårde fulgte med i handelen, da Sortebrødregård tre år senere endnu en gang skiftede ejer. Det skulle indtil dato blive sidste gang.

2. Jomfruklosteret stiftes i 1699

Sortebrødregård havde en ny og spændende fremtid i vente, for inde i København gik to enker og lagde planer for netop denne herregård. Adelsfruene Berte Skeel (1644-1720) til Selsø og Margrethe Ulfeldt (1641-1703) til Tåsinge, enker efter hhv. krigshelten generalløjtnant Niels Rosenkrantz (1627-1676) og søhelten generaladmiralløjtnant Niels Juel (1631-1797) kendte hinanden, idet de begge om vinteren residerede på Kongens Nytorv inden for gåafstand til hinanden. De udviklede et varmt venskab, som fortsatte efter ægtefællernes død.

Figur 11. Berte Skeel til Holbækgård og Selsø (1644-1720). Portrætteret som 63-årig, rund og mild i trækkene, hvilende i sig selv og sin rolle i dette liv, ihukommende sit motto: "Ændre det, vi kan, lide det, vi skal". Iført en nedringet, gråblå kjole med en dybere blå kappe over begge skuldre, holdt sammen foran af et bånd med diamantpænde. Det mørkeblonde hår sat i lange lokker ned om de høje tindinger, og halvt dækket af en lille enkehue. Man bemærker, at hun ikke bærer noget halssmykke. H x B: 80 x 63 cm. Foto: Roskilde Kloster.

Figur 12. Margrethe Ulfeldt til Totterup (1641-1703). Portrætteret med et Mona Lisa-smil om munden, temperament eller ej, og lyseblå øjne, der røber, at intet passerer uset forbi hende. Klædt i en fornem kjole med hermelinsbesætning og prydet af kostbare smykker. Det let grånende hår højt sat op efter tidens mode med en såkaldt kniplingsfontange, som gjorde senere konventualinders godmodige parodi så livagtig. Portrættet har stor lighed med et helfigurbillede malt i 1694-95, som befinder sig på Egeskov Gods. H x B: 79 x 64 cm. Foto: Roskilde Kloster.

To enker, én tanke

Selvom reformation havde styrket kongens stilling, blev den indledningen til adelsvælden, som den efterfølgende periode bliver kaldt. Nye konger skulle først godkendes af adelen i rigsrådet, som stillede mangfoldige betingelser, førend den hylde kongen og svor ham troskab. Den situation ændrede sig radikalt med indførelsen af enevælden i 1660. Dels blev kongedømmet gjort arveligt, dels blev rigsrådet de facto afskaffet. Dermed var adelens enorme politiske indflydelse forsvundet, og derfor mistede den mange af sine øvrige privilegier. Nu måtte adelen konkurrere med dygtige borgere om det, den plejede at have eneret til: Officers- og embedsmandstillinger inden for lokal- og centraladministrationen. Også traditionen, hvor alle slægtninge helt tilbage til tipoldegenerationen kunne arve, således at de fleste adelige dog besad noget jord, begyndte at skrیده. Nye adelsformer kom til med titler af grever og baroner og dertil hørende grevskaber og baronier, som kun kunne arves af det ældste barn. Dette bredte sig snart til de øvrige sædegårde, således at yngre brødre ofte var helt afhængige af de jobs, de kunne få. På trods, eller måske på grund af disse enorme omvæltninger, som helt forandrede samfundet og især ændrede andelens forhold, forblev der et uformindsket behov for at placere de ugifte døtre uden for hjemmet.

Nu så Berte Skeel sammen med Margrethe Ulfeldt behovet for at skabe en ny institution, som også efter hendes tid kunne tilgodese unge adelskvinder, der stod uden forsørgelse eller udsigt til giftermål.

Efter Niels Rosenkrantz' død havde Berte Skeel købt Selsøgård i Hornsherred, hvor hun boede om sommeren, og derfra kendte hun Sortebrødregård i Roskilde og fandt den gunstig og velegnet til dette formål. I 1698 købte de to kvinder derfor Sortebrødregård for deres egne midler med det formål at oprette et kloster for døtre af danske adelsmænd eller embedsmænd af de tre første rangklasser.

Nedlæggelsen af de katolske nonneklostre havde ikke været til udelt glæde for disse samfundsklasser, som nu ikke længere havde et sted at anbringe de døtre, der af forskellige årsager, det være sig fysiske, psykiske, moralske eller pædagogiske grunde, endnu ikke var blevet bortgiftet. For mange døtre kunne betyde store indhug i formuen på grund af medgiffter, og man ville for alt i verden undgå at bortgifte dem under egen stand. Det tidligere Benediktiner-nonnekloster i Maribo kom derfor i en periode til at fungere som en protestantisk forsørgelsesinstitution for sådanne piger og for

nonner fra de lukkede katolske klostre som f.eks. Birgitte Johansdatter Oxe, der i 1545 flyttede fra Sankt Agnes Kloster til Maribo.²⁷ Dette forsøg var nu ikke nogen ubetinget succes, hvilket blandt andet skyldtes stigende umoral og uklart formulerede statutter, og det lukkede i 1620.²⁸

De potentielle, ugifte beboere kom ganske vist fra sammenlignelige sociale vilkår, mange var endda beslægtede, men spredningen i alder kunne være stor, så hvis ældre og yngre kvinder skulle finde sammen i et stille og fromt liv, var det uhyre vigtigt, at betingelser og livsvilkår var klart definerede og dermed forventningsafstemte. I Roskilde tog man ved lære af erfaringerne fra Maribo og udformede fundatsen så klart og hensigtsmæssigt, at dens bestemmelser skulle komme til at danne skole for andre lignende institutioner. Tugt, moral og ikke mindst tryghed og sikkerhed var vigtige vilkår for kvinderne og ikke mindst for de forældre, der indskrev deres helt unge døtre på ventelisten for at være sikre på at kunne tilbyde dem en tryk tilværelse. Det var dog ikke altid en frivillig ordning at tage bolig i et jomfrukloster. "Fremtidsløse hjemmedøtre" er de lidt ufølsomt blevet kaldt.²⁹ Nogle gik modvilligt gennem porten, mens andre så det som en redning fra en endnu tristere fremtid. Her var man fri for anstrengende og ubehagelig pasning af gamle og syge forældre, i fred for en stedmors tilbagevendende barsel og små, hylende halvsøskende. Selv muligheden for et fremtidigt ægteskab var absolut ikke udelukket, efter at porten havde lukket sig. Som man vil se, kunne det være svært nok endda, men man bør ikke vurdere hændelser og reaktioner i de kommende beretninger med vore dages etiske og moralske målebånd.

De to stifterinder havde gjort sig deres tanker klare. De ville ikke gentage fiaskoen fra Maribo, og de havde højst sandsynligt forhørt sig om mulighederne for at opnå livsvigtige, kongelige privilegier.

Fundats og kongelige privilegier

For at en stiftelse kan fungere, må institutionens økonomiske og juridiske forhold være klarlagte og beskrevne. For Roskilde adelige Jomfruklosters vedkommende skete dette hhv. i en kongelig godkendt fundats og i kongeligt bevilgede økonomiske privilegier som supplement til de to stifterinders betydelige økonomiske støtte til oprettelse og drift af klosteret.

FUNDATSEN

Stifterindernes tanker og bestemmelser er nedfældet i stiftel-

Figur 13. Præambelen til originalstatutterne fra 1699 i Roskilde Klosters arkiv.
Foto: Jakob Zeuner.

Figur 14. Statutterne underskrevet af Christian 5. den Attende Aprilis, Aar Ettusind, Sexhundrede, halffemesindstyve og Ni. Foto: Jakob Zeuner.

sens fundats, der består af en præambel (en indledning) og 36 paragraffer, approberet af Christian 5. den 18. april 1699. Fra denne dato kunne klosteret officielt begynde at fungere, og dagen fejres stadig som klosterets fødselsdag. Det bemærkes, at i præambelen omtales godset ikke som Sortebrødre-gård, men som Sortebrødre Kloster bestående af hovedbygning, avlsgård og et jordtilliggende på 232 tønder hartkorn.

Paragrafferne indeholder følgende bestemmelser:³⁰

- Det adelige jomfrukloster skulle bestå af en priorinde og 18 adelige jomfruer af passende herkomst, også kaldet konventualinder.
- De to stifterinder og deres efterkommere rådede over seks jomfrupladser, de såkaldte patronpladser.
- Beskrivelse af de adgangsgivende rangklasser, der udover adelen kan indskrive deres døtre.
- Betalingsbetingelserne
- Jobbeskrivelse og regler for valg af priorinde
- Jomfruernes rettigheder og pligter, herunder påbud om klædedragt, udgang og moral
- Minimumsalderen fastsættes til 12 år
- Jobbeskrivelse for klosterets foged (senere klosterforvalter)
- Beskrivelse af klosterets personale og deres rettigheder
- Regler for klosterets øverste ledelse, kaldet patronatet, som nærmest kan sammenlignes med en bestyrelse. (I dag kaldes klosterets bestyrelse for Direktionen)

Hermed var *Roskilde adelige Jomfrukloster* grundlagt som det første i en række frøkenklostre, der blev stiftet mellem 1699 og 1745. De andre var Gisselfeld Adelige Jomfrukloster (1702), Odense adelige Jomfrukloster (1716), Støvringgaard Jomfrukloster (1735), Vemmetofte Adelige Jomfrukloster (1735), Vallø Kongelige Frøkenstift (1737) og Estvadgaard Kloster (1745), som dog også gav adgang for enker. Fundatser til yderligere et par stykker blev nedfældet, men disse blev aldrig realiseret.

Roskilde adelige Jomfrukloster havde hermed indledt sin nu godt 320-årige historie, og gennem disse mange år skulle klosteret ikke alene få stor betydning for sine beboere, men også for udviklingen af de landsbyer, stiftelsen var medejer af og for den købstad, den havde base midt i.

Fundatsbestemmelser skabt i slutningen af 1600-tallet må naturligvis gennem 320 år løbende tilpasses de nye tider. Det gælder f.eks. de strikse påbud om priorindens overhøjhed over konventualindernes gøren og laden, beklædning, brevopsyn, kirkelige pligtbesøg og ikke mindst afstrafning med risiko for indsættelse i spindehus.³¹ Men i 1700-tallet var de fleste stadig gældende. I begyndelsen var det kun i Roskilde, at man, ud over adelsdøtre, gav adgang for døtre af mænd i de tre første rangklasser, men ved kongelig resolution i 1824 udvidedes denne ret til at gælde for alle jomfruklostre i Danmark.³²

KONGELIGE PRIVILEGIER

Som en del af det økonomiske grundlag gjaldt det også for de nye klostre at opnå den siddende monarks begunstigelser, og såvel Margrethe Ulfeldt og Berte Skeel som senere patroner søgte på enhver måde fremgang for klosteret gennem opnåelse af kongelige privilegier. Allerede to måneder efter den officielle stiftelsesdato faldt de første kongelige bevillinger på plads:

1699:

- Konsumptionsfrihed – dog afløst af kontant godtgørelse i 1817³³
- Retten til kongetiende af Lister Len (i Norge)
- 100 læs brænde om året fra de kongelige skove omkring Roskilde
- Fritagelse til evig tid for alle personlige skatter for alle klosterets beboere og ansatte med bopæl på klosteret
- Fritagelse for familie- og folkeskat.

Figur 15. 1724. I Den Røde Stue står denne støbejernsovn fra Frederik 4.'s tid. Kongen, der gav de fleste privilegier til klosteret. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 16. Støbejernsovn med portræt af Frederik 4. og Anna Sophie Reventlow, hans hustru til både venstre og højre hånd. Vielsen fandt sted i 1721, kun 2 dage efter hans første hustru, dronning Louises begravelse i Roskilde Domkirke, hvor også begge de portrætterede er begravet. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Kong Christian 5. døde den 15. august 1699 få måneder efter at have udstedt disse bevillinger, men hans efterfølger Frederik 4. (konge 1699-1730) ikke bare konfirmerede disse privilegier, men fortsatte med flere af slagsen:

1703: Retten til at kalde (dvs. indsætte) præst til klosterets kirke

1705: Tilkendelse af officiel rang. Priorinder som statsrådsfruer. Jomfruerne som justitsrådsfruer

1708: Sædegårdsfriheden (skattefrihed) udstrækkes til visse tilkøbte jorder.

1711: Retten til kirketiende fra Svogerslev Kirke, samt retten til at kalde præst og degn til Himmelev Kirke. Det er i øvrigt et spørgsmål, om man kan kalde det et privilegium. Frem til 1715 betalte klosteret den tjenestegørende præst et beløb af 100 Rigsdaler (Rdl.) årligt. I betragtning af, at lønudgiften til klosterets samlede personale (inklusiv 40 Rdl. til ridefogeden) kun beløb sig til ca. 130 Rdl. årligt, var præstens løn ganske fyrstelig.³⁴

1712: Fritagelse for avanceskat, havreskat og krigsstyr (dvs. krigsskat)

1861: Retten for priorinden og konventualinderne til at bære et særligt ordenstegn for Roskilde adelige Jomfrukloster.

Klosterstrukturen

PATRONATET

Et patronat med to patroner – en for hver af slægterne Juel og Skeel – skulle være klosterets øverste ledelse med ansvar for institutionens formue, bygninger og jordegods, og de havde afgørelsen i de klager, der måtte forekomme. Fundatsens § 31 fastsatte, at de to stifterinder skulle være klosterets første patronesser. Herefter skulle posten besættes først af deres børn og derefter af den nærmeste og ældste slægtning fra begge slægter. Først på den mandlige linje, og hvis den uddøde, så på spindesiden.

Margrethe Ulfeldt var datter af general og ridder Knud Ulfeldt til Svenstrup i Skåne og hustru Vibeke Podebusk. Hun blev beskrevet som et muntert, overmåde tjenstvilligt og fint tænkende menneske, der udtrykte sig behageligt. Hun havde et heftigt temperament, men vreden var efter sigende hurtigt glemt.³⁵ Ud over Valdemar Slot på Tåsinge og en række øvrige besiddelser ejede hun palæet på hjørnet af Kongens Nytorv og Bredgade, den nuværende franske ambassade i København.

Berte Skeel, datter af rigsråd Chresten Skeel og Birgitte Rud, havde en hård opvækst. Hun mistede sin mor allerede som 1-årig og kom derfor under skiftende familiemedlemmers tilsyn, indtil hun blev gift. Hun blev trolovet allerede som 12-årig med oberst Kjeld Lange, som faldt i kamp på Københavns Vold i 1658. Da hun fyldte 16, friede major Niels Rosenkrantz til hende, og de blev gift i 1662 i Viborg. I sit ægteskab med Niels Rosenkrantz fik hun fire børn, som alle døde i ungdommen. Måske derfor og på grund af sin omtumlede opvækst udviklede hun en for samtiden usædvanlig stor social forståelse og viste megen empati over for de personer, hun havde ansvaret for.³⁶ Hun tog således 4 unge adelsmænd og 9 adelige jomfruer til sig og opdrog dem som sine egne og sørgede for, at de fik passende positioner.³⁷ Efter mandens død førte hun selv godsets regnskaber, og hun efterlod sig en omfattende korrespondance, hvoraf en stor del er bevaret i klosterarkivet.

Ikke kun adelige drenge og piger, men også sine underordnede tog hun vare på. Da bønderne i 1713 blev pålignet en krigsskat på 4 mark per td. hartkorn, valgte hun selv at betale for dem, der ikke havde midlerne. Tre år senere stiftede hun et legat til to skoler og til de fattige på Selsø Gods.³⁸ Hendes valgssprog lød: "*Ændre det vi kan, lide det vi skal*".³⁹

I det daglige var det blandt andet priorindens opgave at vogte over jomfruernes dyd og moral samt at rapportere eventuelle afvigelser og overtrædelser af reglementet til patronatet. Men hvem vogtede moralen hos moralens vogtere?

I 1737 blev udenrigsminister Iver Eriksen Rosenkrantz (1674-1745) til Ryegård og Rosenholm og hans hustru Charlotte Amalie Skeel (1700-1763) patroner for Skeel-familien. Et par år forinden havde dette par været årsag til en større hofskandale. Skønt fruene ikke længere var helt ung, 34 år, og havde født Iver Rosenkrantz seks børn, var hun stadig ombejlet af flere kavalere. Oberstløjtnant Frederik lensgreve Ahlefeldt (1702-1773) havde længe gjort hende sin opvartning, men da han en dag kom på uventet besøg i hendes kammer, fandt han der sin rival, Frederik Conrad greve von Holstein (1704-1749). Ahlefeldt blev rasende, trak sin kårde og sårede grev Holstein i hovedet. Charlotte Amalie fik sine tjenere til at adskille kamphænderne, og i første omgang tav hun om affæren. Men skandalen var uundgåelig. Den kom for en dag, og Ahlefeldt blev forvist fra hoffet. For at undgå samme skæbne, måtte Charlotte Amalie Skeel skrive et ydmygt brev til kongen, Christian 6., og bede om tilgivelse.

Figur 17. Charlotte Amalie Skeel (1700-1763) patronesse for Skeel-familien 1737-1763. Indtil 1745 sammen med sin mand Ivar Rosenkrantz. H x B: 112 x 85 cm. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 18. Portræt af patronesse Vibeke Juel fra begyndelsen af 1700-tallet, hvilket er samtidigt med portrættet af hendes medpatronesse, Berte Skeel. Måske derfor har de begge, på trods af aldersforskellen, næsten samme frisure med to krøller ned over tindingerne. Håret er ikke sat op, men falder som i en hestehale ned over venstre skulder. Øjnene er mørkere blå end moderens, men munden har samme let smilende, men karakterfaste træk. Højre hånd, der er som kopieret fra Leonardo da Vinci, hviler på en pergamentindbundet bog med titlen: Roskilde Jomfrue Closters Statutter. I nederste venstre hjørne ses Juelernes våben. H x B: 80 x 62 cm. Foto: Jakob Zeuner.

Hendes mand beskrives som en dannet mand, der skrev digte på både dansk og latin, en besindig og diplomatisk aristokrat, der modarbejdede hoffets tyskhed samt en bondevenlig og human godsejer (selvom han var fortaler for stavnsbåndet).⁴⁰ Han tilgav straks sin hustru, og det var ham, der måtte gå den tunge gang til kongen med brevet. På trods af skandalen blev de begge siden henholdsvis patron og patronesse for jomfruklosteret til deres dages ende.⁴¹ Charlotte Amalie Skeel blev i 1750 tildelt Ordre de l'union parfaite, den første danske orden, der også kunne bæres af kvinder. Den blev typisk givet til ægtepar, der levede harmonisk og lykkeligt!

Klosteret var oprettet af kvinder, for kvinder og administreret af kvinder. Af de første ni patroner/patronesser var de syv kvinder. Herefter, dvs. fra 1763 og til i dag, har der udelukkende været mandlige patroner i begge slægter.

En af de sidste kvinder på posten var Margrethe Ulfeldts datter, Vibeke Juel (1672-1735). På hendes portræt i Ridder-salen ses hun charmerende, rolig og myndig. Egentlig delte hun patronatet med sine to søskende Knud og Sophie Juel, men viste så stor interesse og et passende administrativt ta-lent, at de lod hende om opgaven, som hun da også bestred alene i yderligere 13-14 år efter deres død.

I dag kaldes Patronatet for "Direktionen", og det er fami-lierne Skeel og Iuel-Brockdorff, der repræsenterer stifterfa-milierne. Ved fusionen i 1974 med Odense adelige Jom-frukloster blev også Brahe-linjen repræsenteret ved godsejer, kammerherre Stig lensgreve Bille Brahe Selby, som pt. er stif-telsens formand. Der er i øvrigt intet krav om, at direktions-medlemmerne skal være mænd, og for tiden er en af supple-anterne en kvinde.

PRIORINDEN

Priorinden valgtes ifølge fundatsens §10 ved, at patronerne og de fire jomfruer med højest anciennitet vælger en "*adelig Frue som er Enke, af god Familie, der er færdig i Pennen, og vant til at staa Huusholding for; Kand de finde Dem ligesaa vel fornøyet med En af De Fire Ældste Jomfruer, kand Patronerne og Jomfruerne tage En af De Fire Ældste Jomfruer til Priorinde, som De det gavnligst befinder*".⁴²

Klosterets første priorinde var Mette Reedtz, som i fem år havde været ejer af Sortebrødregård. Hun var i mellemtiden blevet enke og opfyldte derfor betingelserne. Der kendes dog et eksempel på, at man har afveget fra disse præmisser, idet baronesse Charlotte Caroline Schaffalitzky de Muckadell tiltrådte som priorinde i 1880 uden at være hverken ade-lig enke eller konventualinde.⁴³

Priorinden forestod den daglige ledelse, og hun sorterede direkte under patronatet. Der har været en ubrudt række af priorinder fra klosterets grundlæggelse i 1699, til stillingen blev nedlagt med udgangen af maj 1997.

Det var som sagt priorindens opgave at varetage tilsynet med jomfruernes daglige pligter og opførsel. Mindre forseel-ser mod autoriteterne straffedes med pengebøder, mens større forseelser som løbsagtighed uden nåde medførte livs-varig forvisning fra klosteret eller i værste fald indsættelse i kvindefængslet på Christianshavn, kaldet Spindehuset. Vi har faktisk et eksempel på en overtrædelse af ordensregle-mentet, der fik meget alvorlige konsekvenser. Det drejer sig om paragrafferne 17 og 20:

Figur 19. 1861. Priorinde Charlotte Schaffalitzky de Muckadell. Foto: www.foto-historie.com – Bornholms Ø-arkiv.

§ 17

Jomfruerne maa ej være af Klosteret uden Priorindens Viden- skab og Tilladelse, langt mindre kiøre Nogensteds uden Priorin- dens Tilladelse, hvad Breve og Bud der kommer til Jomfruerne, skal de strax give Priorinden tilkiende.

§ 20

Dersom nogen Jomfru befindes at være Priorinden opsetzig eller modvillig udi en eller anden Maade, skal hun første Gang miste det Aar af hendis Penge Tyve Rixdaler; anden Gang hun vitterlig for- seer sig, skal hun miste tredeve Rixdaler; tredje gang hun traadtzig og Gienstridig beteer sig, forviises hun af Klosteret, og en anden Jomfru indsettis i hendis Sted....., og naar slig Forseelse skeer, skal det hver Gang angives for Klosterets Patroner, hvilke skal kiende og dømme det, som Ret er.

Den famøse episode var følgende:

I 1773 besøgte en ung adelsmand fra Sorø Akademi sin tante, Pallene Urne, der var priorinde, og sine to søstre, der begge var konventualinder på klosteret i Roskilde. Under besøget traf han en 18-årig jomfru, der også var konventualinde her. De blev forelskede og ønskede derfor at blive forlovede. Følgelig tog de sammen til København for at få samtykke fra pigens familie, men glemte at indhente tilladelse hos priorinden til at forlade klosteret. Pigens forældre opholdt sig imidlertid i Norge på dette tidspunkt, og forlovelsen kom derfor ikke umiddelbart i stand. Den unge mand, der nu var blevet løjtnant, døde uheldigvis allerede året efter, og efterlod pigen i en meget sårbar position. Hun havde forladt klosteret med en ung mand, som ikke var hendes forlovede, og det endda uden tilladelse. Det var efter priorindens opfattelse en utilgivelig uanstændighed. Det var sikkert ikke så meget målt ud fra vore dages opfattelse af en seksuel uanstændighed, men dog på dette tidspunkt en klar overtrædelse af ovenstående §17, og som konsekvens heraf blev pigen bortvist fra klosteret. Hun måtte flytte hjem til sine forældre, og selvom faderen adskillige gange søgte såvel patronatet som priorinden om amnesti, så gik der hele 29 år, inden forvisningen blev ophævet, og den formastelige, der nu var en kvinde på 49 år, kunne vende tilbage til klosteret. Dog ikke uden en kraftig påmindelse om for fremtiden at overholde fundatsens bestemmelser, opføre sig anstændigt og vise respekt over for priorinden. Kvinden tog derefter ophold i klosteret, hvor hun senere døde, apoplektisk og mentalt nedbrudt.⁴⁴

Den uheldige jomfru endte trods alt ikke i Spindehuset.

RIDEFOGED – KLOSTERFORVALTER

Da patronatet ikke befandt sig på klosteret til daglig, havde man, ligesom på landets øvrige godser, ansat en ridefoged til at forestå den daglige drift. Hans opgave var at føre opsyn med såvel hovedgårdsdriften som bøndergodset samt at føre fogedregnskabet.⁴⁵ Han skulle også administrere bøndernes skattebetalinger og være deres forsvarer i retstvister, når det var nødvendigt – og det var det. Han var ansat og lønnet af patronatet, med reference til priorinden, og skulle adlyde hendes påbud.⁴⁶ Han skulle i øvrigt være bosiddende i Roskilde, men det var ikke statueret, at han skulle bo på selve klosteret. Det blev dog hurtigt kutyme, og patronatet fandt det formålstjenligt ud fra denne betragtning: *”Det er vistnok også det mest hensigtsmæssige at have en dannet mand til stede på et sted, hvor damer bor alene med simple tjenestefolk.”*⁴⁷ Der blev derfor indrettet en bolig på godset til fogeden/klosterforvalteren, i en nu forsvundet bygning. Den første ridefoged var Jens Mortensen, som Berte Skeel kunne sige god for, da han hidtil havde været hendes ridefoged på Selsø.

Det var nu ikke altid, at fogedens moralske vandel kunne leve op til patronatets ambitioner. I 1732 udtrykte patronatet sine forventninger om de personlige egenskaber i en instruks til ridefoged Ulrik Jensen, der åbenbart var kommet i dårligt selskab:

*”Som erfaring nok som paa nogen Tid har lært og vist os, at Ridefogedens Compani og Samling i Byen, som er dem saa nær, er baade dem selv og Klosteret til liden Nytte, saa vil vi herved alvorligen have Ridefogden advaret og formanet, at han endeligen og for alle Ting ser derhen, at han ikke lader nogen Slags Lyst bevæge eller føre sig til at gaa i Byen uden ret og lovlige Ærinde; thi han derved ikkun forkommer sin Gjerning og Tilsyn ved Klosteret, ilde spilder sin tid, forvilder sit Sind og gør sig ubehagelig for os.”*⁴⁸

Det var en alvorlig reprimande og skriftlig advarsel, inden en egentlig fyreseddel, for Ulrik Jensen blev samme år erstattet af ridefoged Christian Ulrik Bech.

I en periode på godt 100 år, fra ca. år 1800 til 1900 og måske endda tidligere, var nogle af fogedens/forvalterens opgaver lagt ud til en klosterskriver eller kasserer. Det drejede sig om forvaltning af klosterets formue og renteindtægter, samt udbetaling af årpenge til damerne, kaldet hæving.

KONVENTUALINDERNE

Klosteret kunne ifølge fundatsen foruden priorinden bestå af 18 (senere 20) adelige jomfruer, hvoraf de seks (senere

otte) pladser var forbeholdt stifterinderne og deres arvinger uden indskrivning, men mod betaling af 300 rigsdaler (Rdl). Det var de såkaldte patronpladser. Christian 7. erfarede dog, at man i januar 1798 var oppe på hele 21 klosterjomfruer.⁴⁹ Betegnelsen jomfru, som oprindeligt blot betød en ung frøken, blev sidst i 1700-tallet ændret til "konventualinde", af conventus, middelalderlatin for en forsamling. Betegnelsen tjente dels til at beskrive de indskrevne damers status, dels undgik man tidernes vekslende forståelse af begreberne jomfru og frøken, så vi vil derfor møde dem som hhv. jomfruer, frøkener, damer og konventualinder. Tilsvarende vil deres personlige tjenestepiger blive omtalt som kammerpiger eller kammerjomfruer.

For at komme i betragtning som konventualinde skulle kvinderne som tidligere nævnt være af dansk adel eller døtre af mænd i en af de tre første rangklasser, også kaldet rangadel.

De økonomiske adgangskrav og rettigheder fremgår af fundatsens § 6, 7, 8, 23 og 24.⁵⁰ Konventualinderne skulle være over 12 år gamle og opdraget i den lutherske tro. Det krævede desuden økonomisk formåen, hvis man ville have en datter eller slægtning ind i klosteret. Frem til 1730 kunne vedkommende ifølge § 6 komme ind straks mod betaling af 2000 Rdl plus et års rente. Det var et betragteligt beløb svarende til 1½ års admiralløn. Selv de to enker, som havde sponsoreret hele etablissementet og derfor syntes berettiget til fripladser, betalte 2000 Rdl. for hver af de seks patronpladser. Efter 1730 gjaldt kun § 8 med indskrivning på en ekspektanceliste. Her kostede en plads 300 Rdl. (svarende til årslønnen for en kaptajn i Søetaten), men der var mængderabat for flere samtidige indskrivninger. To samtidige indskrivninger kostede 250 Rdl./stk og 200 Rdl./stk for tre eller flere. Når indskrivningsbeløbet var vokset til at kunne "*bære 3000 Rdl. enkelt rente at regne*", kunne pigerne flytte ind i klosteret – hvis der var plads.

De indskrevne frøkener eller damer blev med årene delt op i et antal klasser:

- 1. klasse omfattede 20 damer, som havde ret til bo på klosteret.
- 2. klasse, 8 damer (fra 1798)
- 3. klasse, 10 damer (fra 1798)
- 4. klasse, 10 damer (fra 1875)
- 5. klasse, 10/15 damer (fra 1894/1899 – bortfaldet i 1950).⁵¹

Ekspektantinderne måtte vente på, at der ved dødsfald, giftermål eller på anden vis blev en ledig plads i klasserne, hvorefter alle rykkede en plads op. Konventualinderne i 1. klasse havde ret, men ikke pligt til at bo på klosteret.

Alle klasser havde ret til en årlig hæving. Jo højere klasse, des højere beløb. I 1. klasse kunne man indtræde i klosteret som konventualinde med ret til en årlig hæving på 180 Rdl. Hertil kom et beboertillæg på 80 Rdl. foruden kost, lys, vask og varme og 1 favn brænde in natura, en kammerpige til opvartning samt retten til at benytte klosterets køretøj.

Hvis en konventualinde døde, blev gift, eller på anden måde forlod klosteret, havde indskriveren ret til én gang at indsætte en anden arving mod en betaling på 300 Rdl. Ved endnu en bortgang overgik pladsen til den første på ventelisten.

Beboerne havde ret til fri begravelse på klostrets regning. Til gengæld overgik al den afdødes indbo og 10% af formuen til klosteret. I 1796 lempedes denne regel, så ure, kåber og nips kunne friholdes for en beskeden vurderingspris. Fra 1853 omfattede det også den afdødes gangklæder, og i 1897 fastsatte man en afløsningssum på 400 kr. for frikøb af klostrets arveret for samtlige løsøreffekter. Beløbet svarer til ca. 30.000 nutidskroner.

Ved klosterets grundlæggelse i 1699 blev følgende potentielle konventualinder indskrevet:⁵²

Navn	Alder	Gift/død/andet	Død år
Georgina Catharina Seefeld	27	Begravet i Roskilde Domkirke	1700
Christence Rodsteen Sparre	19		1758
Sophie Lindenov		Udgået 1725	
Charlotte Amalie Jørgensdatter Due	15		1705
Berte Elisabeth Jørgensdatter Due	20		1716
Elisabeth Friis	22	Priorinde i 1734	1763
Anna Sophie v. Rheder	15		1703
Dorthe Cathrine Reedtz	2	Gift i 1735	
Dorthe Susanne Ulfeldt	14	Indtrådt som 18-årig i 1703	1751
Anne Høeg	35	Gift i 1704	
Margrethe Marsvin Urne	24	Gift i 1723	
Jytte Cathrine Friis	25	Indtrådt ca. 1705. begr. i Højslev kirke	1715
Sophie Parsberg Kaas	24		1742
Frederikke Louise Krag	3	Gift i 1719. Ikke indtrådt	
Sophie Hedeveg Krag	2	Indtrådt i 1732, ugift, død omkr. 1770	1770
Sophia Dorothea Skinkel	8	Gift i 1715. Ikke indtrådt	

Figur 20. Jytte Cathrine Friis (1674-1715), storesøster til priorinde Elisabeth Friis.

Ifølge frisure og dragt er billedet malet omtrent samtidigt med portrættet af Berte Skeel dvs. 1707, hvor Jytte Friis var 33 år. H x B: 75 x 61 cm. Foto: Jakob Zeuner.

De fem øverste var blandt de seks første indflyttere. Georgina Seefeld døde dog allerede inden for det første år. Såvel Due som Marsvin og Urne slægternes våbenskjold er blandt de 19 våben, der er malet på Riddersalens vinduespaneler (figur 72).

Selvom vi for de fleste af de indskrevne ikke ved præcis, hvornår de kom ind i klosteret, så har nogle af disse boet i klosteret fra starten, og vi må konstatere, at de første klosterjomfruer har været ganske unge. Senere steg gennemsnitsalderen betragteligt.

Navnene i ovenstående skema er jo helt nutidige, men ofte havde klosterjomfruerne ganske originale navne som Hippolytia, Christophorinse, Tychine, Casparine, Flemmine, Halvordine, Diderikke, Henningine, Ivarikke, Reline, Vincentine, Petronelia og Alphanine.

De seks første i skemaet var indskrevet på patronpladser. Indtil 1894 blev de damer, der var indskrevet på patronpladserne, anført i Statskalenderen under to grupper – de Juelske (4 pladser), og de Skeelske (4 pladser). Efter 1894 blev de delt op tre grupper:

- a) De Juelske (4)
- b) De Skeelske (2)
- c) De Scheel-Plessenske (2)⁵³

I Statskalenderen var indtil 1910 anført samtlige navne på de indskrevne jomfruer. Fra 1910 indskrænkedes dette til kun at gælde for de 15 først indskrevne damer. Det viste sig nu hurtigt at være u hensigtsmæssigt, da de familier, der havde ret til indskrivninger i landets konkurrerende klostre, nu ikke længere kunne følge med i de forskellige klasseoprykninger og derfor ikke kunne se, hvor de med fordel kunne indskrive deres døtre. Efter pres fra Roskilde adelige Jomfrukloster vendte Statskalenderen derfor efter 1916 tilbage til den tidligere procedure.⁵⁴

Fra herregård til jomfrukloster

I dag består Roskilde Klosters bygningsmasse af to hovedelementer, nemlig den oprindelige, trefløjede Sortebrødre-gård fra midten af 1500-tallet, der udgør Hovedbygningen, samt en nyere beboelsesfløj fra 1907 ligeledes som et trefløjet anlæg vinkelret på den ældste del. Hovedbygningen er i sengotisk stil med mange af de karakteristika, der kendetegner nordisk gotik, så som trappegavle og højblændinger. Den består af en midterfløj ud mod klosterhaven og to sidefløje,

Figur 21. Ca. 1750. Johannes Rach og H.H. Eegbergs maleri af hovedbygningen, hvor damerne svæver hen over Vagtstræde/Sankt Peders Stræde, der her er bredt som et torv og ikke en smal grusvej. De er ikklædt krinolinestjoler så store, at man frygter, at de ikke kan komme ind gennem personporten til højre for køreporten. Over porten ses to våbenskjolde, som sikkert er tilsvarende dem, som pryder den nutidige smedejernsport, nemlig slægterne Juels og Skeels våben. På sidefløjene ses to skorstene og tagkviste, som ikke eksisterer længere. Til højre ses nogle teglhængte bygninger. Den fritliggende i bindingsværk var klosterforvalterboligen og de øvrige antagelig avlsbygninger. Til venstre ses Juernes Hus i bindingsværk. De to damer i fiskebenskrinolinestjoler skal sandsynligvis angive to konventualinder. De øvrige kvinder går mindre prangende klædt. Nationalmuseet.

der omslutter klostergården. Midterfløjen med den kamtakede gavlkvist dekoreret med pudsede højblændinger ind mod gården er ældst, mens sidefløjene antages at være føjet til senere, idet muradskillelserne mellem midterfløj og sidefløje er næsten én meter tykke.⁵⁵ Da Berte Skeel og Margrethe Ulfeldt overtog Sortebrødregård, var den naturligvis ikke umiddelbar anvendelig til sit nye formål. Der skulle skaffes boliger til priorinden og de øvrige nye beboere, og der skulle indrettes en klosterkirke. Nordfløjen blev derfor til priorindefløj med plads til priorinden, hendes kammerpige samt repræsentationslokaler, mens kirken fik plads i den tidligere fruerstue i sydfløjen, som derfor kaldes Kirkefløjen. Midterfløjen skulle rumme alle de nødvendige fællesfunktioner.

Ved omdannelsen til jomfrukloster i 1699 blev bygningen gennemgribende restaureret og ombygget til det udseende, som ses på Rach & Eegbergs maleri, selvom det angiveligt først er malt 50 år senere. Alle tre fløje er opført af røde muren i et regelmæssigt munkeskifte.⁵⁶ Deres forhakkede udseende viser, at det er ældre, genbrugte sten fra det gamle sortebrødrekloster. De brede skræbefuger, der er tværet ud over stenene, dominerer nu i nogen grad murværkets udseende, men oprindeligt har fugerne haft en rundet midtrille og været rødmaledede, hvorefter fugeridsen har været optrukket med hvid farve.⁵⁷

Midt for i Midterfløjen fører en lidet prangende dør ind til en lille forhal belagt med originale Ølandsfliser og til hovedtrappen, der deler bygningen i to næsten symmetriske afsnit. Til højre for trappen fører en dør ud til klosterhaven. Går man herud, vil man se, at der udefra er to ens døre side om

Figur 22. 1880. Priorindefløjens nordfacade. Døren står åben ud mod haven, som har mistet sin barok- og rokokostil, og stjerne har fået bløde sving. Til højre for hovedbygningen ses en del af Juelernes Hus, opført 1729, nedrevet 1906. Malleriet har tilhørt priorinde Sophie von Hedemann og er skænket til klostret af konventualinde Marie von Hedemanns arvinger i sept. 1940. H x B: 19 x 25 cm. Signeret E.C.H. Hænger på klosterforvalterens kontor. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

side ind til forhallen, men den ene sidder direkte ud for trappen. Murværket omkring de to døre afslører, at stenene er af nyere dato end resten af østfacaden. En forklaring kan være, at der oprindeligt kun var én dør i midten, men da trappen kom til, måtte døren flyttes lidt mod syd. Af hensyn til bygningssymmetrien valgte man to døre, hvoraf den nordlige kun er en attrap. Hvor gammel hovedtrappen er, vides ikke, men den er ikke fra Sortebrødregårds opførelse, da den har tydeligt præg af senbarok.⁵⁸ I 1500-tallet brugte man ikke indvendige trætrapper, men udvendige trappetårne med indgang til 1. sal. Udvendige trapper er ikke tidligere beskrevet for Roskilde Kloster, men ved nærmere studier viser der sig tegn på sådanne, ikke på Midterfløjen, men derimod på begge sidefløjene. På Kirkefløjens nordfacade ses en tydelig tilmuring i 1. sals højde, der umiskendeligt ligner en tilmuret dør fra et udvendigt trappetårn ind til det, der engang var fruerstuen. Kigger man på samme sted på Priorindefløjens nordfacade, vil man i første omgang blive skuffet, men ved grundigere eftersyn finder man, at de

Figur 23. To døre placeret symmetrisk i Midterfløjens østfacade. Den nordlige (th.) er en attrap. Murværket mellem dørene har ikke samme alder som resten af facaden. Forklaring kan være, at dørene er kommet til samtidig med baroktrappen indenfor. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

gamle, afhakkede sten er blevet erstattet med nyere og mørkere sten. Her har der med stor sandsynlighed også været et udvendigt sen-middelalderligt trappetårn med en indgangsdør. Denne tilmurede dør ind til 1. sal ses markeret på Nyrop/Ingwersen facadetegning, figur 75.⁵⁹

Figur 24. Kirkefløjens nordfacade med tydelige spor af en tilmuring, som indikerer, at der her kan have været en indgang fra et senmiddelalderligt trappetårn. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 25. Dette vindue i Priorindefløjens sydfacade ses tilmuret på Nyrops tegninger fra 1889. Til venstre for vinduet er murværket udbedret med nyere, mørkere sten halvt skjult under beplantningen, hvor der tidligere har været en tilmuret indgangsdør. Det er muligvis sket samtidig med retablering af vinduet eller ved sammenbygning med den nye beboelsesfløj. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

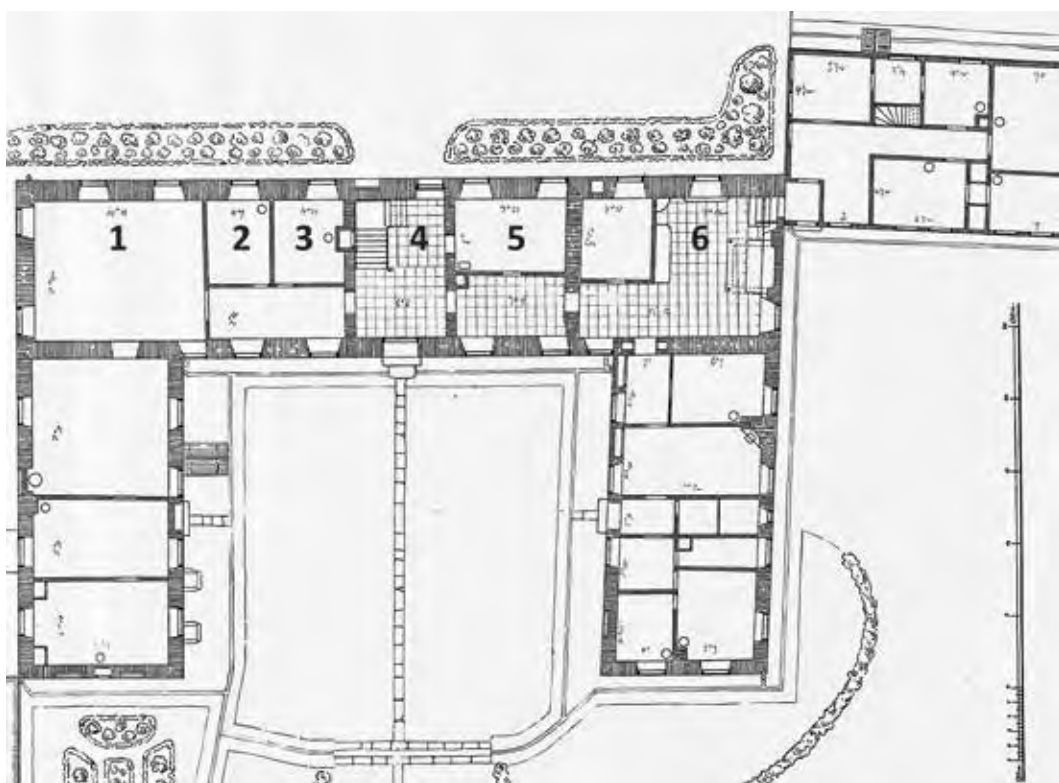
DE FØRSTE KLOSTERTILPASNINGER

Hovedtrappen fører op til en mere anseelig repos på første sal, som de to stifterinder straks tog fat på at ombygge. Her lå to store sale, én på hver side af reposen. Den nordlige forblev en forsamlingsal, nemlig Riddersalen, mens den sydlige blev omdannet til tre jomfrukamre for seks konventualinder, der to og to skulle deles om en lejlighed og om en kammerpige.

De tre kamre kunne imidlertid ikke dække boligbehovet, så i forlængelse af Priorindefløjen lod Margrethe Ulfeldt opføre et bindingsværkshus til bolig for de fire konventualinder, der blev optaget på de såkaldte Juelske patronpladser. Berte Skeel opførte i årene 1714-20 for sine egne midler en tilsvarende bolig for de to konventualinder, som besatte de

Figur 26. Ca. 1900. Juelernes Hus. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

to Skeelske patronpladser. Margrethe Ulfeldts bygning blev dog allerede i 1729 erstattet af en ny bindingsværksbygning, og stifterindernes to huse kom under fælles tag. I daglig tale omtaltes begge husene under fællesbetegnelsen *De Juellers Huus* eller bare *Juelernes Hus*. Huset var ikke sammenbygget med Hovedbygningen, så tjenestefolk såvel som konventualinder måtte krydse gårdspladsen for at komme frem og tilbage mellem lejlighederne og fællesrummene i Hovedbygningen.

Rummene i Midterfløjens stueetage har gennem årene tjent forskellige formål, men mest som damernes opholds- og spisestue (Hjørnestuen), pulterrum for priorinden, tjenerværelse, anretterværelse, kammerpigernes spisestue samt det store klosterkøkken. I dag er de tidligere smårum mellem Hjørnestuen og trapperummet slået sammen til et klosterforvalterkontor.

Udendørs blev der opsat plankeværk omkring hele klostergrunden. Ikke kun i vore dage taler man om voldsomme klimapåvirkninger. Dengang talte man meget om det store "Guds vejr", der i december 1707 blæste 11 fag af det forholdsvis nye plankeværk ud mod Sankt Peders Stræde omkring.⁶⁰

Figur 27. Hovedbygningen, grundplan stueetage 1889. Det bemærkes, at Kirkefløjen ikke står vinkelret på Midterfløjen. På det sydøstlige hjørne ses bindingsværkstilbygningen med folkestue og husjomfruens lejlighed. 1: Hjørnestuen; 2: Dækketøjsværelse; 3: Tjenerværelse; 4: Trapperum; 5: Jomfrustuen; 6: Klosterkøkken og anretningsværelse. Tegning: 1889/1906 af M. Nyrop og J. Ingwersen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster, D21.

Haven blev plantet til med køkkenurter som merian, timian, rosmarin og ægte isop samt artiskok, rødkål og savojkål. De forfaldne fiskedamme fra det tidligere Sankt Agnes Kloster blev rensset op, så de igen kunne tages i brug.

MORDBRANDATTENTAT

Allerede få år efter stiftelsen kunne det have været slut med klosterlivet. I 1733 brændte hele den sydlige side af Algade og Skomagergade, men klosteret blev skånet. I efteråret 1735 blev Roskilde igen hærget af en række brande. Det stod hurtigt klart, at disse brande sandsynligvis alle var påsatte, måske af de samme personer, og rygterne løb hånd i hånd med den stigende utryghed. Brandene var begyndt i byens vestlige ende, men den 24. oktober 1735 opstod der brand hos vognmand Niels Nielsen på hestemarkedets nordside tæt på Jomfruklosteret. Vinden bar ind over klosteret, hvor mange af avlsgårdens længer havde stråtag, så damerne og tjenestefolkene var naturligvis rædselsslagne.

Ved den forrige brand en uge forinden var den 17-årige natmands- og skorstensfejerdreng Nicolai Christian kommet til at tale over sig på værtshuset "Trappen" i Ringstedgade, og nu blev han arresteret og sat i "hullet" i kælderen under rådhusårnet. Under forhøret indrømmede han, at det var ham, der havde sat ild på hos vognmanden, fordi det var hans hensigt at ødelægge klosteret, som altså lå i vindretningen, med den begrundelse at folkene dér "fikserede ham", når han kom for at feje skorstenene. En natmandsdreng blev på den tid regnet for et kriminelt udskud og blev dagligt udsat for mobning.⁶¹ Han indrømmede, at han derfor var kommet i dårligt selskab og havde været fristet af Satan, men af frygt for konsekvenserne nægtede han at opgive navnene på sine medskyldige. Byskriver Hartmann fik ham dog på bedre tanker, og i løbet af efteråret angav han en række medskyldige, som herefter kunne arresteres rundt om i landet. De blev imidlertid alle frikendt for mordbrand og kun to dømtes for medviden. Alene Nicolaj Christian fik den fulde straf som hovedmand, og 29. august 1736 blev han dømt til hjul og stejle. En dom som Højesteret ændrede til brænding, og som kongen konfirmerede dog med den lempelse, at drengen først blev kvalt på retterstedet, inden han blev stillet op ad en 4 m høj egestolpe og brændt. Eksekutionen fandt sted 10. januar 1737, sandsynligvis på Roskildes østlige galgeplads ved Hedegårdene,

forestået af skarpretter Christian Ernst Puhan, som selv mistede sin ejendom i Skomagergade ved branden i 1735.⁶² For skorstensfejdrengen Nicolaj Christian endte det skidt, men klosteret overlevede.

En anden ejendom i Skomagergade, der brændte ved den lejlighed, var gæstgiveriet "Hamborger Herberg". Det blev genopbygget og i 1738 købt af Christian Ulrich Bech, der ud over at blive gæstgiver også var ridefoged på Det adelige Jomfrukloster. I 1737 lånte han 25 Rdl. af priorinde Elisabeth Friis mod pant i sin bolig i Bredgade – dog ikke til køb af beværtningen.⁶³

3. Jomfruliv og det sociale fællesskab

Hvis man forestiller sig, at livet og omgangsformerne i et adeligt jomfrukloster kan sammenlignes med tilværelsen i middelalderens katolske nonneklostre, tager man helt fejl. Beboerne var til en vis grad rekrutterede fra de samme sociale lag, men her holdt ligheden også op. Katolske nonner og deres strenge, religiøse levevis og gøremål var afgjort ikke noget forbillede for hverken jomfruer eller det officielle Danmark i begyndelsen af 1700-tallet.

Dagligdag i 1700- og 1800-tallet

Visse af dagligdagens adspredelser var kendte fra fruestuerne ude på herregårdene. Man læste og fortalte historier, skrev breve og dagbøger, sang og hørte musik, holdt rede på slægten og de nye generationer. Desværre er der ikke bevaret nogen af disse skriftlige beretninger, men historikeren Louis Bobé giver et levende indtryk af damernes dagligliv.⁶⁴ Vi ved, at konventualinderne i 1700-tallet foruden kristelige, opbyggelige skrifter også læste filosofi og digte, overvejende på fransk og tysk. De malede, tegnede, syede, spandt, strikkede og broderede – ikke kun til sig selv, men også til velgørenhed. Der skulle holdes styr på både sladder og nyheder. Selvom der var gartner til det grove arbejde, så var klosterhavens roser og stauder en yndet udendørs beskæftigelse. På dette tidspunkt var der ikke noget parkanlæg uden for klostermuren, der var egnet for sarte jomfrusko. Klosteret havde også sin egen kirke, og den daglige morgen- og aftenbøn var obligatorisk for såvel konventualinderne som deres kammerpiger – i hvert fald i de første mange, mange år.

I Midterfløjen boede nogle af damerne ved klosterets start, som vi har set, to og to sammen på et lille værelse, hvor de delte såvel seng som kammerpige. Om det også gjaldt for Susanne Maria Worm (1685-1731) vides ikke. Hun blev indsat af kongen i 1718. Hvis man besøgte hende, ville man kunne fornemme lyset, der faldt ind gennem de småsprossede, blyindfattede vinduer, dæmpet af de ophængte kattungardiner. På væggene hang fire lamper, et forgyldt spejl med krone og enkelte familieportrætter. Rundt om et ovalt, lakeret bord stod fire højryggede stole betrukket med rødt og grønt maquai. I det ene hjørne et rødmalet fyrretræsskab

med en te-maskine og små porcelænskopper til gæsterne. Et skab ved ydermuren indeholdt frøkenens 30-bind store bog-samling med franske værker samt glas og krukker. I det andet hjørne stod en fyrretræsseng med grønne maquai-gardiner trukket for.

MODE OG SPROGBRUG

Susanne Worm var på ingen måde nogen fattig kvinde, tværtimod. Sammen med sin søster havde hun arvet en pæn formue tjent på faderens handel i Vestindien. En svær dragkiste og en stor kuffert gemte hendes linnedtøj og en omfangsrig garderobe, den største og absolut kostbareste, der nogensinde har været gemt bag klosterets mure. Ud over et stort antal kjoler med franske navne som Manteaus, Chagrin og en Crevée af Toile de Marseille samt et korset med guldbånd var hendes stadsstykke en rød fløjlskåbe med hermelin.⁶⁵

Klosterets beboere var kvinder, der kom fra meget velstillede hjem med stor selskabelighed og dannede konversationer, og det afspejlede sig i disse kvinders sprog og tøjmode. De gik gerne på visit ude i byen, hvor de meldte deres ankomst i de højborgerlige hjem og deltog i kaffe- og teselskaber i deres stiveste puds, som i slutningen af 1700-tallet bestod af stærkt indsnørede kjoler med krinoliner eller fiskebensskørter, mens håret i tidens mode var sat op i høje frisurer i bedste Marie Antoinette-stil, som man ser på Rach og Eegbergs maleri, figur 21. Det stred måske lidt imod forskrifterne for, hvordan frøkenene måtte gå klædt til daglig inden for murene. Her var kun tilladt at bære uldent tøj eller "ostindisk bast", (klædestof af plantefibre f.eks. hør), medmindre deres finere søndagstøj var så slidt, at det kun var tjenligt til dagligt brug. Og kun kniplinger, som de selv eller deres kammerpiger havde fremstillet, måtte bruges. Men uden for klostermurene var det altså sådan, teolog og seminarielærer C. L. Strøm, der var født i 1771, huskede dem, når de kom på visit i hans barndomshjem hos stiftsskriver og domkirkegodsforvalter Ole Strøm og hans hustru. Så gik snakken eller rettere konversationen, og det i et sprog den unge mand ikke var vant til, idet flere af klosterdamerne havde udenlandsk accent og benyttede mange franske udtryk. Damerne kom gerne så tidligt på eftermiddagen, at de kunne nå at nyde først kaffe og bagefter te med småkager og bagværk med syltetøj, inden de skulle hjem til aftenmaden på klosteret.⁶⁶

Figur 28. Konventualinderne i Hjørnestuen, som både var spise- og opholdsstue, fotograferet 1899 i anledning af 200-års jubilæet. I 1901 var der følgende beboere i klosteret: Priorinde Elisabeth Bluhme samt konventualinderne Maria Antoinette Hedemann, Caroline Walterstorff, Jutta Hegermann-Lindencrone, Louise v. Wimpffen, Louise de Roepstorff og Nelly Skeel. Foto: Roskilde Kloster.

DAGENS HØJDEPUNKT – FÆLLESSPISNING

En af de væsentligste motivationsfaktorer for de nye konventualinder var uden tvivl det sociale fællesskab, som klosteret kunne tilbyde. Et trygt liv blandt ligesindede og lige-stillede. I Hovedbygningen, under Riddersalen og med adgang fra både Priorindefløjnen og fra hovedindgangen, ligger Hjørnestuen. Det var her, en stor del af klosterets sociale liv fandt sted, og det var her damerne samledes hver eftermiddag og aften til hygge og livlig snak. Her spiste damerne deres daglige måltider sammen med priorinden. Hvert måltid bestod af tre retter serveret af en tjener i elegant livré med sort kjole med guldsnøre og forsølvede knapper, og ved passende lejligheder bar han på hovedet en hat med guldgaloner. Til at hjælpe sig med opvartningen havde tjeneren i klosterets første tid en ung mand, kaldet "Jomfrudrengen Povl", klædt i gråt livré.⁶⁷

Middagen kunne bestå af retter som kalvekrøsebudding, hachis, kyllinger i champignon eller fiskeretter som flyndere, aborrer, karusser og brasen samt fyldte krebs og muslinger. Kød og fjerkræ kom direkte fra godsets eget dyrehold, og mange af fiskene kom højst sandsynligt fra klosterets egen fiskepark i Klostermarken. Desserten bestod ofte af krebsekage, arme riddere eller leverkage. Og der blev serveret vin til maden. Helst god fransk vin af mærket Bergerac fra Fabritius i København eller en kølig rhinskvin.⁶⁸ Klosteret var kendt for at have byens næstbedste vinkælder, kun overgået af Domapoteket. Jo, der var stil over måltiderne i 1700- og 1800-tallet. Derefter var det slut med det ekstravagante – men ikke med de fælles måltider. Fælleshusholdningen fort-

satte helt frem til 1. september 1947, hvor klosterets økonomi ikke længere tillod denne luksus.

For dog stadig at have et fællesarrangement, beholdt man i nogle år de såkaldte mandagsaftener, hvor man inviterede honoratiores fra byen og oplandet, hvor damerne mødte op i lange kjoler og hvide handsker, og hvor man endnu havde brug for en tjener i livré. Men også den tradition døde ud.

Ud over at servere for damerne og deres gæster havde tjeneren også en anden opgave, idet han var klosterets postbud og omdelte de eftertragtede breve med nyt fra familien og livet ude omkring på godserne. Priorinden skulle selvfølgelig holdes underrettet om al korrespondance ind og ud af klosteret.

KLOSTERETS TJENESTEFOLK

Damernes kammerpiger spiste naturligvis ikke sammen med konventualinderne, men havde deres egen spisestue kaldet *frøkenstuen*, på den anden side af hovedtrappen i Midterfløjens sydlige halvdel. Kammerpigerne og det øvrige tyende måtte nøjes med en mere simpel kost end konventualinderne.

Fundatsens § 28 foreskrev, at der foruden jomfruernes kammerpiger skulle være en udspiserske, dvs. en husholderske samt brygger- og malkepiger, karlfolk samt en skrivekyndig tjener, en gartner, en kusk, en portner og en tærsker. Ud over dette ansatte man også straks en røgter til at vogte klosterets 20 køer. Folkene havde krav på to retter mad middag og aften. Til frokost fik mændene sild og brød, mens pigerne fik øl og brød, måske som øllebrød, serveret på tallerkner af engelsk tin. Mortensaften stod menuen dog på gåsesteg med en pot vin til. Klosterkøkkenet rådede over en såkaldt stegevender, som ikke var en køkkenkarl, men et mekanisk værk, som byens urmager havde kontrakt på at tilse.

Via en trappe i hjørnet af klosterkøkkenet kom man ud i folkespisestuen, som lå i en lav bindingsværksbygning, der stødte op til Midterfløjens sydøstlige hjørne. I 1889 indeholdt den i stueplan foruden folkestuen også en lejlighed til husjomfruen og på loftsetagen to små værelser til deling mellem to kokkepiger og to stuepiger.

Antallet af tjenestefolk har varieret meget gennem tiderne, alt efter behov og økonomi. I 1787 var der 24 ansatte til at betjene 15 beboere. 100 år senere var der 20 til at servicere ni beboere, og ved grundstensnedlæggelsen til Damerne Fløj i 1906 boede der foruden priorinden kun syv konventualinder

Figur 29. Tjener Hansens læderposttaske står i dag i Den Røde Stue og minder om dengang, tjeneren bragte breve ud til damerne. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 30. Husholderske frk. Laurine Margrethe Jakobsens "Kogebog for store og små Huusholdninger" fra 1851. Dette eksemplar er nu indgået i klosterets bibliotek. Foto: Jakob Zeuner.

på klosteret,⁶⁹ og folkeholdet bestod af 7 kammerjomfruer, 1 bykarl, 1 tjener, 1 havekarl, 1 kusk, 1 vægter, 1 husholderske, 1 overstuepige, 1 understuepige, 1 overkokkepige og 1 underkokkepige.

Når man skulle lave mad til 25-40 personer to gange om dagen, og de endda var delt i to grupper, som ikke skulle have samme menu, så kunne man godt bruge en kogebog for store husholdninger. Det var derfor heldigt, at klosterets husholderske, Laurine Margrethe Jakobsen, skrev og udgav en sådan, mens hun arbejdede her. Bogen med den sigende titel: *Kogebog for store og små Huusholdninger, indeholdende Anviisning til en Mængde forskellige Retters tillavning samt Kogning, Bagning, Syltning, Slagtning og Nedsaltning* udkom i 1851. Den blev så populær, at der kom en 2. og forøget udgave i 1866, men da havde frk. Jakobsen forladt klosteret efter mere end 15 års tjeneste (ca. 1845-60).⁷⁰

Ved hjælp af frk. Jakobsens kogebog kan man sammenligne sin egen menu ud fra følgende forslag:

Forretter:	Hovedretter:	Desserter:	Kager:
Hummer i carry	Boeuf à la royal	Æble-Charlot	Punch-tærte
Ål i simpel gelé	Fricandaux	Rismelsbudding	Marengs-kranseskage
Åle-frikassé	Filet af harer	Krebsebudding	Mandelkage med citroncreme
Lammesuppe	Spækket gjede		Magdelene kager
	Farseret oksetunge	Beignets d'Abricots	

Det var husholdersken, i samarbejde med priorinden, der stod for den daglige husførelse, som fungerede som en landhusholdning. Hun var heldigvis ikke ene om det store arbejde for som beskrevet, havde hun både en over- og en underkokkepige samt en bryggerspige til de mange praktiske gøremål i et landkøkken uden nutidens mange hjælpemidler.

Hos herskabet havde konventualinderne ret til deres egen personlige opvartning i form af en kammerpige, som i 1800-tallet skiftede stillingsbetegnelse til kammerjomfru. Som nyankommen konventualinde måtte man være to om en kammerjomfru, inden man avancerede til at have sin egen personlige, medmindre man betalte sig fra at have en selskabsdame boende, men det var kun de færreste beskåret. Priorinden havde naturligvis altid sin egen kammerjomfru.

Kammerjomfruens påklædning bestod til daglig af en blå bomuldskjole med et hvidt, stivet forklæde. Man må ikke forveksle hendes rolle med stuepigens. Kammerjomfruene stod i kloster-hierarkiet lige under husholdersken/husjomfruen

og tog sig af de personlige gøremål som at hjælpe med påklædningen, at sætte håret, ordne personligt linned og boligens finere indbo. Efterhånden som hendes konventualinde(r) blev ældre, kunne der følge andre plejefunktioner med, men de grovere gøremål som at bære vand til og fra værelserne, tømning af natpoter og kakkelovne, storvask og hovedrengøring var ikke hendes opgaver. Dem måtte stuepigerne tage sig af.

Midt i 1800-tallet forbedredes konventualindernes boligforhold, idet kongelig resolution af 11. maj 1853 gav de otte ældste retten til to værelser hver – dog kun så længe antallet af beboere var så lavt, at det var muligt.⁷¹ Damerne havde også ret til at benytte klosterets køretøj, dvs. hestevogn, så derfor havde man en kusk, som befordrede damerne og bl.a. kørte dem og deres piger på den årlige skovtur og derudover forestod arbejdskørsel efter varer. Kusken havde sit eget kammer i staldlængen ved siden af hestebåsene.

Antallet af avls- og staldkarle, røgttere, malke- og bryggerpiger varierede gennem årene i takt med landbrugets og husdyrholdets størrelse. Man må formode, at alle de tjenestefolk, der angives i folketællingerne, har haft bolig på klosteret. I 1700- og 1800-tallet sov godstyendet mange sammen og i begyndelsen rundt omkring på de underligste steder. Det gjaldt ikke kun på adelens godser, men også på de kongelige slotte. Efterhånden fik man indrettet små værelser med tynde bræddevægge oppe på loftsetagen. Her på klosteret var der sådanne værelser til tjenestefolkene i Midterfløjens tagetage direkte under tegltaget, og de mere heldige havde værelser i den indskudte etage over kirkegangen i Midterfløjen. Som almindeligt tyende skulle man ikke regne med at have familie boende på klosteret. Det var forbeholdt de højest rangerede ansatte. Klosterforvalteren havde sin egen familiebolig med egne tjenestefolk, og også husjomfruen havde sin egen lejlighed, men der er ikke fundet eksempler på, at hun har haft familie boende. Derudover var det kun gartneren, der var så privilegeret. At blive slots- eller godsgartner krævende en langvarig uddannelse, og gartneren rangerede derfor højt i det interne hierarki. I den første folketælling fra 1787 har klosteret en gartner, Malthe Bjeragger, som boede sammen med sin kone, 3 børn og svigerinde. Fra ca. 1870 fik gartneren en toværelses lejlighed i en nybygget, grundmuret gartnerbolig.

Når det store folkehold skulle kaldes sammen til måltiderne, blev der ringet ind med en klokke, som hang udvendigt på gavlen af folkestuebygningen.

Figur 31. 1905. Tjener Jens Lauritz Andersen står ved vandpumpen uden for folkestuen. På gavlen over ham hænger en klokke med en snor ned til vinduet, så tjenestefolkene kunne kaldes til skafning. Ude på gårdspladsen står en noget større vandpost, hvor vandet løber fra tuden. Foto: Kr. Hude.

17 par tjenende hænder til syv beboere var nok normen i 1906, men i længden var det ikke nogen holdbar fordeling.

Rødgrødsbal, mytteri og andre historier

Et lukket samfund, som klosteret på sin vis var, har gennem tiderne været et oplagt mål for små, morsomme historier med en pointe, hvoraf mange er fortalt med et kærligt glimt i øjet. Og klosterets beboere og deres familier var bestemt heller ikke selv uden humor eller sans for dramatik.

DEN VARMBLODIGE KONGE

Von Hedemann-slægten har leveret adskillige konventualinder og flere priorinder til klosteret. I ti-året 1870-1880 var det kammerherreinde Sophie Eleonora Josephine von Hedemann, født baronesse Holck af Holckenhavn (1811-1880), der

sad på priorindeposten. Hun var da enke efter kammerherre Adolph von Hedemann. Familiens slægtsbog fortæller om "Nora", som hun blev kaldt mellem venner, at hun var begavet med andet og mere end administrativ talent, idet hun bliver beskrevet som en person med stor ånd, ynde og udstråling.⁷² Da hun var 18 år gammel, skrev digteren Johan Hollard Nielsen disse strofer til hende:

*O! Jeg har seet paa Jorden for mit Øje,
Hvad kun Correggio saa i Phantasie,
Naar sød henrykt han stirred mod det Høje,
og der Madonna sværmed ham forbi.
Jo! Jeg har skuet Smil fra Evigheden
Med Jordens Skjønhed at forene sig,
Jeg seer ej noget Skjønnere heneden
Thi jeg har seet, Eleonore! Dig.*

Selv Christian 8. kunne ikke stå for hende, og han blev en af hendes varmeste beundrere. Han var kendt som en varmblodig herre med mange elskerinder, ugifte såvel som gifte, af almue såvel som af ædel byrd. Det skal dog understreges, at det ikke nødvendigvis var alle kongens damebekendtskaber, der også var hans elskerinder. I perioden 1840 og frem til sin død i 1848 var kongen ofte sammen med Eleonora von Hedemann eller bare E., som hun af diskretionshensyn blev kaldt i kongens dagbøger. Hendes mand var på det tidspunkt ansat som hofchef for kronprins Frederik, den senere Frederik 7.⁷³

JOMFRUERNES BØRN

I 1879 og 1880 blev der indskrevet endnu to unge kvinder fra Hedemann-slægten. Først den 24-årige Marie Margrethe Nancy Antoinette Hedemann (1855-1940) og året efter hendes 3 år yngre kusine, Emma Frederikke Mathilde Hedemann. Emma Hedemann blev dog udmeldt af klosteret, da hun blev tildelt en hofplads i Vallø som hofdame. Marie von Hedemann havde et hjerte for velgørehedsarbejde, og hun gjorde sig bemærket i Roskilde ved at være en af de faste støtter bag byens første børnehjem, Roskilde Børnehjem, sammen med bl.a. boghandler Flensborg, købmændene Willumsen, Aarestrup og Schram samt stifterne, pastor Carl Tolstrup og frue. Det var muligvis også Marie von Hedemann, der formidlede en tilbagevendende juletradition for børnehjemsbørnene. Hjemmet var beregnet for 16-18 piger i alde-

ren 1-16 år, og en af dem, Thora Bertel-Hansen, fortæller om juleaften på hjemmet, hvor vognen fra jomfruklosteret kom forbi med mange små pakker, som skulle lægges på julebordet til børnene.

En anden festdag var pastor Tolstrups fødselsdag 18. november, hvor Det adelige Jomfrukloster igen var sponsor, denne gang for selve festmiddagen. Det var svært at styre børnenes utålmodighed frem mod det øjeblik, hvor klosterets gamle tjener Johansen kom asende op ad bakken med trækvognen, og forventningen blev afløst af glæde og begejstring over alle de dejlige sager, han pakkede ud. Der var risengrød og øl, der var smør, kanel, sukker, kalvesteg, brune kartofler med sovs og til sidst to lange, hjemmebagte sigtebrød. Man ser for sig glæden i øjnene på disse unge piger, der ikke var vant til den kost, selvom frk. Molbech havde indrettet børnehjemmet som et rigtigt privathjem og selv var som en mor for sin børneflokk.

"PRIORIINDEN"

Klosterets damer holdt sig som beskrevet ikke for selv, men holdt tværtimod af selskabelighed. En af de rigtig store fester var klosterets 200-års jubilæum i 1899. I festmiddagen deltog 62 damer og herrer, der foruden klosterets ledelse og beboere bl.a. talte justitsminister Rump, embedsmænd, klosterets præst, læge, godsforvalter, amtmænd, professor J. Kornerup og jubilæumsskriftets forfatter Louis Bobé. Her bestod middagen af skildpaddesuppe, fiskefilet med østers, dyreryg, tunge m. ærter, hummer i mayonnaise, kylling med salat, slikasparges og isdessert. Plus gode vine naturligvis.⁷⁴

Man inviterede også gerne byens honoratiores til andre middage i Riddersalen, og en af de faste traditioner var festmiddagen på en af juledagene. Forfatteren Erik Pontoppidan, hvis far var præst ved Himmelev Kirke fra 1898 til 1912, oplevede en af disse festdage kort efter århundredeskiftet. 1. Juledag om eftermiddagen holdt man selvfølgelig gudstjeneste i Klosterkirken. Her samledes priorinde frøken Bluhme og konventualinderne Skeel, Walterstorff, Neergaard og de andre damer med deres kammerpiger som et levende billede på den aristokratiske patina over den stille idyl, der altid hvilede over klosteret.

Bagefter var det slut med den rolige idyl, for en af juledagene kom det store rykind til den traditionelle julemiddag. Så blev klosterets fine, gamle sølvsager hentet frem fra ege-

Figur 32. Roskilde Børnehjem i egen bygning på adressen Kastelsvej 2. Lederen gennem 25 år, frk. Antonie Molbech, ses stående mellem vinduerne. Hun var højt elsket af børnene. Foto: Roskilde Lokalehistoriske Arkiv.

træsskabene. De tykke lysestager, fornemme fade og tunge kander blev båret ind og sat på det store spisebord, og Riddersalens malmkroner med de mange levende lys blev tændt, så guldrammerne og ordnerne på salens mange portrætter af Skeeler og Jueller funkede festligt. Lige fra klosterets første år havde det været fast tradition, at disciplene fra latinskolen juleaften, Helligtrekongers- og Mortensaften kom og underholdt damerne med sang og musik. Det blev gerne belønnet med klingende mønt såvel som slik fra bordet og en godbid fra køkkenet. Julestemningen bredte sig omkring det smukke og veldækkede bord, hvor 30-40 festklædte gæster strålede om kap med lysene, mens rektor Hauch, politimesteren og provst Pontoppidan skiftedes til at udbringe en bordskål for klosteret og for dets damer. Politimesteren vakte gerne lidt munterhed, fordi han ofte havde lidt problemer med sine 'prioriteter' og fik lagt en stavelse for meget i "Priorinden" så hun blev tituleret "Prioriinden".⁷⁵ Jo, der kunne også være festligt indenfor, hos jomfruerne bag de røde mure.

Til daglig var der nu ikke noget unødvendigt ophøjet over priorinden, for selvom hun kørte til stationen i klosterets nye landauer med livréklædt kusk og tjener bag de sorte heste med sølvpletteret seletøj og blinkere mellem ørerne, så hjalp tjeneren hende bagefter ind i toget til København – i en tredjeklasses kupé.

Figur 33. Riddersalen med de smukke, historiske guld-lædertapeter, loftets 60 bibelmotiver og en betydelig portrætsamling. Den blåglaserede dør med de imponerende 1600-tals beslag fører ind til Priorindefløj. Umiddelbart til venstre for døren fandt arkitekt M. Nyrop længangen i muren. Foto: Roskilde Kloster.

Figur 34. Priorinde Bluhme og ledsager med kusk og tjener, klar til en tur i klosterets nye Landauer fra 1903. Ligesom tjeneren bærer kuskens livré med sort kjole med guldsnore og forsølvede knapper. Foto: Roskilde Kloster.

NOGET OM KONER OG DAMER

Oppe på Sankt Jørgensbjerg lå Børneasylet, der hver dag fik besøg af 30-60 børn. Anna Hansen Holsting, der fra 1902 til 1910 var asylbestyrerinde, fortæller, at en kreds af byens kvinder, heriblandt damerne fra Det adelige Jomfrukloster, havde dannet en forening, hvor de bl.a. syede tøj til børnene, og de lokale 'Damernes Magasiner' donerede gavmildt materialer til formålet, som straks blev omsat til fine julegaver. Pigerne fik kjoler, undertøj og linned dvs. hørduge og -sengetøj, mens drengene fik bluser, bukser og strømper. I vore dage vækker bløde pakker måske ikke den store begejstring, men her blev de garanteret modtaget med taknemmelighed.

En dag kom en af asyldrengene løbende ind til bestyrerinden og sagde forpustet: "Frøken, der står to koner ude i forstuen". Det viste sig at være to af damerne fra klosteret, frøken Skeel og frøken Roepstorff, der var kommet på besøg, sikkert i forbindelse med syprojektet. De kunne jo ikke undgå at høre, hvad drengen havde sagt, og de mente nok, at han kunne trænge til lidt undervisning i passende sprogbrug. Drengen blev derfor venligt men bestemt belært af bestyrerinden om, at det ikke hed to koner, men damer. Et par dage efter kom drengen igen løbende ind og meldte, at der stod en dame ude i gangen. Da bestyrerinden kom ud til damen, viste det sig at være den gamle fiskerkone Maren Sofie med fisk.⁷⁶ – Børn har heldigvis svært ved at kende forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager.

Konventualinderne kom gerne uden for klosterets beskyttende mure. De kunne klæde sig pænt på i deres bedste kjoler og deltage i byens større begivenheder. I oktober 1912 ville byen markere 500-året for dronning Margrethe 1.'s død.

Figur 35. Det adelige Jomfruklosters ordenstegn indstiftet af kong Frederik 7. i 1861. Mål inkl. sløjfe H x B: 8,5x13,5 cm. Foto: Roskilde Kloster.

Det blev fejret med foredrag af professor Jacob Kornerup (1825-1913) i Domkirken, og efterfølgende fest om aftenen på Hotel Prindsen. Her lyste de adelige damer op med deres brede, luerøde ordensbånd på de sorte silkekjoler.⁷⁷

RØDGRØDSBAL OG DEN SNEDIGE VÆGTER

Klosteret har lige fra begyndelsen haft en portner, i 1787 endda to, mens vægteren først optræder i folketællingerne fra 1834 og frem. Hans opgave var hver nat at gå en runde på klosteret, og hver hele time skulle han råbe, hvad klokken var. Ikke så meget fordi damerne havde brug for at vide tidspunktet, men mere som en sikkerhed for, at han nu også gik sin runde. Hvert år i august holdt Sankt Hans Hospital sit berømte rødgrødsbal, der fra starten af 1900-tallet fandt sted på Danseestraden i Kæpskoven mellem mandsplejen og Kurhuset igennem mindst 30 år.⁷⁸ Det omfattede aftensmad, kaffe og brød og sluttede med rødgrød, inden musikdirektør Chr. Sørensen og hans orkester overtog scenen. Det ville vægteren Hans frygtelig gerne med til, men han skulle jo gå sin timerunde hele natten. Nu var Hans en opfindsom fyr, så da alle vinduerne i damernes lejligheder stod åbne i den lune sommernat, startede han ved det første vindue med at råbe: Klokken er slagen ti, og ved det næste vindue: Klokken er slagen 11 og sådan fortsatte han med kl. 12, ét osv., og derefter kunne han skynde sig til rødgrødsbal. Næste morgen, da damerne mødtes ved morgenbordet, kunne Hans Vægter stå uden for døren og høre den ene sige: *"Jeg tror vægteren sov i nat, jeg hørte ham ikke klokken 11."* En anden ville protestere: *"Jo, jeg hørte ham kl. 11"*, og én kunne bekræfte kl. 12. Men den ældste af damerne sagde: *"Jeg hørte nok, at Hans Vægter råbte klokken er slagen ét – jeg syntes nu ikke, jeg havde sovet – men min hukommelse er heller ikke så god mere."*

Så havde vægteren sit alibi i orden og fik ikke ballade over sit snyderi. Det havde været et dejligt rødgrødsbal, og nu kunne han gå til sit hummer og få sovet. Under 2. Verdenskrig begyndte arrangementet på grund af udgangsforbuddet allerede om eftermiddagen. Erik Budtz-Olsen skriver i et brev til klosteret, at vægteren Hans er identisk med hans kones oldefar, Hans "Post" Jensen.⁷⁹

MYTTER I KLOSTERET – EN SAG FOR HØJESTERET

Netop den gruppe konventualinder, der på figur 28 ses sidde i hyggeligt strikkesamvær i Hjørnestuen, blev nogle år senere involveret i en strid, der på bizar vis endte i Højesteret.

Som det gælder for regenter, gjaldt det også for priorinder, at de normalt blev siddende til de døde. Priorinde Bluhme, som ses længst til højre, var i 1913 blevet 95 år og magtede ikke længere sine opgaver som priorinde. Man skulle derfor finde en afløser, og samtidig opretholde den abdicerende priorindes status og privilegier.⁸⁰ Som nævnt var det Patronatet sammen med de fire konventualinder med højest anciennitet, der havde den fundatsmæssige ret til at vælge ny priorinde. Disse fire var frøkenerne Marie von Hedemann, Jutta Hegermann-Lindencrone, Caroline von Waltersdorff og Nelly Dorothea Skeel. Den sidste var søster til patron, kammerjunker Christen Skeel.

Patronatet foreslog de fire konventualinderne at vælge en priorinde inden for deres egen kreds. Det afslog de, idet de mente, at valget af en adelig enke havde første prioritet. Frk. Hedemann bragte derefter enkebaronesse Anne Rosenkrantz f. Juel i forslag. Ved det efterfølgende valg fik enkebaronessen tre ja-stemmer, mens patronerne og Nelly Skeel stemte nej. Stillingen var dermed uafgjort. Patronatet hævdede nu, at næste skridt måtte være et valg mellem de fire konventualinder, og de bragte derfor Nelly Skeel i forslag – blandt andet med den begrundelse, at hun var indskrevet på en af de Skeelske patronpladser, og derfor kunne afgive en passende bolig til den afgående priorinde. Ved valget fik hun kun sin egen og de to patroners stemmer (hvoraf den ene altså var hendes egen bror). Af de tre andre konventualinder stemte én nej og to blankt. Patronatet godkendte valget – men hermed var sagen på ingen måde afgjort.

Nelly Skeel var mildt sagt ikke populær blandt sine medkonventualinder. Blandt andet afskaffede hun den hidtidige kutyme, der tillod damerne at tage venner og familie med på tur i klosterets vogn. Konventualinderne anså hende for *lidet afholdt og uskikket til at stå for deres husholdning*, og en af damerne fraflyttede simpelthen klosteret i protest. Misstemningen blev så stor, at de tre ældste konventualinder klagede til Justitsministeriet, som endte med at erklære valget for ugyldigt med den begrundelse, at Nelly Skeel kun havde fået sin egen stemme blandt de fire stemmeberettigede konventualinder. Denne afgørelse ville Patronatet ikke acceptere, og de indbragte derfor sagen for retten. Efter anke til Højesteret faldt afgørelsen den 31. oktober 1916 – til fordel for Patronatet og priorinde Skeel.⁸¹ En tre år lang konflikt var slut, men misstemningen har sikkert været et stykke tid endnu. Nelly Skeel var priorinde fra 1914-28.

Figur 36. Nelly Dorothea Skeel, priorinde 1914-1928.
Foto: Jakob Zeuner.

FESTLIGE BEGRAVELSER

Man forestiller sig ikke umiddelbart, at en begravelse skulle være noget at se frem til, men det gjorde man i 1700-tallet. De kongelige begravelser var virkelige festdage, hvor den ellers stille købstad vågnede til live. Men mindre kunne også gøre det, og selv en adelige priorindes eller konventualindes bortgang var noget, der satte byen i bevægelse – på flere måder. Tidligere havde klosterets beboere et tæt forhold til Roskilde Domkirke. Det var her, de blev begravet som et bevis for deres sociale status. Klosteret havde sit eget kapel i kirken – Sankt Andreas Kapel – som Berte Skeel købte i år 1700 til gravkapel for priorinder og konventualinder. Det ligger på kirkens nordside mellem Christian 4.s og Sankt Birgitte Kapel, hvor Dronning Margrethe 2.s sarkofag står. Efter at klosteret havde overtaget kapellet, blev der indrettet en hvælvet gravkælder.⁸² En smukt formet tavle af gotlandsk kalksten, der i sin tid var opsat i kapellet, er nu indmuret indvendigt i klosterkirkens østvæg. Øverst på stenen ses Rosenkrantzernes og Skeelernes våbenskjolde, og indskriften lyder:

"Høyædle og velbaarne Frue Berte Skeel, sal. General-Leütnant Her Niels Rosenkrantzes til Zelsø have kiøbt og betalt dette Capel af Roschilde Domkirche og giføet med all sin Brug til Roschilde Jomfrue Kloster, som det nu forefindes med Begravelse, Stolestæd og Pulpitur, som saalænge Jomfru-Klosteret er til, skal høre det til efter Kongl. Confirmation Anno 1700."

Pulpituret for klosterets damer og stolestader til deres piger var indrettet foran kisterne i Sankt Andreas Kapel. Der var nu ikke udelt begejstring blandt damerne over placeringen af deres pulpitur, for man kunne dårligt høre gudstjene-

Figur 37. Roskilde Domkirkes indre med de nu nedtagne pulpiturer. Roskilde Klosters pulpitur og det gamle stoleværk er nr. 2 fra venstre. Det var udsmykket med ende-topstykker og figurer over gesimsen (ses ikke) samt hængestykker. Stik af G.C. Schule efter tegning af C. Giessing omk. 1785. Det Kongelige Bibliotek.

Figur 38. Et pulpituretopstykke med initialerne FBS for "Fru Berte Skeel". Domkirke-museet under ROMU. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

sten, så i 1705 blev pulpituret i kapellet flyttet hen i 3. arkade fra vest, hvor også kongestolen senere flyttede hen.⁸³

Midt i 1800-tallet gik domkirken under ledelse af kirkeværgen Steen Friis i gang med en stor restaurering, som trods protester fra klosteret endte med, at såvel klosterets pulpitur som to andre af kirkens pulpiture blev fjernet. Med sig fra det fjernede pulpitur fik man fire alliancevåben – malet på træ, som kan ses på hovedtrappens repos på 1. sal i Hovedbygningen sammen med tre lignende våben.⁸⁴ Siden 1861 har klosteret dog rådet over sin egen lukkede stol eller loge i den nordre omgang ved siden af Christian 4.s kongestol, og man benytter stadig sine 16 pladser, især ved store arrangementer og julegudstjenester.

Når en af damerne på klosteret var død, blev liget gjort i stand og lagt på lit-de-parade i salen, som var dekoreret med sort klæde. Tjenestefolkene holdt vagt natten igennem, mens vokslys brændte omkring kisten. Da Margrethe Ulfeldt døde 1. maj 1703 indkøbte klosteret sørgeklæder til priorinden og alle klosterets konventualinder, som de bar i et helt år for at ære hendes minde.

Hvis en konventualinde ikke skulle stedes til hvile i familiegravstedet, havde hun ret til fri begravelse på klosterets regning. Selvom bisættelsen skulle ske i klosterregi, så foretrak de, der kunne, ofte en selvbetalt begravelse, hvor der ikke blev sparet på forarbejdning af kiste og andet udstyr. Indtil 1758 forblev kisterne nemlig stående i kapellet til offentligt skue, og på dette tidspunkt stod der 13 læderbetruk-

Figur 39. 1764. Begravelsesoptog på vej mod Roskilde Domkirke. Umiddelbart til højre for Christian 4.s renessancekapel ligger Sankt Andreas Kapellet. Den Danske Atlas.

ne kister med inskriptionsplader af bly i selve Sankt Andreas Kapel, mens 15 kister var anbragt i krypten nedenunder.

Efter lit-de-parade kunne man gå i gang med den officielle begravelsesceremoni, som var noget af et udstyrs- og til-løbsstykke. Klokkerne i Vor Frue Kirke, Sankt Laurentii kir- ketårnet samt Domkirkens store og små klokker blev sat i spil, så ingen var i tvivl om, at et større optog var på vej. Byens ligbærerlaug eller disciple fra Katedralskolens ældste klasser var indlejet som bærere. Der skulle være 16 i alt. Efter en sørgehøjtidelighed i klosterkirken gik man i procession gennem byen mod Domkirken, der var smukt pyntet med lange, sorte sørgeflor på alteret og lys i de store vokskærter. Her stod også den afdødes våbenskjold synligt for alle. Ki- sten var pyntet med ligbærerlaugets fine klæde med sølv- kvaster eller fra 1798 med klosterets eget ligklæde. Kate- dralskolens disciple sang, stående bag kisten.

Efter begravelseshøjtideligheden begyndte den del af da- gen, som de fleste havde set hen til. Iført sørgekapper havde tjenestefolkene kørt rundt i byen i klosterets karet med flag- rende sørgefane for at byde byens honoratiores "til lig", som det hed. Det var ikke noget let job, for alle steder blev de budt på en forfriskning, oftest af den spirituøse slags, så som dagen skred frem, nåede stemningen i vognen studentikose dimensioner. Byens honoratiores mødte hjertens gerne op, for efter bisættelsen blev de sammen med priorinden og konventualinderne samt den afdødes familie budt til mid- dag i Riddersalen, mens tjenestefolkene og ligbærerne mød- tes i folkestuen til gravøl. Der blev serveret både lam og små- grise, hvidvin og rødvin, brændevin og søde sager. Som regel forløb alt forholdsvis roligt. Kun et par enkelte gang måtte politiet hjælpe til med at dæmpe gemytterne efter fe- sten hos tjenestefolkene og sørge for orden om natten. Den ene gang var årsagen til, at det kunne udarte sig, sikkert manglende opsyn fra autoriteten – det var nemlig priorinde Møsting, der lå i kisten. Da hendes søster døde to måneder senere, sad to betjente vagt natten igennem for at undgå en gentagelse.⁸⁵

Hvis ikke begravelsen skulle ske fra hjembyen eller Dom- kirken, fandt den sted under mere beskedne forhold i klostre- rets egen kirke. Her blev kisten anbragt på bukke, dækket med to lagner. På kisten anbragtes en speciel begravelsespu- de med konventualindens ordenstegn. Når den sidste salme var sunget, gik den sidstankomne konventualinde op og tog puden, idet hun ventede på, at kistebærerne var på plads,

Figur 40. Den afdødes or- denstegn anbragt på be- gravelsespudden. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

inden hun fulgte efter kisten ud af kirken og hen ad Kirkegangen. Når kisten passerede døren ind til Riddersalen, blev puden med ordenen afleveret. Den skulle ikke gerne med i rustvognen.⁸⁶

Når begravelsen var overstået, blev boet registreret og vurderet. Herefter skulle der holdes auktion over den døde efterladte effekter. Byens tamburmajors fik derfor ordre til at annoncere auktionen i Roskilde By og på Sankt Jørgensbjerg og samtidig opslå auktionsplakater.

Fra slutningen af det 19. århundrede kunne man undlade at køre byen rundt for at byde til lig eller opslå plakater, men nøjedes med at avertere i byens aviser.

En af klosterets første konventualinder, Christiane Rodsteen Sparre, der døde i 1758, var også den sidste, der blev bisat i selve Sankt Andreas Kapel. Herefter blev priorinder og konventualinder ikke længere bisat inde i domkirken, men blev begravet på den daværende kirkegård umiddelbart nord for kapellet.

I 1827 blev alle 28 kister fra kapellet og krypten flyttet ud på kirkegården, og til trods for ordene om at kapellet var til rådighed "*saalænge Jomfru-Klosteret er til*", så blev krypten fyldt op og kapellet overgik til kirken.⁸⁷ Året efter, i 1828, erhvervede klosteret sin egen begravelsesplads på Gråbrødre Kirkegård, og derefter foregik alle begravelser her. Kisterne fra domkirkens kirkegård blev flyttet hertil og genbegravet. De kister, der bar ejernes navne, fik individuelle grave med en hvid marmor-navneplade, mens et antal uidentificerbare kister kom i en fællesgrav. Charlotte Amalia Due og Berte Elisabeth Due, som begge optræder på skemaet over de første konventualinder, døde i hhv. 1705 og 1716. I 1827 var deres kister blevet flyttet ud på domkirkegården, hvor messing-navnepladerne blev fundet under udgravninger på domkirkepladsen i 1892 og nu opbevares de i domkirkens museum.⁸⁸

Konventualinderne var ikke de eneste med tilknytning til klosteret, der fandt det sidste hvilested på Gråbrødre Kirkegård. Det var ikke ualmindeligt, at tjenestefolkene kunne fejre både 25- og 40-års jubilæum, så da portner og bykarl Johannes Andersen døde i 1894 efter mange år i klosterets tjeneste, blev han begravet på Gråbrødre Kirkegård, og på hans gravsted satte klosteret en sten med teksten: "*I 44 År Portner ved Roskilde adelige Jomfrukloster.*"⁸⁹

Pladsen på Gråbrødre Kirkegård blev nyindrettet i 1967, og i den anledning blev de individuelle grave sløjfet og en ny, fælles mindesten sat over de afdøde konventualinder.

Figur 41. Konventualinder-
nes fælles gravsted fra
1967 på Gråbrødre Kirke-
gård, Roskilde. Foto: Søren
Lyder Jacobsen/Roskilde
Kloster.

4. Klosteret som godsejer

I middelalderen blev 'bondegården' den fremherskende bedriftsform inden for dansk landbrug. En bedrift, der primært var et familieføretagende evt. med hjælp af nogle få karle og piger. Men klassesamfundet fornægtede sig ikke, og adelens gårde havde en særlig status. Især den ejendom, hvor adelsmanden selv boede, og hvorfra han administrerede godsets øvrige ejendomme. Betegnelsen for denne gård afhang af, hvem man var. "Hovedgård" var godsadministrationens og skødernes ord, "sædegård" lovgivningens og "herregård" den daglige tales, men de dækkede stort set det samme.

Hovedgård, bønder og husmænd

Vi opererer i Danmark med tre godstyper, nemlig krongods, private godser og stiftelsesgodser. Roskilde Kloster hører til den sidste gruppe, og er, eller rettere var, at regne som et gods, endda det første af sin art i Danmark efter reformationen. Økosystemet i et dansk gods bestod i en meget lang periode af en hovedgård med tilhørende bøndergods. Det er ikke ukendt, at litteraturen belyser et dansk gods over en længere periode, men så er det oftest ejerforholdene eller topografien, der er i fokus. I en klosterstiftelse er ejerforholdet temmelig statisk. Godssystemets økonomiske vilkår belyses over en periode på 320 år som noget nyt dels gennem klosterarkivets kildemateriale dels gennem klosterets topografiske udvikling.

GODSETS ØKONOMISKE OPDELING OG ANSVARSOMRÅDER

På Roskilde Kloster var den samlede godsøkonomi opdelt i tre hovedgrupper:

- Husholdningsregnskabet, som var priorindens ansvar
- Kapitalregnskabet, som kassereren tog sig af
- Fogedregnskabet, som ridefogeden stod for, og som omfattede såvel hovedgårdsdrift som bøndergods og både penge og naturalier.

I Roskilde Klosters arkiv findes mange fine kort, der illustrerer klosterets vidtspredte jordegods. Det ligger dog uden for denne bogs rammer at vise samtlige kort og tegninger.⁹⁰ Vi skal i det følgende se på, hvordan placeringen midt i en købstad har påvirket driftens hovedindtægtskilder.

Figur 42. 1768. Det adelige Jomfruklosters ejendomme og jorder lå som strøgods i landsbyerne nord for og i en cirkel rundt om Roskilde. For at tælle med ved beregning af sædegårdsfrihed måtte de ikke ligge længere end 14,5 km væk fra hovedgården. Foto: Geodatastyrelsen og Kurt Buchtrup.

Godssystemet var fremherskende i Danmark igennem 300 år og bestod af to hovedkomponenter, som for klosterets vedkommende kan opdeles således:

1. Hovedgården og dens jorder:
 - i. Hovedgårdsjorden
 - ii. Tørvehuset
 - iii. Husmandssteder og husmandslodder
2. Bøndergårdene og bøndergodset

Ved klosterets stiftelse i 1699 udgjorde det samlede areal af hovedgårdsjordene og bøndergodset over 2.000 tdr. land eller godt 1.000 ha. Heraf udgjorde hovedgårdens jorder kun ca. 184 tdr. land. Mens kilderne er enige om, at antallet af gårde efter 1736 ligger fast på 24, varierer antallet af husmandssteder mellem 41 og 66. Klosteret ejede et betragteligt antal ejendomme fordelt ud over et stort antal landsbyer omkring Roskilde såsom Jyllinge, Gjerdrup, Store Valby, Kirkerup, Gundersø Lille, Veddelev, Svogerslev, Kamstrup og Vindinge. I de fleste landsbyer var der tale om strøgods med 1-3 gårde i hver. Kun i Jyllinge ejede klosteret et større antal ejendomme, nemlig 11 gårde og 31 huse.⁹¹ Det kan umiddel-

bart synes som et stort gods, men sammenlignet med andre godser i samme periode hørte klosteret i Roskilde til blandt de mindre.

Godsets ansvar inkluderede også fæstebøndernes økonomi, idet herremanden eller stiftelsen hæftede for bøndernes skattebetaling. Det vil sige, at hvis en fæstebonde eller -husmand ikke længere kunne klare sine forpligtelser, kunne det påføre godset et tab. En misligholdelse af fæstekontrakten medførte derfor i flere tilfælde, at kontrakten blev ophævet og familien sat på gaden.⁹²

Ud over indtægter og udgifter relateret til hovedgård, bøndergårde og husmandsbrug var der yderligere et par poster på regnskabet for fast ejendom så som Svogerslev Kirke samt begravelseskapellet og pulpituret i Roskilde Domkirke. Her var det mest udgifter for deltagelse af domkirkens betjente ved klosterets begravelser, først i kapellet og efter 1758 på domkirkegården. I 1711 havde klosteret fået tilkendt kirketiendet fra Svogerslev Kirke mod til gengæld at afholde kirkens udgifter til reparationer, altervin og -brød. Kirketiende og kongetiende var en afgift, som bønderne skulle betale til kirken eller kongen.⁹³

Som vi så ovenfor, var klosteret begunstiget med en del privilegier som f.eks. konsumptionsfrihed, retten til kongetiende fra Lister Len i Norge samt 100 læs brænde fra de kongelige skove, og disse privilegier havde selvfølgelig stor betydning for den samlede økonomi. I hvert fald i begyndelsen, for de fleste af privilegierne blev med tiden enten inddraget eller afløst af et, oftest utilstrækkeligt, éngangskompensationsbeløb.

På kortet figur 7 *Roeskilde Jomfrue-Klosterets beliggenhed mod Roeskilde Kiøbsstad 1817* ses klosteret liggende som den store firkant i midten, mellem Klosterhusstræde i nord, Vagtstræde i vest og Ahl Gaden i syd.⁹⁴ Godsets avlsgård ligger mod øst. Den benævnes skiftevis avlsgård eller ladegård, men her vil vi holde os til benævnelsen avlsgård. Grænserne mod den omgivende købstad er trukket op med blå. Alt hvad der lå øst og nord for denne linje var konsumptionsfrit, og alt hvad der lå syd og vest for linjen var konsumptionspligtigt.

Adgangsvejen ud til godsets egne marker var derfor gennem porten med mærket **E**, der førte fra avlsgården ud til vejen mod Himmelev og dermed også til jorderne i Klostermarken.

Da Roskilde adelige Jomfrukloster blev grundlagt, var beliggenheden ideel med bekvem adgang til godsets jorder.

Tæt på byen og dens faciliteter, men samtidig så meget på landet, at der var ro og fred til damernes stille sysler og til pragtfulde spadsereture i den omgivende natur. En natur, der snart skulle blive tæmmet og omdannet til et smukt parkanlæg til glæde for både konventualinder og for byens borgere.

JOMFRUKLOSTERETS TILLÆGSKØB

Indskuddene fra klosterets beboere var ikke tilstrækkelige til at finansiere driften af institutionen, så indtægterne fra det store jordtilliggende var en væsentlig forudsætning for, at økonomien kunne hænge sammen. Klosterets samlede jorddegods udgjorde som nævnt fra begyndelsen ca. 2.000 tdr. land, og det er ikke meget, ledelsen senere har følt behov for at supplere med. Ud over en forøgelse af bøndergodset i 1736 med købet af en enkelt, større bondegård i Gundsømagle på 116 tdr. land, drejede det sig kun om fire mindre stykker hovedgårdsjord tæt på selve klosteret.⁹⁵

Kortet fra 1817 er det, der bedst viser et af de tidlige tillægskøb. Det drejer sig om det lille trekantede område ved klosterindkørslen i Vagtstræde – nuværende Sankt Peders Stræde, der betegnes som "Thomas Currenborgs Plads". Ikke meget større end pladsen til en parkbænk eller to og som endnu ikke er fundet berettiget til et navneskilt. Forklaringen på, at pladsen netop har det navn, findes på et gammelt skøde fra år 1700. "*Ved Skjøde af 2den marts 1700 fra Jac. S. Berg en øde Plads i Sortebrødrestræde, forhen tilhørt Knorrenborg...Det er den nuværende lille Plantrning ved Indkørslen i Vagtstrædet.*"⁹⁶ På dette tidspunkt blev der opsat plankeværk omkring hele klostergrunden.

I 1715 fik man skøde på en rest af den gamle Store Grønegade, som dannede byens grænse mod øst. Den gik fra Hestetorvet og udmundede i Frederiksborgvej dels ved Sankt Agnes og dels i Sortebrødre Møllestræde.⁹⁷ Store Grønegade og forgreningen ind mod møllen og Sortebrødre Møllestræde ses på Resens kort fra 1677 (se nr. 20 på figur 8).

I 1778 afstod byen den østligste del af Sortebrødre Møllestræde til Det adelige Jomfrukloster. Møllestrædet var imidlertid bortfæstet og kunne derfor ikke umiddelbart indgå i hovedgårdsjorden. Når fæsteren døde, skulle klosteret have strædet "*til fri disposition og ejendom for at gøre sig det så nyttigt, som det kan og vil*".⁹⁸ Dette jordstykke var en kompensation for et jordstykke, som klosteret havde afgivet til byen i forbindelse med anlæggelsen af den nye landevej til Kø-

benhavn.⁹⁹ Her fulgte man den schweizisk-franske vejingeniør Jean Marmillods plan om at begynde vejarbejdet i Roskilde og slutte i København, men da dette projekt startede i 1770, kan man undre sig over, at det tog otte år at få denne kompensation på plads.

Den vestlige del af det gamle møllestræde eksisterer endnu mellem Frederiksborgvej og Hjemmeværngården, der har afløst Rimers Mølle. Sortebrødre/Rimers Møllestræde har besynderligt nok mistet sit navn og er nu navnløst.

Efter aftale med Roskilde By erhvervede klosteret i 1804 et lille jordstykke, der ses som det trekantede område uden for bagporten (E). I første omgang blev det anvendt til urtehave.

Herefter er der ikke tilført yderligere jordegods til stiftelsen.

ROSKILDE KLOSTER SOGN OG ANDRE JURISDIKTIONER

Betegnelsen *Roskilde Kloster Sogn* eksisterede som administrativ enhed, længe før stiftelsen ændrede navn fra Roskilde adelige Jomfrukloster til Roskilde Kloster. I en periode udgjorde klosteret og dets hovedgårdsjorder nemlig et distrikt for sig. Det var et lille miniatyresogn, der fra ca. 1737 til 1871 var annekssogn til Himmelev. Regeringen ønskede imidlertid dette forhold ændret. Da klosteret allerede havde fælles præst med Himmelev, ville patronatet naturligvis helst bevare tilhørsforholdet hertil. Desuden var der også spørgsmålet omkring klosterets skattemæssige privilegier, der skulle afklares. I 1871 blev det derfor bestemt at slå klosteret og dets område sammen med Himmelev til én samlet sognekommune. Dette gjaldt vel at mærke kun hovedgårdsjorden under avlsgården. F.eks. forblev fæstehusmændene på Sankt Agnes under Sankt Jørgensbjerg Sogn (og indtil 1808 Sankt Ibs Sogn).

Klosteret dannede en enklave, der, efterhånden som al jorden blev solgt fra, lå helt isoleret inde i Roskilde By. I ældre tid lå klosteret også under en særlig jurisdiktion, det såkaldte Sankt Jørgens Birk, som blev nedlagt i 1809. Siden har klosteret hørt under Lejre Herred, som bestod af Sømme og Voldborg Herreder, senere 4. retskreds.

Ved sammenlægningen i 1871 anerkendte Indenrigsministeriet og Himmelev Kommune klosterbeboernes skattefrihed – som klosteret havde sat som en forudsætning for at acceptere sammenlægningen¹⁰⁰, men i 1903 havde kommunen åbenbart "glemte" eller valgt at se bort fra denne aftale,

Figur 43. Detalje fra Jean Marmillods kort fra 1765. I midten ses Hovedbygningen og Juelernes Hus. Øst for disse ligger avlsgården som en trelænget gård med længer mod nord, øst og syd, mens der mod vest ligger en mindre vinkelbygning, som sandsynligvis er den ældste godsforpagterbolig, idet man fra klosterets grundlæggelse til omkring år 1800 havde bortforpagtet hovedgårdsjorden. Foto: Geodatastyrelsen/ Kurt Buchtrup.

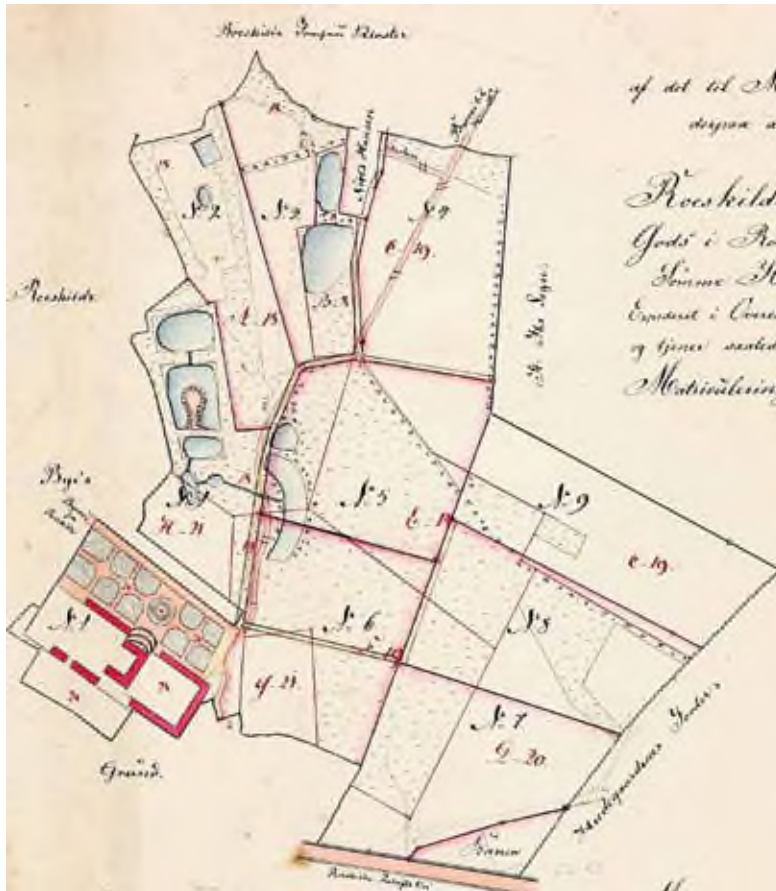
for da pålignede man beboerne indkomstskat efter den nye skattelov. Klosteret betalte under protest, men anlagde samtidig sag mod såvel kommunen som Finansministeriet. Klosteret vandt begge sager. Skattefriheden varede dog ikke til "evig tid", som det ellers var fastsat i klosterets privilegier. I 1912 bortfaldt ved lov fritagelsen for statskat, i 1961 kommuneskatten og i 1986 kirkeskatten som den sidste.¹⁰¹

AVLSGÅRD OG HOVEDGÅRDSJORD

Det ældste kort, der viser hovedgården og den tilhørende avlsgårds placering, er tegnet af ovennævnte vejingeniør Jean Marmillod i 1765. Øst for Hovedbygningen ses godsforpagterboligen, idet man fra klosterets grundlæggelse til omkring år 1800 havde bortforpagtet hovedgårdsjorden. Fra ca. år 1800-1852 drev man godset som egendrift, inden man gik tilbage til at have en godsforpagter. Avlsgården lå der, hvor Roskilde Bibliotek og Rosenhaven ligger i dag.

Ved oprettelsen af Det adelige Jomfrukloster blev hovedgårdens jordtilliggende opgivet til 24 tdr. hartkorn, svarende til ca. 184 tdr. land, som fordelte sig ca. sådan:¹⁰²

	Tdr.
1. Matr. nr. 1a i Klosterets Sogn	60,5
2. og i Sankt Ibs Sogn	45,5
3. Tørvehuset, matr. nr. 12 i Domsognet	32,5
4. Parkhusets grund matr. nr. 12a	0,5
5. Husmandslodder	43,5
6. <u>Kapelsmøllens jord</u>	<u>1,5</u>
I alt	184,0

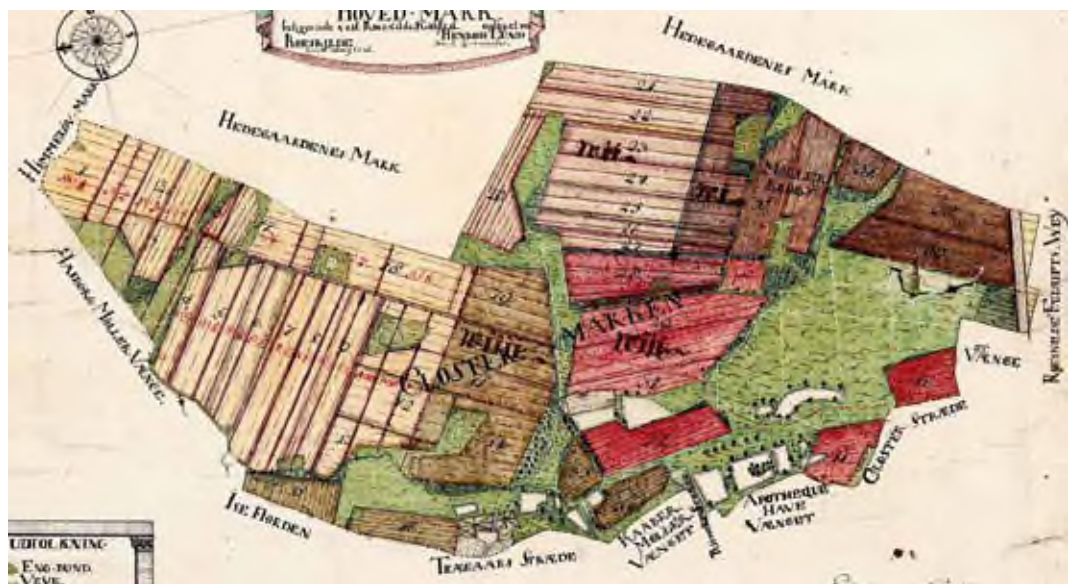

Figur 44. 1842. Avlsgården (nr. 24) med de østlige hovedgårdsjorder. Man bemærker, at "Banen" er sat af på kortet, selvom den først kommer til Roskilde i 1847. Og at Københavnsvej benævnes Roskilde Fædrifts Vej, som var den vej, man drev kvæget ud til almindingen, byens fællesområde, omtrent der, hvor svømmehallen ligger i dag. Tegnet af landinspektør Balsløv. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [A14].

Af dette areal var det kun matriklerne 1a og 12a, altså i alt ca. 106,5 tdr. land, der blev drevet af avlsgården. Den øvrige jord var enten lejet eller fæstet ud.

Af matr. 1a's 106 tdr. land udgjorde klosterhaven, pladser og veje samt parkområdet Plantagen omkring 13 tdr. land, hvilket efterlod 93 tdr. land til gårdens drift. Jorderne var rimelig gode med middelhøj bonitet, men også meget kildeholdige, hvilket gjorde, at de i våde år var vanskelige at dyrke.

Der findes ikke i klosterarkivet ét kort, der på en overskuelig måde viser alle hovedgårdens jorder samlet, men vi kan komme tæt på med klosterarkivets ældste kort fra 1775, dvs. kun 10 år efter Marmillods. Arealet, der ses med benævnelsen *CLOSTERMARKEN*, omfatter foruden matrikel 1a også husmandslodderne og Parkhuset. Det afgrænses mod øst af Hedegårdernes marker, mod nord af Himmelev og mod vest af Hasborg (Haraldsborg) Møller-Vænge, Ise Fjorden, Trægaars Stræde og en række vænger ud mod Frederiksborgvej, og endelig mod syd af Closter Stræde og Roskildes Fædrifts

Figur 45. 1775. "Situationskort over Det Höj Adelige Jomfrue-Closterets Hoved-Mark" af Henrich Lund er det ældste kort i klosterets arkivsamling. Klosterbygningerne er ikke vist, men ligger til højre for Closter Stræde. Isefjord er en ældre betegnelse for Roskilde Fjord, og angiver her Frederiksborgvej. Trægaars Stræde, også kaldet Sankt Agnes Stræde, hedder i dag kun Sankt Agnes. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [A01].

Vej. Closter Stræde hedder i dag Dronning Margrethes Vej, og Fædriftsvejen er her vist i overgangen mellem de nuværende Algade og Københavnsvej, som dengang også var den vej, man drev kvæget ud til byens østlige vænge.

Fra grundlæggelsen i 1699 og 17 år frem var jorden bortforpagtet til én person. I de næste 30 år blev hovedgårdsjorden anvendt til græsning, dels af kvæg fra de mange forskellige fæstegårde, dels af klosterets egne kreaturer, som på dette tidspunkt bestod af omkring 30 køer samt kalve, kvier og to tyre,¹⁰³ indtil den landsomfattende kvægpest i 1745 satte en stopper for den forretning. Begge tyrene, 24 køer og 13 kalve døde, og resten af besætningen måtte slagtes, hvorefter det var slut med det store kvæghold. Patronatet bestemte sig derfor til igen at bortforpagte en stor del af hovedgårdens agre og enge. Man beholdt kun en enkelt mark til sædekorn og lidt til græsning. Kvægsygen var imidlertid ikke ovre, og som en nutidig Coronakrise slog den til igen i tre omgange mellem 1762 og 1781. Vi er nu fremme ved den periode, som illustreres på ovenstående kort fra 1775. På andre udgaver af dette kort (fra samme år) kan man på de forskellige græsningsarealer se navnene på de landsbyer, der havde lejet dem. I 100-året for klosterets stiftelse ophørte man med at leje arealer ud til græsning. Godsets kvægbesætning kom aldrig op på en størrelse som før kvægsygen og kunne kun lige dække egetforbruget, men salg af skind, huder og uld gav stadig en pæn indtægt.

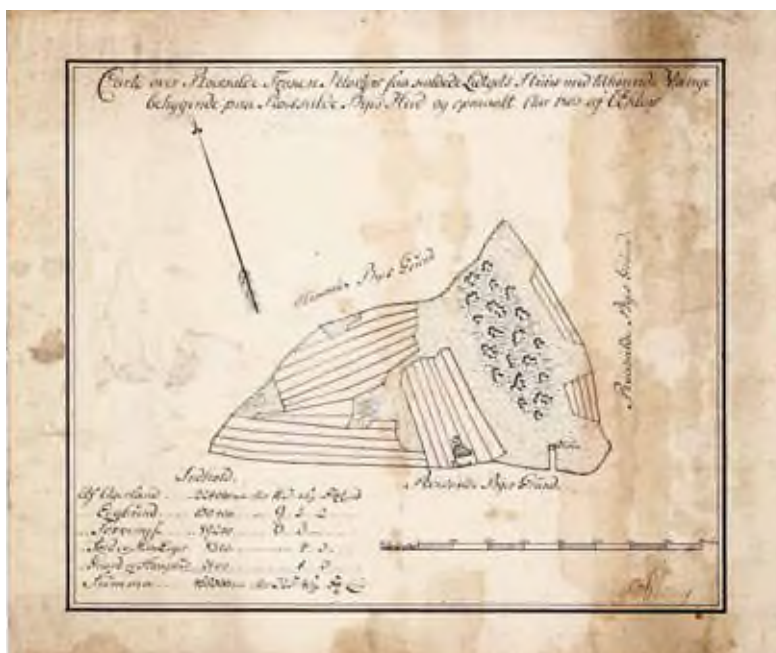
Ud over hornkvæget havde avlsgården i denne periode et fårehold på cirka 20 får, 15 beder og et par væddere. Endelig

havde man frem til 1850 mellem 6 og 10 heste til arbejdskørsel og befording af konventualinderne. Derefter blev de fleste solgt på auktion, og klosteret beholdt kun to køreheste.¹⁰⁴

Begyndelsen af 1800-tallet var en hård tid for det danske samfund og for de danske godser. Danmark havde mistet flåden, og landet var dybt forgældet. Det førte til pengereformen i 1813, kaldet statsbankerotten. Den hidtil gældende mønt, rigsdaleren, blev udskiftet med en ny rigsbankdaler i forholdet 6:1. Situationen for landbruget forværredes imidlertid. I 1818 faldt kornpriserne drastisk og førte til den store landbrugskrise i 1820'erne. Roskilde Kloster red mirakuløst stormen af og undgik at havne i dyb gæld eller direkte ruin, som det skete for den ene af klosterets patroner Frederik Juels eget gods, Tåsinge Slot, der i 1818 måtte sætte en del af indboet på auktion.

FRA TØRVEHUS TIL BYDELEN TREKRONER

Mens den overvejende del af hovedgårdsjorden lå samlet og i nær tilknytning til klosteret og avlsgården, så var der et område på 32,5 tdr. land, der skilte sig ud med en speciel tilknytning til klosteret. Det var det ovenstående punkt 3, det såkaldte *Tørvehus*, som var en gård mellem Roskilde og Hedehusene. Den blev ikke drevet af hovedgården, men regnedes alligevel i godsets regnskaber til hovedgårdsjorden, og kan derfor ikke direkte sammenlignes med godsets øvri-

Figur 46. 1803. "Carte over Roskilde Frøken Klosters saakaldede Lidtgots Huus med tilhørende Vænge". Landmåler Ehlers. Tørvemo- sen til højre er angivet med gravede tørvehuller. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [B04].

ge bøndergårde i de omkringliggende landsbyer. Der findes i klosterets arkiv et kort over denne ejendom, og her omtales Tørvehuset som det "*saakaldede Lidtgots Huus*". Dette noget specielle navn kan man fundere lidt over, mens man evt. finder det øst for Roskilde på landkortet figur 42 fra 1768.

På "Lidtgodt Huses" grund sprang en kilde med adgang fra landevejen. Netop dette forhold muliggør, at navnet Lidtgodt Huse knytter sig til de vejfarende. Der skal derfor ikke megen fantasi til at forestille sig rejsende for flere hundrede år siden, der gående eller siddende på en vogn trængte til lidt frisk vand fra kilden. Derfra er der ikke langt til forestillingen om, at Lidtgodt Huse blev et sted, hvor man gjorde holdt og fik lidt godt ikke kun i form af vand, men også noget mere styrkende i både fast og flydende form. Da den nuværende Københavnsvej blev anlagt i 1770'erne og erstattede den gamle landevej forbi Lidtgodt Huse, var det slut med trafikken, og Lidtgodt Huse blev en traditionel landbrugs-ejendom. På det tidspunkt havde jorden tilhørt klosteret i godt 70 år. Den lå langt fra nabolandsbyerne, hvor der i den periode havde været et dyrkningsfællesskab. Den nærmeste landsby var Himmelev, som jorden grænsede op til, men Lidtgodt Husene hørte ikke til Himmelev Sogn, men til købstaden Roskilde, indtil Indenrigsministeriet i 1882 afgjorde, at området skulle under Himmelev Sogn.¹⁰⁵

I dag udgør den tidligere klosterjord omkring Lidtgodt Husene den centrale del af bydelen Trekroner. På grunden lå en tørvemose, som foruden at lægge navn til Tørvehuset, også var en økonomisk indtægtskilde for klosteret. Roskilde Universitet er opført ned til den gamle tørvemose, der nu er blevet til Trekroner Sø. Udvikling af Trekroner, et spændende nyt bykvarter, blev sat i gang umiddelbart efter kommunesammenlægningen mellem Roskilde og Himmelev i 1970 og tog fart i 1990'erne.

BØNDERGODS OG HUSMÆND

Til hovedgården hørte, ud over hovedgårdsjorden og Tørvehuset, også de husmandssteder, hvis huse og jordlodder lå i umiddelbar tilknytning til hovedgårdsjorden. Deres jordlodder gemmer vi lidt, da de landbrugsmæssigt ikke spiller nogen rolle, mens deres arbejdskraft til gengæld havde afgørende betydning for godsdriften på linje med de øvrige bønder og husmænd.

Ved oprettelsen af Det adelige Jomfrukloster udgjorde bøndergodset 191 tdr. hartkorn, svarende til ca. 1.785 tdr.

land. De indtægter, som klosteret modtog fra sit bøndergods, kaldtes jordebogsindtægter og omfattede begreber som landgilde, hoveripenge og huspenge. Disse indtægter udgjorde tilsammen et væsentligt fundament under stiftelsens økonomi. Noget skulle afregnes kontant, mens det var almindeligt, at landgildet afregnedes i naturalier som byg, rug, havre, lam, gæs, høns og æg.¹⁰⁶

Vi er i perioden, hvor fæstebønder og fæstehusmænd skulle yde hoveri for herremanden. I modsætning til hvad der var sædvane på landets andre godser, så var klosterets fæstebønder fritaget for at deltage i selve avlingsarbejdet, dog mod at betale hoveripenge. Bøndergodsets gårdmænd skulle dog deltage i høset, dvs. bjærgning af høet. Det øvrige arbejde blev udelukkende varetaget af godsets husmænd. Man opererede med tre former for pligter:

- Spanddage (med hest og vogn)
- Gangdage med karl
- Gangdage med dreng eller pige

og klosteret førte nøje dagbog over de pligtdage og ydelser, som den enkelte husmandsfamilie leverede. Mændenes arbejde bestod bl.a. i kørsel i marken, oprensning af fiskeparke, vejarbejder, transport, kløvning og stabling af brænde samt kørsel til København (kaldet "rejser"). Også fæsterne koner måtte tage deres tørn med vask og rulning af linned.¹⁰⁷ Det var ridefogedens job at lede og fordele det arbejde, som husmændene skulle yde på deres spand- og gangdage. I 1771 fastsatte regeringen det maksimale antal dage til 144 om året. Det blev 75 år senere, i 1847, nedsat til 62 dage, hvilket jo var en kraftig lempelse, men dog stadig et betragteligt antal dage. Der måtte imidlertid højst afkræves 2 dage per uge, og hovbuddet kunne ikke kræves i pløje-, så- eller høsttid. Fæsteren skulle selv sørge for sin forplejning og stille med sine egne redskaber.

Mange kender prototypen på den strikse ridefoged fra Holbergs komedie om Jeppe på Bjerget. Den daglige drift var hans ansvar, og det påhvilede derfor ham, at bønder og husmænd overholdt deres hoveriforpligtelser. På andre godser kunne straffen for opsætsighed i den forbindelse være yderst alvorlig. Den kunne bestå i længerevarende pinsler og offentlig spot på træhesten eller at blive lagt i halsjern i fangekælder, men i modsætning til de fleste andre godser, så rummede ridefogedens instrukser her på klosteret ikke nogen paragraf om straf ved overtrædelse af hovbud.¹⁰⁸

Figur 47. Træhesten var en frygtet og ydmygende straffemetode, som ridefogeden her demonstrerer for de duknakkede hovbønder. Foto: Socialistisk Bibliotek.

Hvorvidt det skyldes en tilfældighed eller en særlig human, feminin klosterånd, kan man kun gisne om. Sammenlignet med forholdene på andre sjællandske godser var kravene på klosteret i det hele taget meget lempelige, idet alle bønderne tilsammen kun skulle yde spanddage svarende til, hvad en enkelt bonde skulle yde på andre godser.¹⁰⁹

JYLLINGEBØNDER I LÆNKER

Om bøndernes fritagelse for hoveriarbejdet virkelig var en fordel er et åbent spørgsmål. I tider med misvækst og lave produktpriser var det lettere at afse tid til hoveri end at afse kolde kontanter. Bonden kunne derfor let komme i en gæld, som hurtigt løb op til en uoverskuelig sum med katastrofale følger.

Vi har adskillige eksempler på, hvordan situationen kom ud af kontrol, inden ridefogeden greb ind. Dette skyldtes ikke mindst, at klosteret ikke var til sinds at sætte en fæster ud, før man havde en ny at sætte ind i stedet. Et af de grelle tilfælde fandt sted i Jyllinge i den svære periode i 1730-erne.

Her sad Hans Pedersen og Jens Pedersen som fæstere på to af klosterets mange gårde i byen. Igennem seks-ni år havde de ladet bygningerne forfalde, optaget lån til vårsæd og undladt at betale skatter, landgilde og hoveripenge. Det var til sidst løbet op i betragtelige beløb på hhv. 188 og 235 rigsdaler.

I 1736 mistede ridefoged Christian Ulrich Beck tålmodigheden (eller han havde fået nye fæstetilbud) og trak de to bønder i herredsretten for grov misligholdelse af kontrakten og forsætligt tab af klosterets værdier. Ridefogeden krævede

derfor gælden betalt i løbet af 15 dage – i modsat fald måtte de ud. Men herudover forlangte han som tillægsstraf ét år i jern på Bremerholm. Dommeren fulgte anklageren, og bønderne blev begge dømt til tab af fæstegård og til at "gå i jern 1 år på Bremerholm".

Gælden i sig selv kunne ikke begrunde et ophold på Bremerholm, så Bech fandt andre, sikkert også gældsatte, fæstebønder, der var villige til at bevidne, at de anklagede havde været "skødesløse og skarnagtige".

I fængslet Bremerholm blev de to bønder "slået i jern", hvilket sædvanligvis betød, at de blev lænket sammen to og to, og dermed uadskillelige i en længere periode.

Familierne blev sat på gaden, men for Hans Pedersen (og sikkert også hans familie) kom der den positive afslutning på historien, at han efter sin frigivelse i 1737 af klosteret fik lov at leje et lille 5-fags hus i St. Valby, efter at patron Iver Rosenkrantz personligt havde besigtiget en stormskade på huset.¹¹⁰ Måske var det ham, der havde taget Jyllingefolkene til nåde.

Det var hverken første eller sidste gang, ridefogeden forlangte en skyldner fra Jyllinge dømt til slaveri i Bremerholm. Det sket også i 1730 og 1737, men her fulgte herredsdommeren ikke fogedens krav.¹¹¹ Vores antagelse om, at Det adelige Jomfrukloster praktiserede en mere human ledelsesform end andre godser over for sine bønder, skal måske modificeres en smule. I hvert fald når det drejede sig om inddrivelse af gæld – og især i Jyllinge, hvor klosteret ejede hele 42 ejendomme, og derfor mente at måtte statuere nogle eksempler.

Nytænkning og landboreformer 1770-1830

I slutningen af 1700-tallet dukkede nye strømninger og tanker om samfundets indretning op ude i Europa. I Danmark opstod tilsvarende diskussioner om principper for god regeringsskik, om religionsfrihed og frihed til at tænke, tale og skrive, som man vil og om bøndernes frihed til at eje egen jord.¹¹² Danmark blev den første stat med en nedskreven, uindskrænket trykkefrihed, men kun i en kort periode fra september 1770 til oktober 1773. Efter gehejmekabinetminister Struensees henrettelse ved halshugning på Københavns Fællid i 1772 blev censuren genindført. Han var stærkt inspireret af den europæiske oplysningsfilosofi og havde stor veneration og forståelse for livet i de lavere klasser. Som noget af det første indførte han nye bestemmelser for hoveriet, og det var ham, der fastsatte et maksimalt antal på 144

Figur 48. Struensee var oplysningsmand og indførte i sin korte regeringstid mange forbedringer for bl.a. bønder og husmænd. Foto: Rigsarkivet, flickr.com.

spand- og gangdage. Struensee anlagde en helt ny tankegang. Nu skulle hoveriets omfang ikke rette sig efter hovedgårdens arbejdskraftbehov, men efter størrelsen af bondens fæstegård. Også denne reform blev rullet tilbage efter hans død. Alligevel indførte den nye administration i 1807 en ny forordning for håndhævelse af god orden ved det pligtarbejde, som husmændene skulle udføre for godsejeren.

STAVNSBÅNDSLØSNING

Ud over hoveripligten var bønderne også bundet til hjemstavnen med det såkaldte stavnsbånd. I perioden 1784-1830 indførtes en række lempelser for almuen. De væsentligste var stavnsbåndsløsning, selveje og udflytning. Stavnsbåndsløsning betød ikke en ophævelse af stavnsbåndet, men kun at hjemstavnsbindingen flyttede fra godsejeren til staten i forbindelse med soldatertjeneste. Stavnsbåndet blev ophævet i etaper i perioden 1788-1800, men det var dog stadig indtil 1849 bondestandens unge mænd, der var ene om at skulle gøre militærtjeneste.

Det er muligvis i lyset af den beskrevne udvikling og oplysningstanker, man skal se Patronatets beslutning om i 1795 at skifte den militante og noget belastede betegnelse 'ridefoged' ud til fordel for den mere neutrale klosterforvaltertitel.¹¹³

STJERNE- OG BLOKUDSKIFTNING 1797-99

Den første klosterforvalter, Niels Lund, blev involveret i en af de største forandringer i landsbyernes infrastruktur, nemlig den omlægning af landbruget, som er kendt under begrebet *udskiftningen*. Indtil slutningen af 1700-tallet havde dyrkningsfællesskab på fællesjorde været det bærende princip. Ved udskiftningen gik man bort fra fællesdrift til et system, hvor hver gård havde sin egen jord. Det betød, at landsbystrukturen nu typisk blev stjerneformet med landsbyen i midten, og hver gård fik al sin jord samlet i et smalt lagkagestykke, der strålede ud fra gården inde i stjernens centrum. Her var en udflytning ikke altid nødvendig. Himmelev, Gundsølille og Jyllinge er eksempler på stjerneudskiftning. Andre steder, som i Veddelev, anvendte man en såkaldt blokudskiftning, ofte kombineret med udflytning af de enkelte gårde til egen jord uden for den centrale landsby. Se figur 51.

I Jyllinge var gårde og huse foruden af Roskilde adelige Jomfrukloster ejet af bl.a. Selsø Gods, Bistrupgård og Heinstrupgård, med jomfruklosterets andel som den absolut stør-

ste. Udskiftningen blev her udført i 1797 som en blanding af stjerne- og blokudskiftning. Mange af klosterets husmænd var fiskere, og deres huse lå ved vandet neden for skrænten. Udskiftningen betød også udgifter for fæsterne, og flere havde det så svært, at klosterforvalter Niels Lund måtte yde hjælp ved at udstede kautionsbeviser til Jacob Kornerup og andre købmænd.¹¹⁴

Som regel var der et fortrinligt samarbejde mellem den daglige leder og Patronatet, men Niels Lund var man nu ikke heldig med. Han tiltrådte i 1795, men allerede i 1799 blev han afsat på grund af økonomisk svindel, misbrug af betroede midler og mangelfuld aflæggelse af regnskab. Han var populært sagt en kassebedrøver.

SELVEJE OG ARVEFÆSTER SAMT BETYDNINGEN FOR LANDSBYERNE OG KLOSTERETS ØKONOMI

Fra oprettelsen i 1699 og frem til 1861 havde omfanget af klosterets jordegods, på nær købet af gården i Gundsømagle, været uforandret. Nu var det tid til endnu en forandring. Med loven om fæsteafløsningen i 1861 stod det klart for Patronatet, at det under de nye forhold ville være fordelagtigt at sælge ud. Den nye lov var nemlig den hidtil kraftigste lempelse af retten til at inddrage fæstegods under hovedgården. Lovens § 2 tillod nu godsejerne for hver 9. gård de solgte til selveje eller arvefæste at inddrage den 10. gård eller 1/9 af den solgte jord til eget brug. For klosterstiftelsen krævede

Figur 49. Udsnit af kort over udskiftningen i Jyllinge i 1797 med indlodderne i stjerne- og udlodderne i blokudskiftning. Hans Nielsen og Anders Pedersen på hhv. indlod nr. 4 og 5 samt Peder Thomsen på udlod nr. 6 var tre af klosterets 11 fæstebønder. Navne fra den tidligere fordeling ses halvt udviskede. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [B09].

det en aftale med Justitsministeriet, og da den kom på plads den 29. juni 1861 med en gyldighed på 10 år, begyndte man at sælge bøndergodset fra til arvefæste. Dette var en form for begrænset selveje, hvor bonden mod en årlig "rente" fik en sikkerhed for sine efterkommere samt retten til at sælge og pantsætte. Prisen for et arvefæste var en købesum plus en årlig fæsteafgift på 5 tdr. byg per td. hartkorn, som gården var takseret til. Ved senere ejerskifte kom der en ejerskifteafgift på 40 kr. per td. hartkorn plus 20 kr. for selve bygningen.¹¹⁵

På den måde fik godset indtægter fra arvefæstesalg af 22 gårde og 39 huse, og et tilsvarende antal familier havde nu en tryggere fremtid at tilbyde deres børn.

Indtil 1861, da salget til arvefæster begyndte, havde bøndergodset ifølge Bobé følgende sammensætning og fordeling af gårde og huse.¹¹⁶

Sogn	By	Gårde	Huse	Areal (ca. tdr.)
Himmelev	Veddelev	2	2	134
Jyllinge	Jyllinge	11	30	840
Gundsømagle	Gundsømagle	1	3	118
Kirkerup	Gierdrup	1		116
Kirkerup	Gundsølle	1		52
Aagerup	Store Valby	3	4	248
Svogerslev	Svogerslev	1	3	78
Vindinge	Vindinge	3	2	153
Frue	Kamstrup	1		46
Domsognet	Kapelsmøllen		(1)	1
Domsognet	Store Hede			10
Domsognet	Klosterhusene		(7)	1
I alt		24	52	1797

Når man ser bort fra Kapelsmøllen og Klosterhusene var der efter arvefæstesalget kun to gårde og fem huse tilbage. De to gårde lå i Veddelev.

VEDDELEV

Ved matriklen af 1682 var der 17 gårde i Veddelev, og som skemaet viser, ejede klosteret to gårde og to huse i byen, som fulgte med ved købet i 1699. Roskilde Kloster skulle som andre af adelens godser stille mandskab til kongens krigstjeneste. Louis Bobé beretter, at dette blev aktuelt i år 1700, hvor en indsidder i en af klosterets ejendomme i Veddelev blev udpeget som krigsmand og for klosterets regning udstyret med

hat og tilhørende kokarde, hårpung, læderbukser med knæremme, handsker, sko og spænder.¹¹⁷ Hvad der derefter hændte manden, forlyder der desværre ikke noget om.

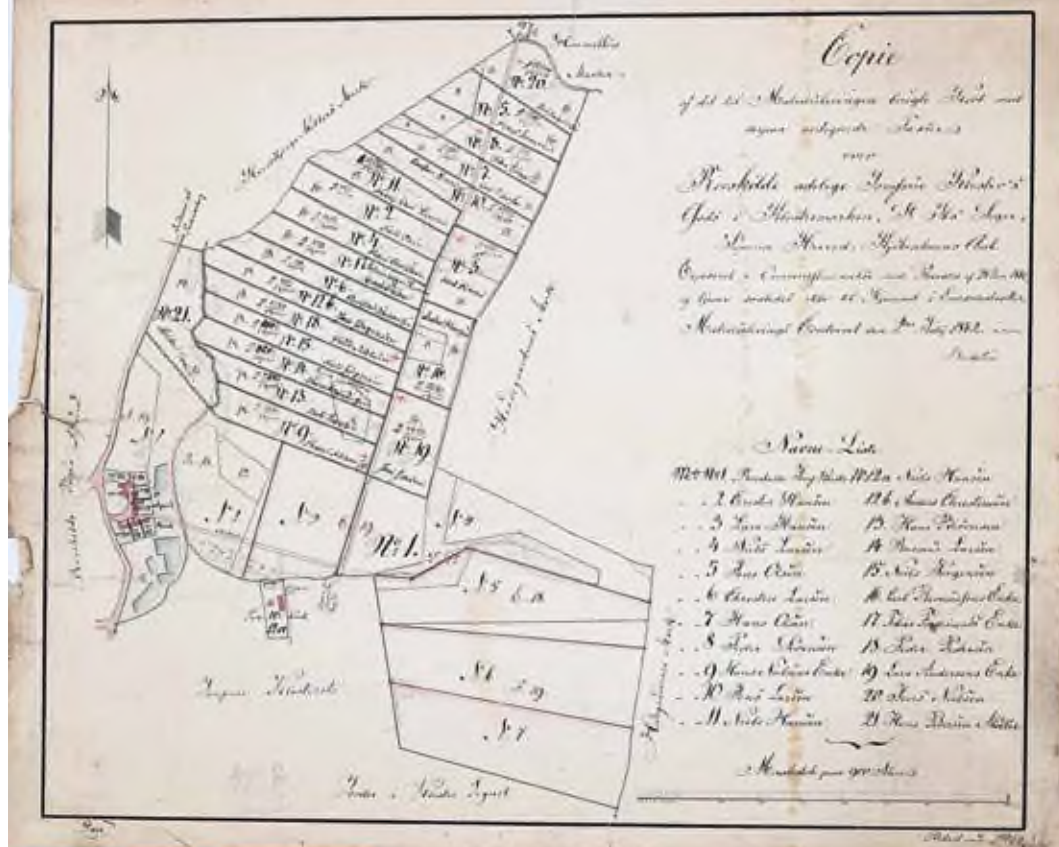
Ved udskiftningen i 1797-98 var landsbyen delt mellem flere institutionelle ejere. De to største var Bistrup Gods og Duebrødre Hospital; den mindste var Det adelige Jomfrukloster. Klosterets to gårde i Veddelev havde matr.nr. 17 og 18.¹¹⁸ Ligesom de øvrige gårde i Veddelev var de firlængede, både før og efter udflytningen. Disse to gårde ønskede man at slå sammen til én, der så enten kunne bortforpagtes eller drives for klosterets regning. Der havde længe været modstridende interesser mellem landets godsbesiddere og staten. Godsejerne havde interesse i at nedlægge gårde med henblik på at udvide hovedgårdstaksten, men da dette ville skade statens skatteindtægter samt reducere befolkningstallet og dermed udskrivningsgrundlaget til landmilitsten, blev det forbudt i en lang periode. At man nu kunne få lov at fjerne et fæste på denne måde, hang sammen med ovennævnte regler for selveje og arvefæste. Klosteret søgte Indenrigsministeriet om tilladelse til at disponere over disse to områder som værende hovedgårdsjord, og den fik man i 1869.¹¹⁹ Efterhånden som fæstebønderne døde, samlede man de to gårde, og i år 1900 blev de underlagt klosterforpagter J.P. Niensens forpagtningsskifte. De to ejendomme udgjorde nu 135 tdr. land, men bygningerne var gamle og utidssvarende, og Patronatet besluttede derfor at lade dem nedrive og i stedet opføre en ny, samlet gård. Det skete i året 1902 med opførelsen af Veddelevgård for en byggesum af 31.500 kr. Veddelevgård blev opført på jorden til matr.nr. 18, men når man ser på nyere matrikelkort fra 1961, er det nr. 17, der blev bevaret som matrikelnummer.

Figur 50. 1797. Ejerforhold for Veddelev-halvøen før udskiftningen. Gårdnavnene er dog af nyere dato. Tegning: Finn Gaunaa.

Figur 51. 1878. Matrikelkort over det nordlige Veddelev med matriklerne 17a, 17b, 18, 42a og 43a. Det er indlysende, hvorfor matrikel 17 får navnet Strandgården. Foto: Geodatastyrelsen.

Figur 52. 1842. Husmands-
loddernes placering mellem
Sankt Agnes, Haraldsborg
Mølle og Himmelev. Sankt
Agnes Huse bestod oprin-
deligt af otte huse, der ses
som de røde huse til ven-
stre. Tegnet af Balsløw. Fo-
to: Per Bay Lund/Roskilde
Kloster [A15].

Inden forpagtningsperioden udløb, indledte Nielsen i 1910 forhandlinger med Patronatet om køb af ejendommen. Veddelevgård blev nu solgt for en salgspris på 70.000 kr. med 15.000 kr. i udbetaling – og forpagter Nielsen blev proprietær.

Få år efter skete der igen ændringer i ejerforholdene på området, idet staten kort før 1. Verdenskrig, i 1913, eksproprierede et område på 16 tdr. land af gårdens jorder til militære skydebaner. Erstatningen blev delt mellem klosteret og proprietær Nielsen – mod en tilsvarende nedskrivning af obligationsgælden.

Følgende landsbyer er repræsenterede blandt klosterarkivets digitaliserede kort og dokumenter: Gundsømagle, Gundsølille, Gjerdrup, Lidtgodt, St. Valby, Jyllinge, Vindinge og Veddelev.¹²⁰

BILLIG ARBEJDSKRAFT OG STRAMMERE KAPITALKRAV

Et stort gods havde brug for billig arbejdskraft, uanset om jorden var bortforpagtet eller ej, og som vi så ovenfor, var det godsets bønder og husmænd, som fra starten skulle levere den nødvendige indsats i form af hoveriarbejde på godsets jorder. De husmænd, der boede tættest på klosteret, var hårdest spændt for i denne forbindelse, og de boede i beskedne landarbejderboliger i de to små landsbylignende bebyggelser, Klosterhusene og Sankt Agnes-husene. Hoveriarbejdet

var en pligt, og ikke et lønarbejde, så for at kunne brødføde deres familier havde disse husmænd også fæstet små jordlodder, som de selv kunne dyrke. Der var på klosterjorden 19 af den slags jordlodder, som kunne dyrkes som landbrugsjord. De lå som den nordligste del af Klostermarken. Derudover havde hver familie i forbindelse med fæstehuset en lille havelod på 1 skæppe (skp) land til grønsager, hønsehhold og eventuelt plads til en gris eller en hest.

I det første 10-år i det 20. århundrede udførte klosteret store byggeprojekter, som var meget kapitalkrævende, og Patronatet måtte hele tiden finde på nye måder til at forøge indtægterne. Foruden den fortjeneste, der kom fra salget af ejendomme til selvejerbønder og arvefæstere, besluttede Patronatet derfor at hjemtage de arealer, som i sin tid blev udlagt til husmandslodder. De var oprettet som fæstejorder i en tid med mangel på arbejdskraft, og husmænd var en billig måde at skaffe den på. Men nu mente man, at det var på tide at geninddrage husmandslodderne. På kortet over husmændenes jordlodder i Klostermarken ses lodderne med numrene 2a-20a (matr. nr. 1 er klosterets egen). Ved to kontrakter i 1905 og 1908 overtog godsforpagter Conradsen lejen af alle de tidligere husmandslodder. Ved en ny forpagtningsaftale af 1. maj 1912 inddrog man alle disse jorder i hovedgårdsdriften. Herved var ca. 40 tdr. af de 43,5 tdr. land fra husmandslodderne lagt tilbage under hovedgårdens drift.

Figur 53. 1915. L.A. Rings maleri 'Juleslagtning på Skt. Agnes' fra 1915, hvor grisene hænger til afkøling på sydgavlen til Sankt Agnes Vej 1. H x B: 39,5 x 52 cm. Roskilde Museum.

Sankt Agnes-husmændenes fæstekontrakter blev i denne periode løbende afløst af lejekontrakter, og i 1916 var der kun tre fæstere tilbage på Sankt Agnes. Patron Christian Skeel skrev i sine notater: *"Naar de tre Fæste udløbe eller frivilligt kunne hæves, bør samtlige Huse nedrives og hele Arealet, som ligger højt med smuk Udsigt over Roskilde Fjord, søges solgt eller anvendt på en for Klosteret mere fordelagtig Maade."*¹²¹

Egendriften varede kun syv år, for samme år som fæstevæsenet fik det endelige dødsstød med jordlovene af 1. april 1919, bortforpagtede klosteret sin avlsgård med forpagterbolig og alle matriklerne fra 1a til 20a til forpagter V. Hansen, som holdt forpagtningen frem til 1927. Hermed var alle husmændenes tidligere jorder kommer på andre hænder – hos en enkelt mand. Det var nu slut med fæstekontrakter til husmændene i Klosterhusene og Sankt Agnes Huse.

En æra var forbi og en ny kunne begynde, for når avlsgården var bortforpagtet, havde klosteret ikke længere brug for Klostermarken – men det var der andre der havde. Roskilde Kommune var kommet i voksenalderen og stod klar i kulisserne, som vi skal se i kap. 8.

HUSMÆNDENE PÅ SANKT AGNES

Der var oprindelig otte bindingsværkshuse på den gamle nonneklostergrund, som en overgang rummede hele 21 familier med 66 beboere. Ganske svært at forestille sig i dag.

Sankt Agnes-husmændene og deres familier levede et nøjsomt liv i stor samhørighed. Man fulgtes op ad Hoveristien til hovarbejdet på Sortebrødregård og siden på Det adelige Jomfrukloster. Man hjalp hinanden med slagting af jule-

Figur 54. 1912-27. Klosterhusene set mod vest. Elmastene kom i 1912, men klostermuren er endnu ikke blevet ændret fra plankeværk til teglstensmur. Murermester L. Schumacher udarbejdede i 1881 tegninger til en ny klostermur, men denne blev først realiseret mange år senere. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Figur 55. Bagsiden af Klosterhusene. Foto: Kr. Hude.

Figur 56. Klosterhusenes knap så romantiske bagside set mod vest mod Nielsens gård. Foto: Kr. Hude

grisen og med vasketøjet i vinterkulden. Man fejrede høsten med musik og dans på pladsen foran husene, når høet var kørt hjem fra lodderne ude i Klostermarken og lagt på høløftet over hestestalden. Et liv for arbejdsomme småkårsfolk inden fæstekontrakterne blev afløst af lejemål, og husmændene langsomt blev afløst af håndværkere. En periode, der faldt sammen med udviklingen af de nye bykvarterer på de gamle klosterjorder mellem klosteret og Himmelev.¹²²

Fem af Sankt Agnes husene ligger der heldigvis endnu, og selvom de i dag er indrettede som moderne boliger for meget færre familier, så vidner de i deres ydre fremtræden om en periode med livsbetingelser, der synes at stamme fra en fjern, fjern fortid, selvom det kun er 100 år siden.

KLOSTERHUSENE

Under Holger Thotts ejerskab af Sortebrødregård (1679-83) blev Herluf Trolles gamle fattigboder revet ned, så jorden i en periode lå som en øde tomt. Men syldstenene er måske blevet stående, for nye bygninger, de såkaldte Klosterhuse, blev opført på samme sted og i nøjagtig samme antal som de gamle boder med en gård i vest og otte husmandsboliger mod øst.

Ud mod Klosterhusstræde var forsiden ganske idyllisk set med Morten Korch'ske briller, men efterhånden som årene gik, forfaldt de små husmandssteder ganske betragteligt. I 1877 beskrev Vilhelm Skeel dem således: "*Disse huses Møddingpladser, Svinestier og deslige grændse umiddelbart op til Indgangen til Plantagen og fremkalde et højst uheldigt Indtryk ved*

Figur 57. Ca. 1905. Beboerne i Klosterhusene 1905. Øverste række: Anders Nielsen, Niels Maglemoses kone, Niels Maglemose, Peter Hansen, Thora Nielsen, Kirsten Jørgensen, Peter Jensens plejedatter. Nederste række: Kristian Petersen, Abelone Jørgensen, Marie Petersen, Peter Jensen. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

den første Indtræden i den ellers saa smukke og meget besøgte Plantage."¹²³ På den baggrund vurderede Patronatet, at man inden for en overskuelig fremtid ønskede at nedrive Klosterhusene.

Det må retfærdigvis siges, at husenes bagside ind mod Plantagen godt kunne bruge en ansigtsløftning.

Klosterhusene kunne minde om Sankt Agnes-husene, men der var store forskelle såvel i den administrative placering som i beboersammensætningen. Mens Sankt Agnes-husmændene kun kom på klosteret, når de skulle yde hoveriarbejde eller betale fæsteafgifter, så havde beboerne i Klosterhusene deres daglige gang inden for klostermuren, enten i køkkenet, i køkkenhaven, i klosterhaven, eller med rengøring i hoved- og boligfløjene. De følte sig derfor stærkt knyttet til klosteret og dets beboere. At klosterets damer havde et gensidigt og varmt forhold til beboerne i Klosterhusene ses af de mange besøg, som damerne aflagde i de små stuer. Fotoet af 11 klosterhusbeboere var en gave fra disse til Marie von Hedemann, måske til hendes 50-års fødselsdag. Også her viste hun sit empatiske væsen. Hos Anders og Thora Nielsen var der altid spændende historier på menuen. Anders var nu bryggeriarbejder, men havde i sine unge dage hugget kryolit på Grønland, og han elskede at fortælle om

Figur 58. Kig ind i "Nielsens gård" I baggrunden ses udgangen ned mod Klosterkilden. Radering af Julius Aagaard Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

sine grønlandske eventyr. Deres stue var anderledes end de andres, med høje paneler og renæssancedøre, der sikkert havde haft en fortid i et finere hus, måske endda i en af de klosterbygninger, der nu var borte.

Ejendommen længst mod vest var en lille gård, hvor Trolles gård havde ligget. Denne gård med skæve og skrøbelige længer omkring en lukket gårdsplads med toppede brosten havde udgang ned til Klostermarken og Klosterkildens hyggelige plads, som det kan ses på Julius Aagaards radering. Her boede vognmanden. I 1860-1870 var det Niels Olsen og hans familie, der drev et lille jordbrug og en vognmandsforretning.¹²⁴ Den førtes videre i næste generation af hans søn Frederik Nielsen, der gik under kælenavnet "den glade vognmand", fordi han altid var i godt humør og spredte glæde omkring sig. På klosterets årlige skovtur med fyldte madkurve var der derfor en kamp blandt konventualinderne kammerjomfruer om at komme til at køre med ham. Så måtte de andre 'nøjes' med klosterets sædvanlige kusk, der ellers til daglig ikke manglede sympati.

I 1923 døde Frederik Nielsen. Året efter blæste taget af hans gård, og klosteret ville ikke bekoste en istandsættelse af ejendommene, som i øvrigt også skulle forsynes med ikke-brændbart tag, efter at klosteret var blevet underlagt de gældende brandbestemmelser for købstadshuse.

Frederik Nielsens enke og datter måtte flytte fra gården, som derefter stod og forfaldt endnu mere, og som den sidste af de gamle Klosterhuse blev den i 1927 revet ned efter at

Figur 59. Sofie Holtens maleri fra 1919 af Kirsten Jørgensen og hendes blinde søn Peter Hansen siddende på en bænk i solen foran deres klosterhus nr. 77. H x B: 40,8 x 35,1 cm. Foto: © Bruun Rasmussen Kunstauktioner/Kurt Buchtrup.

have tjent klosteret i mindst to hundrede år. Grunden, hvor gården havde ligget, blev købt af Sankt Maria Hospital og lagt sammen med hospitalshaven.¹²⁵ Det fredfyldte Klosterhusstræde gik nu en travlere fremtid i møde.

Inden da havde man også her på stedet mærket samfundsudviklingen og den snigende urbanisering. I 1907 gav Patronatet tilladelse til, at Roskilde Kommune måtte etablere en 12"-kloakledning i Klosterhusstræde og en 9"-ledning i strædets østlige ende, mod at klosteret til gengæld fik lov at indrette vandklosetter og koble sig på det ny kloaksystem. Infrastrukturen var led i en større byfornyelsesplan, og i 1908 solgte man et område mellem Klostermuren og Østre Kirkegård, og hermed kunne anlæggelsen af Dronning Margrethes Vej påbegyndes.

Fire år senere bankede fremskridtet på igen. Denne gang var det tre elmaster, der skulle placeres i gaden. Også det blev godkendt af Patronatet, mod at klosteret kunne få leveret strøm fra disse master. Faktisk havde klosterets ledelse en klar strategi for disse tilladelser. Man sigtede nemlig mod at gøre Klosterhusstræde bredere og derved skabe en bedre adgangs- og tilkørselsvej fra klosteret til jernbanen, men man ønskede ikke at stå for det fremtidige vedligehold af denne vej. Når en del af byens nye ledningsnet kom til at ligge her, sikrede man sig samtidig en fordelagtig forhandlingsposition, den dag man skulle forhandle om at overdrage strædet til kommunen som offentlig vej.

Den dag oprandt i 1918. Dels var Klosterhusstræde ved at være for smal, dels ønskede man fra flere sider dette område lagt ind under Roskilde Købstads råderet. Roskilde Kommune var stærkt interesseret i at få de vestligste 120 m af gaden inddraget under købstadens vejnet. Klosteret afstod derfor vederlagsfrit et areal på nordsiden af vejen, mod at kommunen overtog vedligeholdelsespligten på vej, belysning og andre tekniske installationer. Nu kunne Dronning Margrethes Vej blive videreført mod vest i en bredde af 12,5 m – det krævede dog, at Klosterhusene blev revet ned i takt med udløbet af de eksisterende lejemål.¹²⁶

De gamle beboere havde nok ikke forudset, at deres hyggelige og blomstrende forhaver en dag ville være omdannet til en trafikeret gade.

Fra landbrug til Folkepark

Sortebrødregårds placering på kanten af købstaden og samtidig med bekvem adgang fra avlsgården til hovedgårdsjorden i Klostermarken har uden tvivl været et væsentligt incitament ved købet af netop dette gods i 1698. Med Klostermarkens fiskeparker lige uden for klosterporten var disse lige fra starten en integreret del af landbruget med en fin bestand af karper og karusser, og de var et aktiv, der umiddelbart kunne kapitaliseres og bidrage til klosterets økonomi. Ikke kun til eget forbrug, men i flere perioder også som et 'leasingobjekt'. I perioden 1757-1776 var dammene bortforpagtede til ejeren af herberget Printzen – det senere Hotel Prindsen,¹²⁷ der muligvis også serverede den berømte "blå karpe", som senere stod på julemenuen i stedet for and og gås hos byens finere familier.

PLANTAGEN/KLOSTERMARKEN

Mellem fiskeparkerne og klosteret lå et område, som indtil begyndelsen af 1800-tallet havde ligget hen som græsningsareal, se figur 44.

På initiativ af priorinde Christiane Henriette Louise Møsting (priorinde fra 1797-1820) begyndte man nu at beplante og tilrette dette område som et haveanlæg i engelsk stil. Haven, eller rettere parken, fik navnet Plantagen og blev i 1819 gjort tilgængeligt for alle. Dermed fik byens borgere let adgang til et bynært og smukt område, der bølgede sig kuperet ned mod fjorden med nyplantede træer og svungne spadserestier.

Enten må Plantagen være gået i forfald på ganske få år, eller også havde man ikke tidligere gjort noget ved områdets

fiskeparker, for den næstfølgende priorinde, Helene Cathrine Betty komtesse Lüttichau (1791-1841), der var priorinde i perioden 1822-41, satte hurtigt gang i en renovering og fik omskabt området fra at være et svært fremkommeligt buskads med stinkende søer til en engelsk lysthave med friskt vand til karper og karusser, og en smuk spadseresti ned mod malermester 'Ehlers Mølle', hvor han havde omdannet mølledammen til et lystanlæg, hvorfra man havde den skønneste udsigt over fjorden.¹²⁸ Denne mølle var Kaaber Mølle eller Kobbermøllen, der har lagt navn til det boligområde, der i dag ligger på mølleområdet.

Det var åbenbart ikke alle, der var lige begejstrede for priorinde Lüttichau. Da hun døde i Holsten i 1841, gav komponisten C.E.F. Weyse (1774-1842) hende følgende salut med på vejen:

*"I Roeskilde Kloster vil der (verhoffentlich) nu en anden Couleur blive Trumf, end den hidindtil vel meget dominerende; – Priorinden er død! Det behagede vor herre, paa en reise til Kiel, at tage hende med paa Hjemveien fra denne syndige Jord, saa den halve Roeskildensiske Hønseslægt nu hænger med Halen; og der galer for Øieblikket intet Creatur, med mindre det skulde være Fanden ++++. Men af Klostermarken har den Hensovede gjort sig særdeles fortjent; derfor skal jeg ogsaa med det første indlægge bona verba for hende hos vor Herre."*¹²⁹

Det fik han lejlighed til hurtigere end forventet, for han døde året efter. Weyse var en af byens prominente gæster,¹³⁰ og disse ord fra ham forekommer derfor højst overraskende og i stil med vore dages sladder og had-tale. Hvad ligger der bag denne animositet? Har de to mon krydset klinger tidligere i livet?

PAVILLONEN PÅ NÆSSET

I den midterste af de tre fiskeparker ses en halvø eller et lille næs, der strækker sig ud i vandet. Møstingsholm hedder næsset, og søen kaldes derfor også Møstingsholm-parken. Begge har naturligvis deres navne efter priorinde Møsting, der året før sin død lod en del af hovedgårdsjorden beplante som park. På dette næs blev der i 1849 opført en tepavillon med Pompejirøde vægge, hvidlakerede møbler og et guldspejl til brug for damerne under deres spadsereture i parken. Her blev der også sat et mindesmærke efter Betty Lüttichau. En enkelt sten med en egekrans i relief og en indskrift, der fint spejler tidsånden fra guldalderen:¹³¹

Figur 60. Damernes tepavillon og stien, der førte ud til næsset på Møstingsholm.

Foto: Kr. Hude/Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

*Betty Lüttichau
Her, hvor Din Daadsrige Sjæl fra
trættende Syssel fandt Hoile,
Her, hvor din styrende Haand
tryllede Yndighed frem,
Smerteligt møder dit savn, dog
trøstende Tankerne ile
Hisset bag stjernefulde Blaae, dér
fandt Du Roe og Dit Hjem*

Stenen blev senere flyttet til klosterhaven, men er siden forsvundet.

Parken, som fra midten af 1800-tallet i daglig tale kaldtes Klostermarken, blev hurtigt et yndet område til spadsereture for byens befolkning på grund af stedets smukke beliggenhed og dejlige natur, men bestemt også fordi Klostermarken på dette tidspunkt var den eneste store park i byens umiddelbare nærhed. Når byens borgere på den tid gik tur i parken, kunne de opleve, at døren oppe i plankeværket ind til klosteret blev åbnet, hvorpå klostertjeneren i fuldt livré og hvide handsker balancerede en sølvbakke med te og kager ned gennem parken til konventualinderne i tepavillonen. På selve Møstingsholm var der kun adgang for klosterets beboere.

KLOSTERKILDEN

En af forudsætningerne for Møstingsholm og fiskeparkerne er Klosterkilden, og kildeudspringet var absolut et af konventualindernes yndlingsmål. For at komme til kilden måtte

frøkenerne krydse Klosterhusstræde og følge stien under de store valnøddetræer langs Nielsens gård til kildegrotten.

I gennem sin 1000-årige historie har kilden haft et utal af navne, men i dag er det officielle navn Klosterkilden. Selvom kilden i dag ikke længere ligger på klostergrund, så peger navnet naturligvis tilbage til sortebrødrenes Sankt Catharinæ Kloster. Derfor hed den en overgang også Sortebrødre Kilde. Nabogrunden til kilden var ved anlæggelsen af Plantagen "Apotekerhave Vænge", og kilden fik i denne periode navnet Apoteker Kilde. Klosterkilden er en af de betydeligste kilder i Roskilde, og skønt væsentligt mindre end byens største kilde, Maglekilde, har den haft et betragteligt omfang, og leverede på et tidspunkt vand til hele tre vandmøller på sin vej ned gennem Klostermarken, inden udløbet i Roskilde Fjord.

Ud over at levere vand har Klosterkilden og de øvrige kilder på klosterets jorder leveret byggematerialer til byens kirker. Når vandet kom op af jorden og mistede sit tryk, udfældedes den opløste kalk, der afsatte sig i terrænet som kildekalk eller frådsten, et materiale der var velegnet som byggemateriale, indtil det blev udkonkurreret af brændte teglsten i 1100-tallet. Bl.a. Sankt Jørgensbjerg Kirke og Sankt Ibs Kirke er bygget af kildekalk. Hvor kalkbruddene præcist lå, vides ikke, men ved udgravninger under Kong Valdemars Vej og omkring Sankt Agnes er der fundet tykke aflejringer af kildekalk og kildekalkgrus, så den firkantede afgravning i Folkeparken nord for amfiteateret vil være et godt bud på et tidligere kalkbrud.¹³²

Terrænet omkring kilden var ualmindeligt vandrigt. Ud af fem trampolin-store fordybninger vældede vandet frem, inden man fik det samlet i en kildegrotte. I 1840'erne var grotten ved kilden etableret, og den var et yndet, lokalt udflugtsmål. Ikke mindst fordi der omkring kildegrotten var en lille lund med skyggefulde elmetræer. I en periode måtte man betale entre til ejeren, gartner Elley, for at besøge hans have. Man kunne købe et årskort for 3 mark. Efter Elleys død overtog hans svigersøn N.C. Møller gartneriet.¹³³ Han afstod fra at tage entre, men havde til gengæld en pæn forretning med salg af kogt vand på maskine, kaffe, te og punch serveret i små lysthuse, og der var adgang til udsigtsbænke, hvor man kunne slå sig ned med sine forfriskninger. I 1860'erne var der musik hver torsdag aften ved stadsmusikant C. Sørensen, og lejlighedsvis kom der en københavnsk fotograf, som "tog folk af". I 1870'erne overtog Møllers svigersøn ha-

Figur 61. Forfatteren deklamerer Drachmann i kildegrotten under en byvandring. Krogen, som pigerne kunne hænge spanden på, når de hentede vand til købmandsgårdene, ses stadig. Foto: Jakob Zeuner.

ven, og med ham sluttede forlystelserne, og anlægget blev en ren gartnerhave, men kilden tiltrak sig stadig opmærksomhed.

Digteren Holger Drachmann og hans hustru Emmy, som fra 1882-84 boede i Det kgl. Palæ, holdt også meget af stedet. Så meget, at Drachmann skrev et lille digt, der skulle minde fruene om deres sted og deres drømme her ved kilden. Det er fristende ved passende lejligheder at stå nede i kildegrotten og recitere dette digt, der trækker tråde 200 år tilbage til den ene af jomfruklosterets stifterinder:

*Hvor Orlogsheltens Enke har på Munke-Grunden bygget,
hvor "frøkner", om ej nonner små, for livet bliver betrygget.
Hvor Hyttens Tag bag Klosterhegn af Elme bliver beskygget,
dér har en Eneboer-plet Naturen selv sig hygget.*

*Og der, ja der har mangen Gang,
hvor Kilden følger dybt sin Trang
og bryder sig sin Vej med Sang,
vi to vor Fremtids Borg i Tanken bygget.*¹³⁴

Poetiske sjæle foretrak derfor at omtale kilden som *Drachmanns Kilde*. Digtsamlingen *Dybe strenge* med dette digt udkom knap en måned efter, at parret havde forladt Roskilde.

I 1903 blev gartneriet købt af franske, katolske munke, og den franske nonneorden Les Filles de la Sagesse, dvs. Visdommens Døtre, rykkede ind i det nyopførte Sankt Maria

Figur 62. Det østlige møllesystem. J. Kornerups tegning redigeret af J. Zeuner og Kurt Buchtrup.

Hospital. I 1950'erne tørrede kilden ud på grund af for voldsomt forbrug, men da Københavns og Roskilde kommune i 1970-erne flyttede deres borer væk fra byen, begyndte byens kilder igen at løbe. Den stensatte kildegrotte med kildebrønden blev fredet i 1983, og efter hospitalets nedlæggelse i 1991 blev der atter offentlig adgang til området.

Efter at have forsynet først Rimers Mølle og dernæst Kobbermøllen med drivkraft blev vandet ledt i en åben rende ind gennem Brudeengen som et vandløb, der gennem mere end 750 år har skåret sig ned i skråningerne og skabt kløfter og snoninger med områder, der har givet plads til fantasi og leg for generationer af børn, inden det gled videre ned forbi Sankt Agnes til Haraldsborg Mølle, for til sidst at løbe ud i fjorden. Disse møller udgjorde byens østlige møllesystem.¹³⁵

LOUISE KILDE

Ud over Klosterkilden, der blev lukket for offentligheden, sprang også en anden kilde, som tiltrak sig jomfruernes opmærksomhed. I området mellem Klostermarken og det store åbne areal, som vi i dag kender som Folkeparken, lå en idyllisk lille dam kaldet Hestedammen, fordi den blev brugt af klosteret og markedsfolkene på Hestetorvet til vanding af deres heste. Her sprang et kildevæld, som konventualinde

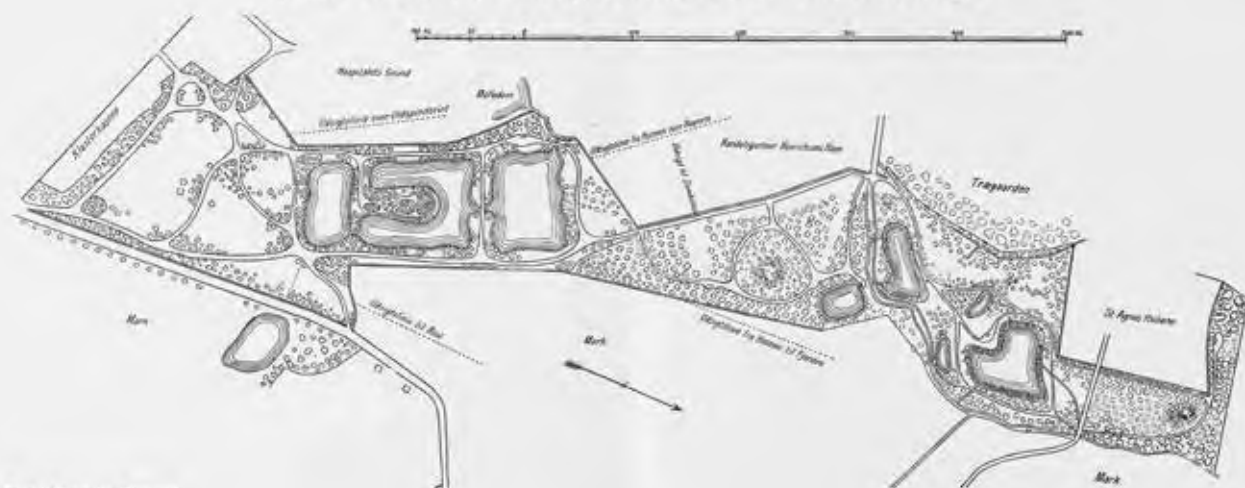

Figur 64. Louise Kilde er flyttet og har fået nyt udseende med en møllesten som udsmykning. Foto: Oluf Høst.

Figur 63. Louise Kilde omkring 1970. På det tidspunkt med vandværksvand i stedet for frisk kildevand. I dag har kilden fået sit eget vand tilbage. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Rids over Klosterparken efter Udvidelsen.

Figur 65. 1905. Kort over Klostermarken og Berte-Margrethes Anlæg. Klostermarken fra Klosterhusene til og med de tre sydlige søer. Det nye anlæg fra søerne til Sankt Agnes Husene. Bemærk udsigtslinjerne. Uden datering og signatur. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [A39].

Susanne Louise von Wimpffen (1807-1872) kastede sin kærlighed på. Hun holdt så meget af stedet, at hun for sine egne midler forstærkede og forskønnede kildeudspringet med en nydelig hvælvet kildegrotte i kampesten. Det blev foreløbigt den sidste af Roskildes store kilder, som fik en solid inddækning. Kilden kom til at bære hendes navn: Louise Kilde.

Et kildevæld er sart, og selv med en fin stensætning kræver det pasning, så efter frøken Wimpffens død, forfaldt kildegrotten ganske langsomt indtil 23 år senere, da en ny Louise von Wimpffen (1842-1931) flyttede ind på klosteret. Hun påtog sig at løfte arven efter sin faster og fik igen bragt kildegrotten i smukkeste stand.¹³⁶

BERTE-MARGRETHES ANLÆG

Knap 100 år efter etableringen af Plantagen/Klostermarken besluttede Patronatet i begyndelsen af 1900-tallet at udvide parken til dobbelt størrelse med et nyt anlæg mod nord til minde om klosterets to stifterinder, Berte Skeel og Margrethe Ulfeldt, og den nye park fik derfor navnet Berte-Margrethes Anlæg.¹³⁷

Halvdelen af det nye område var det tidligere Vindebo Have, som Peder Reedtz på Sortebrødregård i 1672 havde købt som en del af Sankt Agnes Klosters jorder. Klosterkilden forsynede området med friskt vand, og Sankt Agnes-nonnerne havde derfor omdannet lavninger og søer til karpedamme for nonneklosteret. Efter nonneklosterets ned-

læggelse gik karpedammene i forfald, og lå nu hen som tørre sænkninger i terrænet, kaldet "Brudeengen". Nyt liv blev nu skabt i de tidligere karpedamme med vand, guldfisk, foreller, karper, åkander og nøkkeroser.

Den anden halvdel af den ønskede udvidelse kom fra en mark på 2 tdr. og 6 skæpper land, der blev inddraget fra hovedgården.

Det blev den tidligere slotsgartner fra Ledreborg Slot, Henrik Galschiøt (1831-1919), der kom til at stå for anlæggelsen af den nye park.¹³⁸ Om det også var ham, der stod for tegningen af anlægget fra ca. 1905, vides ikke. Tegningen viser området fra Klosterhusene i syd til Sankt Agnes-husene i nord, og man kan se den såkaldte Hoveristi, som var den rute Sankt Agnes-husmændenes havde fulgt fra hjemmet op til godset, når de skulle yde hoveriarbejde. Den afgrænser anlægget mod vest.

Man bemærker, at tegningen også viser forskellige udsigtslinjer, f.eks. fra Møstingsholm ned over havnen og fra en bænk i det nye anlæg op mod domkirken. Dette område stod netop foran udstykning til det kommende Klostervangskvarter, og klosterets ledelse var fremsynet, da man i 1908 fik tinglyst klausuler på den kommende udstykning til beskyt-

Figur 66. Det var på et tidspunkt planen at benytte dette areal til en ny kirkegård. Kortet er udateret, men må være før 1885, da 'Ny Kirkegård' det år blev indviet ude på Klosterengen; i dag Østre Kirkegård. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [A33].

Figur 67. Berte-Margrethes Anlægs nordligste sø med kig mod Sankt Agnes-huse-
ne og 'Opsynsmandens
Hus' til venstre. En del af
'Brudeengen', hvor H.C. An-
dersen blev inspireret til et
eventyr. Postkort afsendt
1906. ROMU.

telse af herlighedsværdien i såvel den gamle som den nye park. Mod at få tilladelse til at anbringe en låge direkte ind til Klostermarken måtte den nye ejer af Klostervang, sagfører og kommunekæmner Echardt Møller, acceptere en deklara-
tion, der indebar, at Møller og efterfølgende ejere ikke måtte have andre adgangsveje ind til Hoveristien, samt at Eckardt Møller som betaling for den direkte adgang til parken skulle anlægge en ny vej fra lågen og ned til Frederiksborgvej ved Trægården – og sådan opstod Klostervang.

Udsigten til domkirken, markeret med en sigtelinje på plantegningen, skulle bestå, og der blev derfor tinglyst forbud mod fremtidig bebyggelse, der ville hindre fri udsigt til domkirken. En servitut, som stadig gælder, og man kan i vinterhalvåret, når træerne står nøgne, nyde udsigten fra stien op til kirken.¹³⁹

Selv byggede kæmneren en villa på Klostervang nr. 14, på hjørnet lige over for indgangen til Klostermarken og det nye anlæg.

Der var faktisk i en periode helt andre planer for dette parkområde. Der skulle have været kirkegård. Gråbrødre

Kirkegård trængte til aflastning, og området nord for Klostermarken og øst for Trægårdens have var udset som "*Den af Byrådet og Sundhedsautoriteterne anbefalede Kirkegaard*", og forslaget blev som et af flere behandlet på et byrådsmøde i marts 1879.¹⁴⁰ Denne mulighed blev siden fravalgt, og kirkegården kom i stedet til at ligge længere mod øst ved Klosterengen og åbnede i 1885 som Østre Kirkegård. Området her ved Klostermarken kunne nu benyttes til et nyt parkanlæg.

I 1906 blev Berte-Margrethes Anlæg indviet. Ligesom Klostermarken blev det nye anlæg hegnet ind, men der var dog adgang for offentligheden i dagtimerne, hvilket krævede en opsynsmand. Man ansatte derfor Thorvald Andersen fra Sankt Agnes-husene til det job. Han var født på Sankt Agnes, og hans nye tjenestebolig var hans eget hjem og barndomshjem, idet hans forældre havde boet til leje i det hus, som han nu kunne forblive i som fri tjenestebolig. Også hans bedsteforældre havde været fæstere på Sankt Agnes, så han kendte hver en sten i området. Han var ansat som opsynsmand fra 1905-1915. Tjenesteboligen, et smukt hvidkalket bindingsværkshus med stråtag, fik derfor tilnavnet *Opsynsmandens Hus*. Et navn som fulgte huset, lige indtil Roskilde Byråd i 1976 dømte det til nedrivning og erstattede det med et gulstensparcelhus.¹⁴¹

Den nordligste sø i anlægget er knyttet til et specielt projekt i byens historie. Roskilde Fjord, der tidligere havde været rig på både sild, ål og ørreder, led nu under en stigende forurening, som måske skyldes byens begyndende industrialisering, men ikke mindst den nye kloakering, som ledte urensset spildevand direkte ud i fjorden. Fra omkring århundredskiftet var fiskebestanden i fjorden gået katastrofalt tilbage, og der blev taget forskellige tiltag for at modvirke denne tendens. I 1909 indgik fiskemester C. Jensen den aftale med klosteret, at han måtte benytte anlæggets fiskeparker til fiskeopdræt, mod at han til gengæld holdt dem i tilbørlig rensset stand.¹⁴²

Endvidere blev der i 1910 stiftet *Foreningen til Ophjælpning af Fiskeriet i Roskilde Fjord*, som i de næste 40-50 år udsatte i tusindvis af fiskeyngel. I stedet for at købe yngel fandt portør og fiskemester N.P. Plæhn, der selv var fiskersøn fra Sankt Jørgensbjerg, på, at man kunne lave sin egen udklækningsanstalt her i parken. Udklækningsbassinet var den dam eller sø, der i dag ligger lige syd for Duebrødre Klosters bygninger i bunden af Folkeparken, og som også havde været en del af Brudeengen.

H.C. ANDERSENS EVENTYR OM BRUDEENGEN

Selvom digteren H.C. Andersen (1805-1875) kom på de fleste af landets større godser og herregårde og også fik sig en beundrer i frk. Louise von Schleppegrell på Odense adelige Jomfrukloster, så er der ingen evidens for, at han skulle have besøgt frøkenerne i Roskilde. Men han kom tæt på. Under et af sine jævnlige besøg i byen besøgte han sin gode ven professor Jacob Kornerup, og de to gik en dag en tur igennem Brudeengen, hvor Kornerup benyttede lejligheden til at fortælle Andersen den eventyrlige beretning om nonnens signetring. En morgenstund i 1858 opdagede en af de lokale husmænd fra Sankt Agnes noget, der lå og glimtede i toppen af et muldvarpeskud. Det viste sig at være en fin signetring med motiv af en fredsdue og navnet på ejerinden. For den havde tilhørt søster Ingiærth (Inger) – en nonne der var blevet optaget i Sankt Agnes Kloster 500 år tidligere i 1359. Hun havde tabt ringen, og nu lå den pludselig der og blinkede. Eventyrdigteren blev straks begejstret og begyndte på stedet at bygge videre på historien om muldvarpen, der kom op med en guldkrone på hovedet. Desværre har H.C. Andersen ikke efterladt sig noget eventyr med dette motiv, men historien er sand, det er ganske vist, og ringen kom på kunstkammeret, hvor den stadig kan ses.¹⁴³

FOLKELIVET I PARKERNE

Det var ikke kun om sommeren, når underskoven blomstrede, og træer og buske kastede et smukt, grønt og solglitrende lys over søerne, at det nye parkanlæg vakte begejstring hos byens borgere. Også om vinteren, når sneen lagde sig blidt over engene, og de lavvandede søer frøs til is, åbnede der sig helt nye muligheder, især for ungdommen. Så inviterede den lokale skøjteløberforening til en af de få vinterfritidsforanstaltninger, der dengang var for den mere modne del af ungdommen. Og for at alt skulle forløbe forsvarligt, skulle der naturligvis være et vist opsyn. Man entrerede derfor med nogle af 'de lokale', nemlig to af husmændene fra de nærliggende Sankt Agnes Huse, husmændene N.P. Olsen (1868-1958) og hans gode ven og nabo Wilhelm Kristoffersen (1871-1935). Kristoffersen var også dørmand på danseetablissementet Trægården, der var nabo til Berte-Margrethes Anlæg, så han kendte de unge mennesker og havde et godt tag på dem.

Skøjteløb har alle dage være en ideel måde at mødes på og har givet rig mulighed for at lege sig til nærkontakt med det modsatte køn. Det var måske også en af årsagerne til, at man

Figur 68. Spidsoval segl-stampe af bronze. Inskriptionen lyder: *S'Sororis Ingiærth Roskildn, dvs. Søster Inger af Roskildes segl. Nationalmuseet.*

Figur 69. Om vinteren boltrede byens ungdom sig på Skøjteløberforeningens skøjtebane i Klostermarken. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

i starten af forrige århundrede anså det for nødvendigt med et vist opsyn. Senere slap man for opsynet, men søerne blev stadig brugt og i avisen kunne man læse:

*"Roskilde kunne simpelthen ikke undvære Klostermarksdammen til de unge og yngste skøjteløbere. Den ringe vandstand gør, at dammene hurtigt fryser til og dermed selv i en kort frostperiode åbner mulighed for lidt vintersport. I disse aftener med klart, fint måneskin – en særlig attraktion – er der langt ud på natten mulighed for at dyrke skøjtesporten, sådan som byens unge kommisser og handelsbetjente gjorde det før i tiden. Når de havde lukket forretningen klokken 9-10 om aftenen, stævnedes de sammen i Klostermarken, især når månelyst gav dem gratis belysning."*¹⁴⁴

I 1950 overtog Roskilde Kommune både Berthe-Margrethes Anlæg og Klostermarken, og endnu en gang måtte området igennem en omfattende og tiltrængt rydning fra vildnis til park før borgmester Løve Jørgensen 9. september 1952 kunne genindvie parkerne. Under forløbet blev damernes tidligere tepavillon på Møstingsholm gentagne gange udsat for hærværk. Det forsøgte man at stoppe ved at sætte et hegn over næsset, men da det ikke virkede efter hensigten, valgte man at grave tangen igennem, så Møstingsholm nu blev en ø. Om sommeren fik ynglefuglene dermed fred, og om vinteren fik ungdommen en rigtig skøjtebane, hvor de kunne løbe hele turen rundt i store cirkler, hvilket naturligvis forhøjede fornøjelsen.

At denne sø engang blev kaldt Møstingsholmsparken, er det nok de færreste i dag, der har nogen anelse om.

5. Stiftelsens bygningshistorie 1699-2021

Vi har set på livet i klosteret i de første knap 250 år og på den godsdrift, der gjorde dette muligt. Intet gods uden en avlsgård og intet kloster uden klosterbygninger. Lad os derfor kaste et blik på kernen i hele klosterstrukturen, nemlig de bygninger der lå inden for klostermuren, og hvoraf de vigtigste heldigvis stadig eksisterer og kan besøges den dag i dag, hvor de danner den smukke ramme om den nutidige del af institutionens godt 320-årige liv.

Hver bygning har sit eget kaldenavn, og vi vil derfor begynde med at præsentere den samlede bygningsplan med de forskellige bygningers placering og deres indbyrdes samspil. Igennem tiden er nogle af de gamle bygninger forsvundet og nye er kommet til. På luftfotoet kan man kun se de bygninger, der eksisterede i 1938. Gartnerlængen og vaskeribygningen er siden solgt fra og revet ned. De forsvundne bygninger vil kun blive nævnt en passant, idet vi vil koncentrere os om de eksisterende bygningers historie. En sådan kan dårligt beskrives ud fra en samlet, fortløbende kronologi, hvorfor hver enkelt bygning vil blive gennemgået for sig, men i en rækkefølge bestemt af bygningens alder.

Midterfløjen

Klosterets hovedbygning består af tre fløje: Midterfløjen, Priorindefløjen og Kirkefløjen. Da den første bygningsfredningslov kom i 1918, blev Hovedbygningen fredet, og Slots- og Kulturstyrelsen beskriver bygningens indre således:

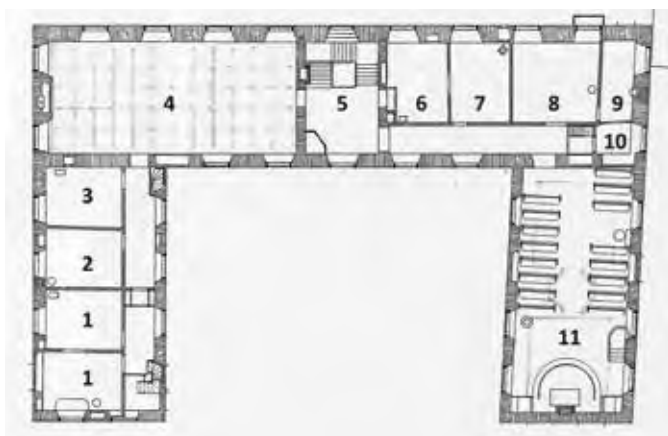
"I det indre har Hovedbygningen bevaret en ældre, delvis oprindelig planløsning med trappen placeret bag hoveddøren, gangarealer mod gården og stuer og sale mod haven. I stueplan findes flere kontorlokaler, værelser og det tidligere køkken. Længst mod syd er indskudt en lav mellemetage, som er indrettet til tjenesteværelser. Førstesalen rummer flere stuer samt mod nord den gennemlyste Riddersal. Den nordre sidefløj rummer flere sale og en lejlighed, mens den søndre sidefløj rummer en lejlighed i stueplan og kirken på første sal. I det indre har Hovedbygningen bevaret et oprindeligt og ældre interiør i form af gulve af ølandsfliser og planker, barokke vinduer og gerichter, én- og flerfyldingsdøre med renæssancelåsekasser og bukkehornsbeslag, brystningspaneler, lysningsskodder, flere ældre støbejernsovne og loftstukkaturer samt bemalede trap-

per, vægge og lofter. Tagetagen har bevaret en oprindelig, bærende konstruktion af langstolstypen med dragere og konger, og rummer spor efter tidligere pigeværelser."¹⁴⁵

RIDDERSAL OG KIRKEGANG

Midterfløjen blev senest restaureret i 1890-91 af arkitekt, professor Martin Nyrop, som i den forbindelse udarbejdede et komplet sæt tegninger af hele Hovedbygningen baseret på sine egne opmålinger. På 1. salen udgør Riddersalen hele den nordlige halvdel.

Figur 71. 1889/1906. Hovedbygningen, grundplan 1.sal. 1, 2 og 3: Priorindens gemakker, i dag er 2 Sølvstuen og 3 Brahestuen; 4: Riddersalen; 5: Trapperepos; 6, 7 og 8: Konventualindeboliger, i dag er 8 Den Røde Stue; 9: Pige-kammer, i dag præsteværelse; 10: Tekøkken, i dag en del af præsteværelset; 11: Klosterkirken. Ud for værelse 1 ses en trappe, men vi ved ikke, om den gik op eller ned, da den ikke findes på hverken stue- eller loftsplantegninger. Nyrop/Ingwersen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster/Kurt Buchtrup [D22].

Figur 70. Luftfoto ca. 1938.

1. Midterfløj (1565-nu) 2. Priorindefløj (før 1699-nu) 3. Kirkefløj (før 1699-nu) 4. Damernes Fløj (1907-nu) 5. Ladegården (nedrevet 1937) 6. Den gamle klosterforvalterbolig (1805-1907) 7. Klosterforvalterbolig af 1901, Algade 31 (1901-nu) 8. Klosterforvalterboligen af 1916 (1916-nu) 9. Gartnerlænge (ca. 1872-1972) 10. Vaskeribygning (1874-1972). Foto: Sylvester Jensen/Det Kgl. Bibliotek og Kurt Buchtrup.

Figur 72. Due-slægtens våbenskjold i Riddersalen. H x B: 66 x 53 cm. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Nyrop forestod en gennemgribende istandsættelse af Riddersalen med paneler og gyldenlædertapeter samt af loftet, der er inddelt i 5x12 felter med bibelske motiver fra både det gamle og det nye testamente fra jordens skabelse over Jesu fødsel til Dommedag. De er udført af tre-fire forskellige malere i eller omkring år 1700.¹⁴⁶ Siden da havde salen stået i denne udformning, men var i mellemtiden blevet fuldstændig forfalden og ubrugelig. Gyldenlæderet var meget medtaget og store stykker manglede. Ved at tilføre en bort forinden fra samme fabrik som det oprindelige tapet og ved at spare gyldenlæderet bag de store malerier lykkedes det at få de gamle tapeter til at række til hele rummet. Loftet med malerierne blev rensset og ferniseret, men står ellers urørt.¹⁴⁷

Ned fra loftet hænger tre store malmlysekroneer til levende lys, som den dag i dag er rummets eneste lyskilder (figur 33). Ved valg af former og farver skelede Nyrop bevidst til herregården Clausholm i Jylland. Salens to egetræsdøre, som Nyrop vurderede til at være fra 1600-tallet, blev derfor blålaserede på sølv. Dørene har imponerende gyldne håndtag, hængsler og renæssance-ornamenterede låsetøjer. Paneldekorationerne i vindueslysninger fandtes ikke før 1890 og har ligeledes deres inspiration fra Clausholm. Udover blomstermotiver er malet 19 forskellige skjolde fra de første klosterfrøkeners adelsvåben.

Noget af det første man bemærker, når man bevæger sig rundt i klosterets gange og sale, er de mange blikke, der følger én. Fra alle vægge betragter kloge og årvågne øjne den besøgende. Er det familie, en ny beboer eller en af nutidens turister, der passerer forbi? Fortidens patroner, patronesser, priorinder og konventualinder befolker stadig rummene og giver sjæl og nerve til de gamle bygninger og de historiske lokaler.

Ud over Riddersalens galleri af Juelere og Skeelere er en del af de øvrige malerier kommet til klosteret som beboernes private ejendele, der efter deres død er arvet af stiftelsen. På samme måde er flere værker forsvundet ud af klosteret, ved at slægtninge fejlagtigt har betragtet lejlighedernes vægudsmykning som deres arvelod. Andre kendte portrætter er sporløst forsvundet gennem tiden. Måske solgt for at skaffe midler efter statsbankerotten. En uskik med ikke at angive hverken kunstner eller den portrætterede har ikke forbedret forholdene.¹⁴⁸

Først fra slutningen af 1800-tallet påbegyndte man en seriøs og helstøbt portrætsamling af stiftelsens ledelse gennem

Figur 73. Christian 5.'s portræt malet på forgængere-rens statur, med hermelins- kappe og elefantorden i kort skulderbånd. H x B: 224 x 122 cm. Foto: Jakob Zeuner.

tiden. Dels ved målrettede opkøb, dels ved kopiering af privatejede værker. Riddersalen rummer de fleste – dog ikke alle af samme høje kvalitet.

Over dem alle stod naturligvis kongen og dronningen. Det var kong Christian 5. (konge 1670-1699), der 18. april 1699 underskrev klosterets fundats, og det er da også portrættet af ham og hans hustru, dronning Charlotte Amalie, der pryder Riddersalens sydlige endevæg, på begge sider af indgangsdøren. Disse portrætter hører til Riddersalens ældste udsmykninger fra kort efter klosterets stiftelse. De modekyndige vil studse over tøjmoden, som er ude af trit med tiden. Forklaringen er ifølge Ingeborg Buhl, at kongeportrætter var serieproduktion, som stod færdige i kunstnerens atelier, så efter Frederik 3.s død blev hans og dronningens portrætter genbrugt og forsynet med efterfølgerens kontrafejer, inden de blev solgt til klosteret.¹⁴⁹ Christian 5. selv døde få måneder efter fundatsens underskrivelse, hvorefter dronning Charlotte Amalie købte Ulrik Frederik Gyldenløves palæ på

Figur 74. Løngangstrappen i ydermuren, som førte fra Riddersalen ned til stueetagen. Detalje af figur 71. Nyrop fandt kun rester af trappen på 1. sal, og den er derfor ikke vist på stueplan-
tegnning, figur 27.

Kongens Nytorv, som så blev til Charlottenborg, og hun blev genbo til de to klosterenker.

Over døren ind til Brahestuen hænger portrættet af Margrethe Ulfeldts datter Vibeke Juel (figur 18), der i 1703 efterfulgte sin mor på posten som patronesse, knap 30 år gammel. Kunstneren er ukendt.

På den nordlige endevæg ud mod klosterhaven fylder en mægtig pejs hele fladen mellem vinduerne. Over kaminen hang før 1890 maleriet "Skattens Mønt", som Nyrop skønnede var for stort til dette sted, så han erstattede det med en indmuret mindetavle for de to stifterinder med teksten:

*Tvende Danske Heltes Enker,
Margret Ulfeld, Berte Skeel,
Danske Møers Nød betænker,
Tager deri hjælpsom Deel,
Roskild Jomfrukloster stiftes,
Sorte Brødre var det før,
Nu med hvide Søstre skiftes,
Og indrettes som sig bør.*

Væggene er tæt besat med portrætter af klosterets patroner, nu forsynede med navne og data. På Riddersalens vestvæg ses portrætterne af de to stifterinder.

I forbindelse med sin opmåling konstaterede Nyrop dels, at Midterfløjen ikke er rektangulær, idet østfacaden er længere end vestfacaden, dels at der i Riddersalen fandtes en såkaldt løngang. Skjult bag et stort skab med en dør i bagbeklædningen åbenbares en åbning ind til en trappe i den tykke mur i hjørnet ud mod gårdspladsen. Trappen fører ned til tjenergangen i stueetagen. Spekulationerne på en mulig forklaring går på, om skabet indeholdt en "hemmelighed" dvs. et latrin, som middagsgæsterne kunne benytte under de omfangsrige middage, og som tjenestefolkene derpå kunne tømme via trappen, eller om det var en bekvem serveringsadgang, så personalet ikke skulle igennem Riddersalens hoveddør med anretninger og siden returnere med brugt service. Løngangen er i dag muret til, og skabet har fundet anden anvendelse som linnedskab ude på trappereposen foran Riddersalen.

Efter Nyrops indsats skulle der gå godt 70 år, inden Riddersalen igen stod for tur. I januar 1969 blev loftets bibelfortællinger rensat. Det samme gjorde malerierne på væggene, og de tre imponante malmkroner fik deres fordums glans tilbage.

I salen på den anden side af hovedtrappen blev der ved klosterets stiftelse indrettet tre værelser som bolig for seks konventualinder. Disse blev på et senere tidspunkt slået sammen til en egentlig lejlighed. Langs denne lejlighed fører en forbindelsesgang, Kirkegangen, hen til kirken og to små rum for enden af gangen, som oprindeligt var lejlighedens pigeværelse og tekøkken, og som nu fungerer som præsteværelse. Herfra er der adgang til den indskudte etage, som engang rummede små bræddekamre for tyende og kammerpiger.

BEBOERSAMMENSÆTNING

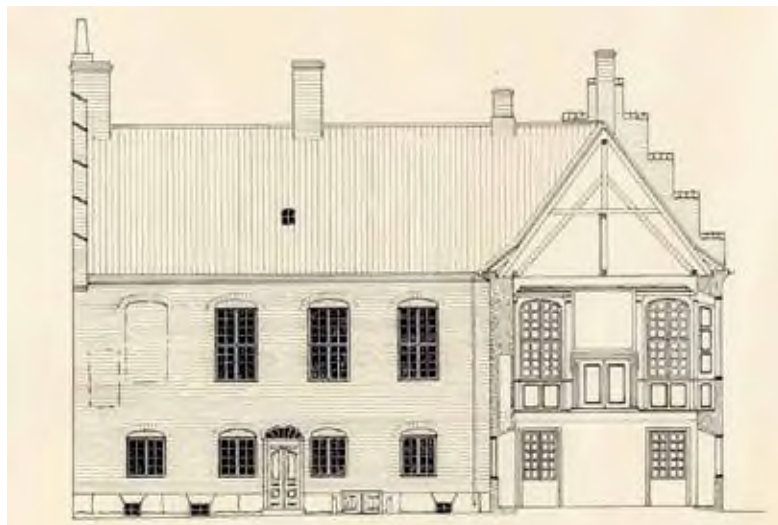
Efter et en svag opblomstring omkring 1870-80 faldt beboertallet, dvs. priorinden plus konventualinder, igen i begyndelsen af 1900-tallet til omkring syv med det hidtil laveste antal tilknyttede kammerpiger og tjenestefolk. Skemaet viser folketællingstallet for de angivne år, og omfatter dermed ikke de tjenestefolk, som boede uden for klosteret, f.eks. i Klosterhusene.¹⁵⁰

År	1787	1801	1834	1840	1845	1850	1860	1870	1880	1901
Beboere	15	11	8	9	9	8	7	11	9	7
Tjenestefolk	24	24	25	26	28	20	18	21	20	17

Antallet af beboere var ikke nødvendigvis lig med antallet af konventualinder. Selvom man havde opnået rang af konventualinde i 1. klasse, og dermed var berettiget til en bolig, var det frivilligt, om man ville benytte den. Der var en del konventualinder, som valgte at bo uden for klosteret og kun modtage de tilhørende årpenge som hæving. Men de kunne til enhver tid ombestemme sig og gøre krav på en bolig. Indtil da sparede klosteret udgifterne til kost, lys, varme, vask og kammerpiger.

Måske ud fra et ønske om at leve op til fundatsens bestemmelse om, at klosteret skulle rumme plads til 18-20 konventualinder, eller måske fordi et faldende beboerantal udgjorde en trussel mod klosterets eksistens, eller simpelthen fordi forholdene i hverken *Juelernes Hus* eller Hovedbygningen længere levede op til tidens krav, begyndte Patronatet i starten af det 20. århundrede at interessere sig for en nyindretning af klosteret. Især brandsikkerheden i Hovedbygningen var bekymrende med kun én flugtvej, nemlig hovedtrappen, som ovenikøbet var af træ. Med beboere der oftest var ældre og skrøbelige, var dette ikke nogen god kombination. Man lagde derfor en plan. En plan der gik ud

Figur 75. 1916. Priorindefløjens sydfacade. Den viste dør er en attrap for at skabe symmetri i de to fløje. I 1916/17 flyttes døren et fag til venstre, som en reel indgang, der flugter med udgangen til klosterhaven mod nord. Tidligere (figur 25) så vi, at det tilmurede vindue på 1. sal i dag er retableret. Nyrop/Ingwersen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [D11].

på at sektionere Hovedbygningen, så de tre fløje fik hver sin indgang, men samtidig blev indbyrdes forbundne, så man altid havde to mulige flugtveje. Ud over betænkeligheder ved Hovedbygningen overvejede ledelsen også, om *Juelernes Hus* kunne moderniseres, eller der skulle en helt ny bygning til.¹⁵¹

Planen for Hovedbygningen var, at Priorindefløjens ud over bolig for priorinden skulle rumme modtagelses- og samlingsværelse for damerne samt et værelse til priorindens kammerjomfru og et gæsteværelse.

Midterfløjens stueetage var planlagt til at indeholde den allerede eksisterende spisestue for damerne (Hjørnestuen), et dækketøjsværelse, tjenerværelse, garderobe, klosterkøkken, anretterværelse og kammerjomfruernes spisestue. På førstesalen påtænkte man at flytte kirkesalen fra kirkefløjen ind i Midterfløjen, så Riddersal og Kirkesal kom til at ligge på hver side af hovedtrappen.

I Kirkefløjen skulle til gengæld indrettes fire damelejligheder på hver to værelser samt to pigeværelser. Disse boliger var tiltænkt de konventualinder, der var fælles om en lejlighed og en kammerpige og som stod for tur til en større lejlighed.

Priorindefløjens dør, der ikke var der Økonomien rakte dog ikke til, at man iværksatte alle tiltag på én gang, men kun i takt med, hvad midlerne tillod. Patronatets ambitiøse plan med forbedrede adgangsforhold blev derfor kun gennemført for Priorindefløjens vedkommende, hvor der i 1916-17 blev etableret indgang direkte fra klostergården.

Den opmærksomme læser vil bemærke, at Nyrops facadetegning fra 1889 allerede viser en dør, så hvordan kan indgangen fra 1917 så være den første? Forklaringen gemmer sig på den tidligere viste plantegning af stueplan, figur 27. Her ses døren også, men tegningen viser, at den er en attrap, der kun fører ind til en bagmur. Det var igen et arkitektonisk greb for at skabe symmetri med en tilsvarende indgangsdør i Kirkefløjen på den modsatte side af gården. I 1916/17 blev døren i Priorindefløjen flyttet et fag mod vest i stedet for vinduet, nu som indgangsdør. Stueplan blev indrettet som beskrevet ovenfor med værelser til gæster, priorindens kammerjomfru samt damernes samlingsværelse og en lille forstue med direkte udgang til haven, som det kan ses på figur 22.

Hele Priorindefløjens førstesal indrettedes som vist på figur 71 til en høj og lys treværelses priorindelejlighed, der lå i umiddelbar forbindelse med Riddersalen, så hele denne etage nu dannede en smuk og sammenhængende ramme ved repræsentative lejligheder, hvor priorinden var det samlende midtpunkt.

Klosterkirken, genbrugsalter og domorganistens orgel

I forbindelse med Sortebrødregårds omdannelse til adeligt jomfrukloster blev der i 1701 indrettet en kirkesal, hvor konventualinderne kunne bede, gå til andagter og holde højmesser, og kirken har været i funktion lige siden. Roskilde Klosterkirke er en privat kirke, som tilhører stiftelsen Roskilde Kloster.

Figur 76. 1894. Maleri af kirkefløjen med bindingsværkstilbygningen yderst til højre. Det er signeret C N, Roskilde 1894. På bagsiden er anført: "Akvarel af professor Nielsen, købt 1912". Der er tale om arkitekt, tegner og professor i perspektiv Christian Vilhelm Nielsen (1833-1910). Maleriet hænger på klosterforvalterens kontor. H x B: 27 x 36 cm. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

I perioden 1787-1871 udgjorde klosteret som nævnt sit eget anneksogn til Himmelev Sogn, men fra midten af 1800-tallet betød den fortsatte indskrænkning af jordtilliggendet, at klosteret blev lagt ind under Himmelev Sogn, selvom det fysisk ligger i Roskilde Domsogn. En repræsentant fra klosteret indgår derfor altid i Himmelev Sogns menighedsråd.

Kirken ligger på 1. sal i Kirkefløjen i det rum, der engang var fruerstuen på Sortebrødregård. Adgang til kirken sker gennem en nyere, rundbuet dør i kirkens nordøstlige hjørne. Den lyse 13,30 x 6,65 m store sal får lysindfald fra fem fladrundbuede vinduer, tre mod nord og to mod syd. Der har været yderligere et vindue i nordfacaden og to i sydfacaden, som nu er blændede, så vinduesnicherne har givet plads dels til prædikestolen og dels til skabe for opbevaring af klosterets store samling af ligprædikener og – efter bortsalg af disse – til udstillingsskabe for klosterets historiske tekstiler – kristentøj og en messehagel fra 1700-tallet. Vestgavlen har udvendige spor af to tilsvarende, blændede vinduer, hvor alteret står, som det ses på figur 9.

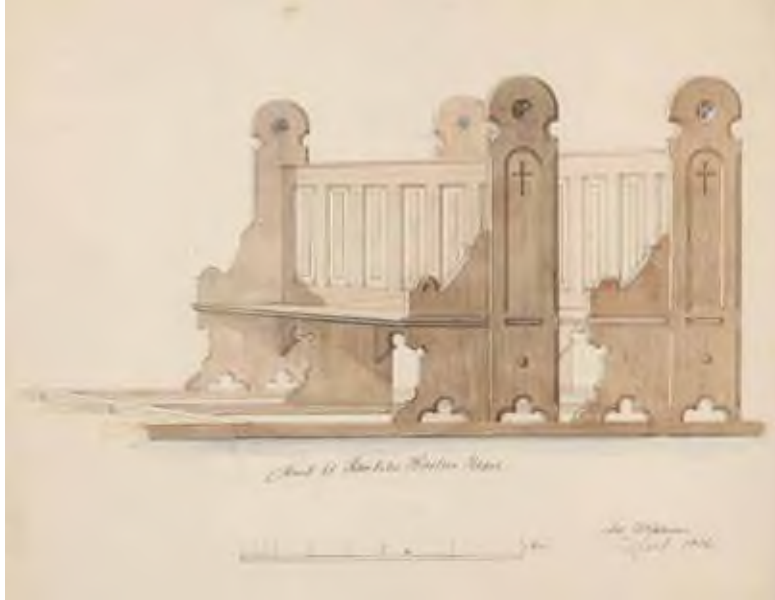
Man har hidtil antaget, at altertavlen i bruskarokstil var skåret specielt til dette kirkerum, skønt den virkede klemte under det flade loft. Virkningen forstærkedes af den fremadbøjede, billedskårne kronliste. I forbindelse med en større renovering i 2020 blev altertavlen skilt i mange bestanddele, og meget tyder på, at det er første gang siden indretningen af kirken i 1701. Bag på altertavlen fandt man flere store håndmedede ophængningsbeslag, som ikke var i anvendelse. Der er således ingen tvivl om, at det er en "genbrugstavle", der er sammensat af flere elementer fra forskellige stykker kirkeinventar. Disse er blevet tilrettet flere steder, både i højde og drøjde.¹⁵² Ved genopstillingen blev korforhøjningen bragt tilbage til gulvniveau, så alterbord og altertavle er sænket noget og nu fremstår mere harmonisk i rummet. Kronlisten bærer Juels og Ulfeldts hjelmede våben og initialerne *HNJ* og *FMVF* for *Herr Niels Juel* og *Fru Margrethe Ulfeldt*. Ud over slægterne Juel og Ulfeldt rummer kirken yderligere to våbentavler for priorinderne Sophie Eleonora Josephine von Hedeman f. Holck (1811-80) og efterfølgeren Charlotte Caroline Schaffalitzky de Muckadell (1832-85).

Figur 77. Slægten Schaffalitzky de Muckadells våbentavle. Foto: Finn Holbek.

Renovering

Kirkesalen istandsattes i 1856 og 1891, og til renoveringen i 1856 tegnede arkitekt Henrik Steffens Sibbern (1826-1901) nye stolestader til kirken.

Figur 78. Arkitekt Henrik Sibberns stolestader fra 1856 pryder stadig kirken. Kunstbiblioteket.

Den unge arkitekt Jens Ingwersen (1871-1956), fik i 1905-06 betroet opgaven med at tegne klosterets ny beboelsesfløj, og da denne opgave var løst med succes, og bygningen var ved at være 10 år gammel, besluttede Patronatet i 1916 at reorganisere indretningen af hele Hovedbygningen. Som med Damernes Fløj overdrog man opgaven til Jens Ingwersen, der kom med det ovennævnte, radikale løsningsforslag at flytte kirken ind i Midterfløjen og indrette lejligheder i Kirkefløjen. Det blev aldrig realiseret, hvilket vist var meget godt.

I 1954 blev kirken igen lettere renoveret og fik nye farver. I en periode var væggene rødmalede. Om det var farverne, der ikke var tilfredsstillende, vides ikke, men knap 10 år senere, i 1961/62, blev kirken renoveret endnu en gang. Arkitekt Sibberns stolestader fra 1856 fik forgyldte muslingeskaller på gavlene, såkaldte Ibsskaller eller Jakobsskaller.

Figur 79. Klosterkirken med nye farver samt nyrestaureret altertavle, prædikestol og korrunding. Ved den fortsatte restaurering i 2021 fjernes de forgyldte ibsskaller, så stolestaderne bringes tilbage til original stand. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 80. Priorinde, Manon baronesse Wedell-Neergaard ved sin drejebænk, hvor hun kunne fremstille mange praktiske og smukke emner til både klosterkirken og Himmelev Kirke. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Priorinden, Manon baronesse Wedell-Neergaard (priorinde 1953-74) kunne mere end at være en kyndig og værdig priorinde. Hun var uddannet billedskærer på Kunstindustriskolen i København, og det var hende, der personligt fremstillede Ibsskallerne til kirkebænkene. På loftsetagen over priorindelejligheden havde hun indrettet sit eget værksted med både drejebænk og en velassorteret værktøjskasse til bl.a. træskærerarbejder.

I 1998 fik kirken sit nuværende orgel. Det har tilhørt Roskildes domorganist Hans Matthison-Hansen (1807-1890) og stod i hans hus i Bondetinget 20-22. Han fik stillingen som domorganist i Roskilde på C.E.F. Weises anbefaling – trods det, at han ikke havde en formel orgeluddannelse og kun var 25 år gammel. På sin sædvanlige, bryske facon gav Weise ham følgende skudsmål i et brev til sin gode ven, sognepræst ved Vor Frue og Sankt Jørgensbjerg, Hans Hertz, som havde bedt Weise om at finde en egnet kandidat: ¹⁵³

"Jeg har jaget dem fanden i vold alle sammen på nær én, med hvilken jeg tror, I kunne være tjente. Han hedder Hans Mathiessen Hansen, er fra Flensborg, ser lidt forfløjen ud, men har virkelig talent. Først ville han være maler, og studerede under Eckersberg, men siden fik musikken præference."

Efter i en årrække at have stået opmagasineret hos Roskilde Museum kom orglet igen i anvendelse. Maleriet "Skattens Mønt", som Nyrop havde fået flyttet fra Riddersalen til Kirkesalen, måtte igen vige pladsen til fordel for orglet, og hænger nu i Sølvstuen bag Brahestuen.

Vedligeholdet af en snart 500 år gammel bygning er en Sisufos-opgave. Der er altid noget, der står for tur. Kirkefløjens vestgavl var helt løs; murankrene mellem gavlen og den gamle tømmer-tagkonstruktion var gennemtærede eller overskårne, så i 2019 blev de fornyet og forbundet til en forstærket tømmerkonstruktion. I 2020 var turen kommet til kirkeinventaret, og ud over alteret blev prædikestolen rensat af og fik ny forgyldning. Næste fase omfatter selve kirkerummet, stolestader og andet løst inventar. Hele kirkeprojektet afsluttes primo 2022.

Damernes Fløj

I tabellen under afsnittet om beboersammensætningen så vi, at antallet af konventualinder faldt op mod århundredeskiftet, og hvis man skulle tiltrække nye beboere, måtte man byde på mere moderne bekvemmeligheder. Klosterets arkitekt blev derfor bedt om at vurdere mulighederne for at forbedre forholdene for konventualinderne, dels i Hovedbygningen, dels i *Juelernes Hus*. Arkitektens konklusion på denne forundersøgelse var éntydig klar: Bindingsværksfløjen var ikke egnet til hverken om- eller udbygning, og da den desuden udgjorde en brandrisiko, besluttede klosterledelsen at gå radikalt til værks og satse på opførelsen af en helt ny beboelsesfløj kaldet Damernes Fløj.¹⁵⁴

Som grundlag for et forprojekt opstillede man tre hovedkrav:

For det første skulle der være direkte adgang fra den nye bygning til Hovedbygningen, så beboerne ikke længere skulle over gårdspladsen, når de skulle i kirke eller til andre aktiviteter i fællesrummene.

Dernæst skulle den nye fløj indeholde otte lejligheder, der kunne opfylde nye tiders krav til plads og moderne bekvemmeligheder. Kravene til en tidssvarende bolig gjaldt ikke kun for konventualinderne selv, men også for deres personlige kammerjomfruer.

Endelig skulle bygningens placering tage skyldigt hensyn til klosterhaven.

Til dette forprojekt antog man i 1905 den unge arkitekt Jens Ingwersen, som tog imod udfordringen med disse ord: *"Jeg modtog den, men var mig mit Ansvar herved bevidst, og min fornemste Opgave maatte derfor blive et Forsøg paa at skabe noget af den Stemning, der hviler over den gamle Klostergård, med hvilken Nybygningen skulle sammenbygges."*¹⁵⁵

På baggrund af Ingwersens forprojekt ansøgte patronatet i marts 1906 Justitsministeriet om tilladelse til at anvende noget af klosterets formue til nybyggeriet. Ansøgningen blev godkendt, hvorefter de fire beboere flyttede ud af den Juel-ske bindingsværkslænge. Én rykkede over i Hovedbygningen, og én indkvarteredes i den gamle klosterforvalterbolig, mens de sidste to flyttede helt ud af klosteret mod en kompensation for kost og bolig. Herefter var man i juli måned klar til at påbegynde nedrivningen af *Juelernes Hus* for at skabe plads til den nye beboelsesfløj. Patronatet var fuldt tilfreds med Ingwersens oplæg. Han var ydmyg over for opgaven og havde stor veneration for den gamle bygning, der nu måtte lade livet. Han fortæller:¹⁵⁶

"Den gamle Bindingsværkslænge, et Stokværk høj, var overgroet med Slyngroser og Vin. Den gamle Bygning var i al sin Simpelt-hed – uden Fordringer om Arkitektur – så stemningsfuld smuk ved sine Farver og Forhold og ved dette ubestemmelige, som gør, at en Bygning "fortæller" og taler til vort Hjerte, ved dette "noget", som kun Tiden kan give, at det næsten var mig, som noget levende skulle fjernes, da dens Fald blev bestemt."

Man forstår ham, og Patronatet må have tænkt de samme tanker, for de bad landskabsmaleren Louis Jensen om at for-evige den charmerende bygning, inden den blev revet ned.¹⁵⁷

Konventualinden Louise von Wimpffen havde ud over sit engagement i Louise Kilde også i sin tid udarbejdet indretningsforslag til både *Juelernes Hus* og Midterfløjen. Hun havde dermed sat noget i gang, for som noget nyt blev nu ikke bare priorinden, men også damerne løbende inddraget i byggeprocessen. Sammen med arkitekten gennemgik de tegningerne og fik også gennemført visse justeringer.

Yderligere skulle de tre designkrav tilfredsstilles uden at kompromittere den gamle Hovedbygning. Efter tidens smag tilpassede Ingwersen arkitekturen ved at tage udgangspunkt i den eksisterende bygning, og klosterarkivet rummer mange detaljerede tegninger fra hans arbejde med at få den nye store tilbygning til at harmonere med den oprindelige, sen-

Figur 81. Juelernes hus 1906. Maleri af Louis Jensen på Patronatets bestilling. H x B: 51 x 71. Maleriet hænger på gangen ud for klosterforvalterens kontor. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster).

gotiske arkitektur. Stilen blev den samme, som også bl.a. Arkitekt Johan D. Herholdt (1818-1902) havde anvendt i byen til Duebrødre Hospital i slutningen af 1800-tallet, nemlig den såkaldte historicisme, som bl.a. netop var inspireret af Hovedbygningens periode. *"Damernes Fløj viser historicismens arkitektoniske ønske om, gennem genanvendelse af historiske motiver, at skabe en historisk, nationalt orienteret og stemningsmættet arkitektur"*, som Kulturstyrelsen udtrykker det.¹⁵⁸

Ladby Teglværk ved Næstved, som maleren L.A. Ring har forevigt i 1892, leverede de røde munkesten til bygningen, der står hævet over jorden på en sokkel af to skifter groft tilhuggede granitkvadre. Hovedtrappen fører op til en egetræsdør indrammet af en gotisk spidsbueportal – i modsætning til Hovedbygningens rundbueindgang. En anden forskel er, at højblændingerne på den nye bygning ikke er pudsede. Otte lejligheder og moderne komfort krævede

Figur 82. Damernes Fløj set fra syd. Så harmonisk fremtræder sammenføjeingen af den nye og den gamle bygning, selvom der er ca. 340 år imellem dem. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

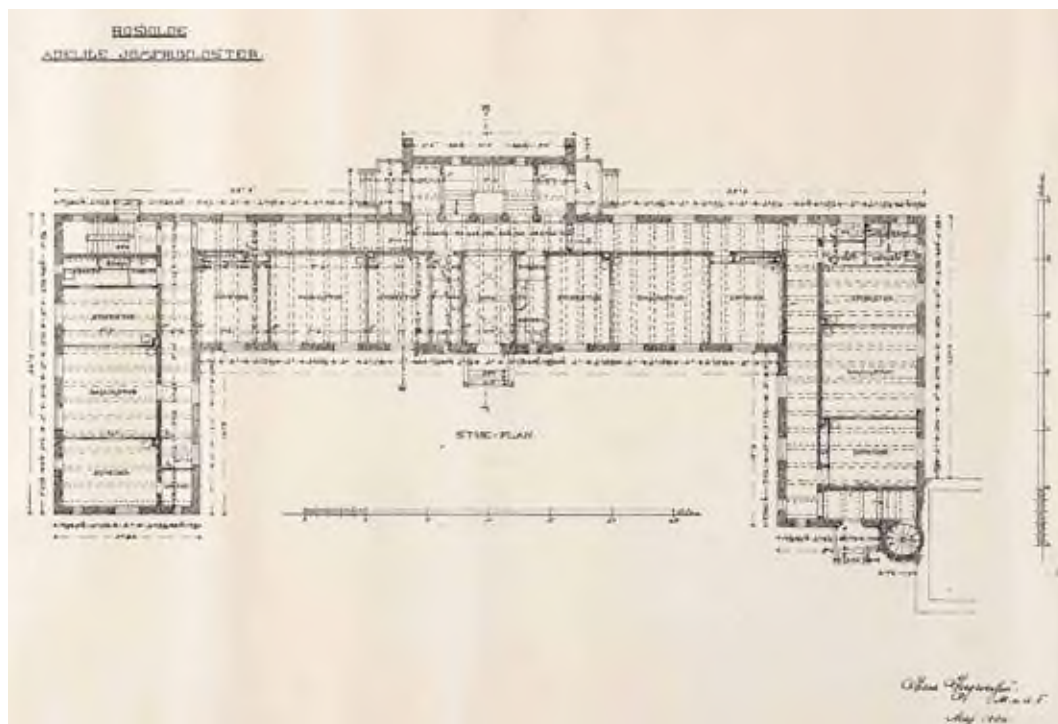
plads, så den nye beboelsesfløj blev også trelænget med en øst-vest gående midterfløj. Det gjaldt derfor om at placere denne så tilpas tilbagetrukket, at den ikke tog magten fra Hovedbygningen, men ikke så langt at den ødelagde proportionerne i den smukke klosterhave.

Den nye bygning var i to etager plus udnyttet tagetage med fire damelejligheder i stueplan og fire på 1. sal. Tagetagen rummede otte værelser til de otte kammerjomfruer, et gæsteværelse samt pulterkamre og tørrelofter. Hver lejlighed rummede en dagligstue, en spisestue med forstue, et soveværelse og et tekøkken med gaskomfur. Udover lejlighedernes bekvemmeligheder var der to vandskylende toiletter på hver etage og fælles bad i kælderen. De nye installationer hang sammen med Patronatets aftale med Roskilde Kommune om at koble klosteret på kommunens netop etablerede kloakledning under Klosterhusstræde. Privat bad og toilet i lejlighederne måtte damerne vente på i endnu 66 år.

For at lette damernes adgang til deres kammerjomfruer blev pigeværelserne forsynede med elektriske ringeapparater.

Damernes Fløj blev ikke trukket længere mod klosterhaven, end at der blev et overlap mellem østvingen og den gamle Priorindefløj, hvilket sikrede den ønskede indendørs

Figur 83. 1906 Damernes Fløj, Stueplan. En lejlighed indeholder forstue, køkken, spisestue, dagligstue, soveværelse og garderobe. Ingwersen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [F35].

forbindelse mellem de to bygninger. Det kunne nemt være blevet en arkitektonisk øjebæ, men denne bundne opgave løste Ingwersen med et vellykket greb, idet han hæftede de to bygninger sammen med en tårnlignende konstruktion, som et hængsel mellem den gamle Priorindefløj og den nye østfløj. Ud over den arkitektoniske genistreg var tårnets vigtigste funktion at rumme en vindeltrappe med en dør på hver etage ind til Priorindefløjen. I dag er vindeltrappen borte og trappetårnet rummer toiletet for boligen i Priorindefløjen. Resterne af trappen kan dog stadig ses i kælderen under Damernes Fløj. Døren i stueetagen fungerer stadig, mens døren på første sal blev lukket til, da man moderniserede badeværelset i priorindeboligen.

Det eneste reelle artefakt, der er fundet fra dominikanernes klostertid, er en øltaphane udformet som en basilisk fundet i forbindelse med udgravningen til Damernes Fløj. Arkitekt Ingwersen har uden tvivl kendt til fundet af taphanen, da han designede dørhåndtaget på knopdøren i gavlen af den nye østfløj ved siden af trappetårnet.

En lille, men vigtig detalje er, at mens resten af klosterbygningerne har røde tegltage, så fik trappetårnet kobbertag. En anden detalje, som optog arkitekten, var udformningen af bygningens dannebrogsvinduer. På Ingwersens efterladte tegninger har vinduesåbningerne i både stueplan og 1. sal murede rundbuer i sten og tilsvarende vinduesrammer, mens det endelige resultat kun har rundbuede rammer i stueplan men rektangulære rammer på 1. sal.

Figur 84. Øltaphane udformet som en basilisk; et fabeldyr, hvis blik kunne dræbe. Fundet under udgravning til Damernes Fløj. Roskilde Museum.

Figur 85. Dørgreb til knopdøren med en basilisk som håndtag. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 86. Trappetårnet som et dørhængsel med sin kobberkalot. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 87. Søjle i trappegang. Ornamenteringen er angivet med profildybde til snedker eller billedskærer. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [F06].

Da Damerne Fløj blev opført, havde de enkelte lejligheder som nævnt ikke eget bad og toilet. Damerne måtte endda helt ned i kælderetagen for at finde badeværelset. Men så var der også både koldt og varmt vand i hanerne. Kælderen indeholdt desuden brænderum og andre smårum. I 1917 påtænkte patronatet at indrette et af disse til vinkælder, som Skeel så prosaisk udtrykte det: *"beregnet til lagring af styrkende vine til afbenyttelse for Damerne i sygdomstilfælde"*.¹⁵⁹

UDSMYKNING, FARVER OG DESIGN

Når man åbner den svære egetræsdør og træder inden for i Damerne Fløj, bliver man overvældet af en rigdom af farver og ornamenten på døre, vægge og søjler. Hallen fører ind til den store, indvendige treløbstrappe, hvor kantede søjler med røde og hvide murbånd bærer hver sin rigt udsmykkede kapitæl, der igen bærer gotiske spidsbuer i samme rød-hvide forbandt. Hjørnestolpen er en elegant snoet træsøjle med et klassisk, græsk mellemstykke under et bladlignende topstykke. En trappe med et græskblåt gælænder, fører op til førstesalen. På begge etager er der på hver side af trappen en loggia med et ganske bestemt formål. Det var Patronatets ønske, at bygningen skulle designes med fremtidig udvidelse for øje. To ekstra lejligheder var tænkt placeret mod nord ud i klosterhaven, og den ene loggia på hver etage skulle danne adgangsvejen til de nye boliger. Denne mulighed står stadig åben – om fredningsmyndighederne vil.

Gangene er lange – næsten 60 meter gang på hver etage – og for at bøde på det uforholdsmæssige længde-breddeforhold er de sektionsoptaget med rød-hvide spidsbuer. Væggene er i matchende farver. Indtil brystningshøjde er væggene teglørde og derover hvidmalede. Omkring vinduer og i lysninger ses kalkfarvede friser med florale motiver. Lofterne har bejdsede bjælker og indskud med stærkt farvede borter. Ligesom i Riddersalen er alle døre mod gangene blålaserede på sølvgrund. Farverne er måske ikke ligefrem i Poul Gernes' farverige stil, men der er hele tiden noget, der fanger øjet på disse gange, så man ikke får fornemmelsen af 'institution'. Søjlerne og de gotiske buer associerer dog til det, som bygningen rent faktisk også var og er, nemlig et moderne kloster. De gotiske buer stemmer sindet til stilhed og fordybelse. Det er ikke her, man står og fører højrøstet tale. Arkitekten har bevidst lagt afstand til udviklingen i det omkringliggende samfund, idet han har skabt et rum, hvor tiden kan få lov at stå stille.

Figur 88. Hovedtrappen med rød/hvide stensøjler og bagved en træsejle. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 89. Gang i Damernes Fløj med spidsbuer i hvidt og munkesten. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 90. Spidsbuer og floralt ornament. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Gangarealerne er dog også dekorerede med ornamenten i datidens dominerende stilretning – jugendstil eller på dansk skønvirke. I dag hænger en stor del af klosterets portrætsamling i disse gange.

Der er endnu en af Jens Ingwersens arbejdstegninger, der fortjener at komme frem i lyset, fordi den viser, hvordan hans idéer groede frem på papiret, mens hans arbejdede på helt andre emner.

Nederst på tegningen ses en skitse, som ligner et lille tårn. Det er det første udkast til de senere murpiller i den nye klostermur ud mod Sankt Peders Stræde. Sådan arbejder en kreativ hjerne.

GRUNDSTEN OG IBRUGTAGNING

Grundstenen til den nye klosterbygning blev lagt den 8. november 1906. Til denne ceremoni havde man fremstillet et kobberskrin, som blev indmuret i søjlen i stuetagen, længst til højre for hovedindgangen. Skrinet indeholdt data for bygningens opførelse, navnene på de siddende patroner, priorinden og alle konventualinderne. Derudover var der en beskrivelse af bygningens indretning og et sæt bygningstegninger. Bygningen blev afleveret den 28. november 1907 og damerne flyttede ind allerede samme måned.

Heldigvis kunne den nye bygning klare sig uden væsentlige tiltag i de næste mange år. Efter de sidste frasalg af jordarealer i begyndelse af 1970-erne var klosterets økonomi for-

Figur 91. Forslag til friser og border i jugendstil. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [F16].

Figur 92. Udkast til beslag og dørhåndtag på knopdør samt indvendige døre. Hovedmotivet er udkast til beslag til knopdøren ved siden af trappetårnet og dørgreb til indvendige døre. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [F25].

Figur 93. Det endelige design til de indvendige døre blev en kombination af beslaget til højre, forsynet med egerngrebet til venstre på figur 92. Foto: Søren Lyder Jacobsen.

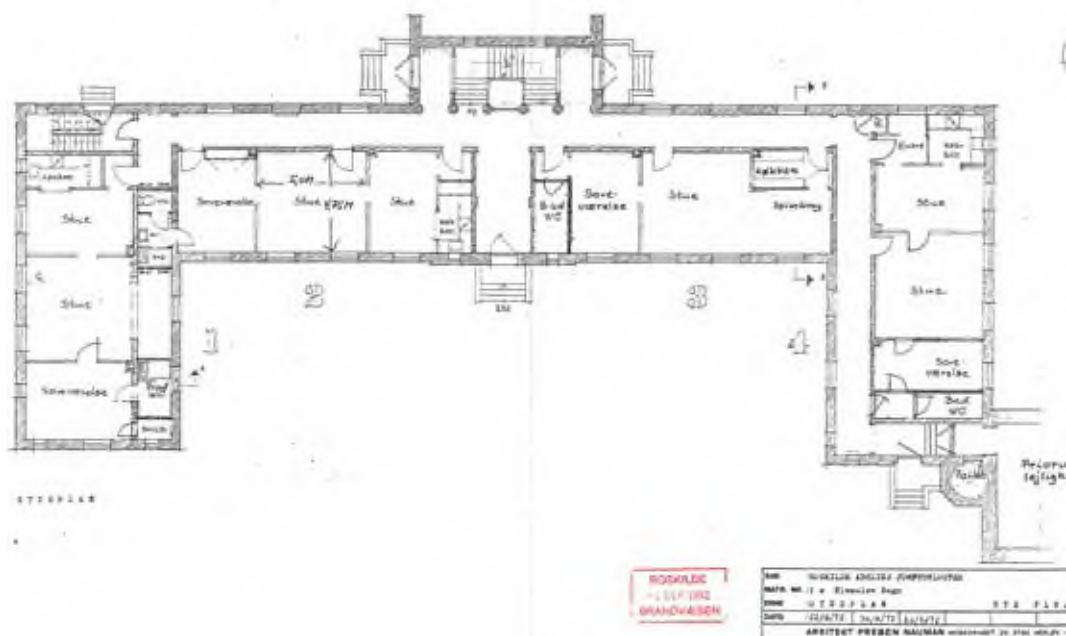
bedret så meget, at man igen kunne begynde at se på forholdene i Damernes Fløj, som efter 70 års brug nu trængte til moderniseringer. Det store gangareal blev i den vestre fløj inddraget til indretning af private badeværelser med toilet og brusebad. Det samme kunne ikke lade sig gøre i den østre fløj, da der her er adgangsveje til Priorindefløjen, men boligerne her fik dog på anden vis også toilet og brus. I 1988 blev fredningen af Hovedbygningen udvidet til også at omfatte Damernes Fløj.

Fra folkestue til klosterforvalterbolig

Efter opførelsen af Damernes Fløj, holdt man en lille byggepause, men der var stadig opgaver at udføre for klosteret. I forbindelse med Patronatets reorganiseringsplaner for Hovedbygningen bestemte man sig til at udskifte den gamle bindingsværksbygning, der indeholdt folkestuen, husjomfruens lejlighed og nogle få tjenestepigeværelser. Arkitektonisk gik den ikke i spænd med Hovedbygningen, og da den hverken var i ordentlig fysisk stand eller gav passende logi til tyndet, blev den i 1916 erstattet af en lidt større, grund-

Figur 94. Hovedindgangen, Sankt Peders Stræde 8, som den fremtræder i dag. Porten og de to buesegmenter er fra 1908. På porten ses de renoverede våbenskjold. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

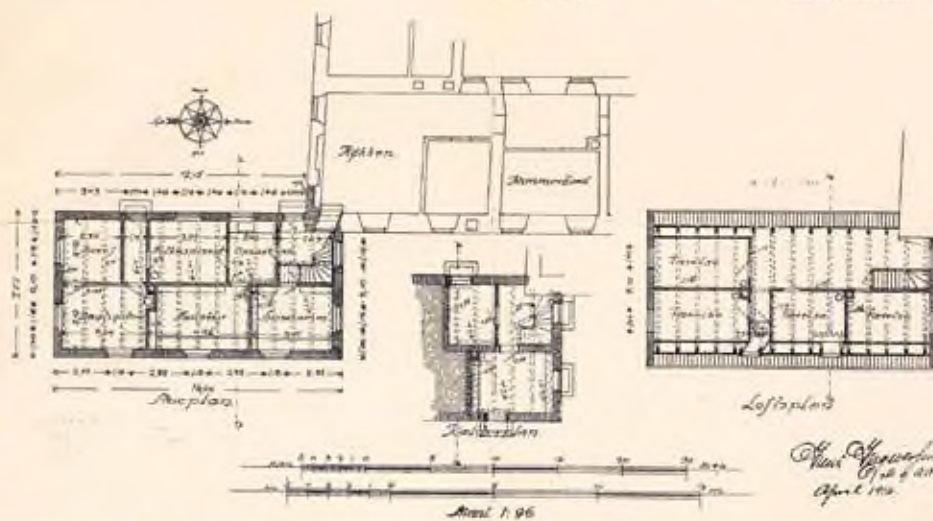
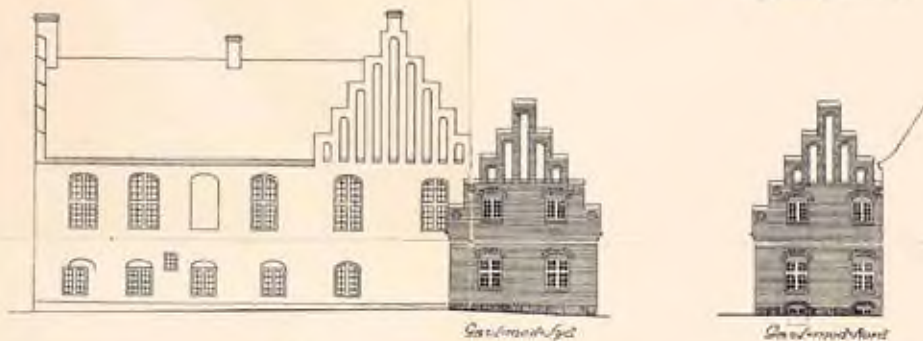
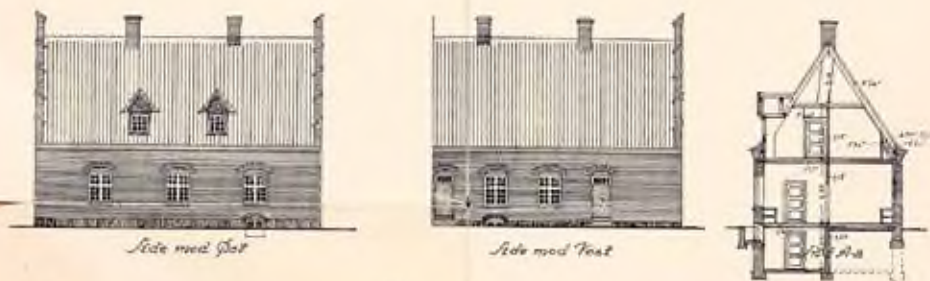
muret bygning. Stueetagen skulle fortsat have plads til folkekøkken og husjomfruens værelser, mens førstesalen nu rummede fire pæne værelser med ovn og et wc. I disse værelser boede otte tjenestepiger.

Den nye bygning er hæftet på Hovedbygningen i en dramatisk konstruktion, der ligner et frontalt sammenstød mellem to skibe, hvorved den gamle bygning har skåret sig ind i det nye hus og er landet inde i trapperummet, der forbinder dets tre etager. Herved blev der skabt en åbning, der gav adgang fra trapperummet ind til klosterkøkkenet, men denne gang gennem Midterfløjens østvæg, mens den gamle dør i sydvæggen i dag er erstattet af et vindue, som dog ikke fremgår af Ingwersens plan- og facadetegninger fra 1916.

Senere, da fælleshusholdningen, husjomfruen og gartnerlængen var borte, blev bygningen anvendt som gartnerbolig. Da klosterforvalterboligen på Algade 31 blev solgt til kommunen i 1971, gik man straks i gang med at indrette den tidligere gartnerbolig til ny forvalterbolig. Efter en gennemgribende renovering stod den nye bolig klar til at blive taget i brug den 1. maj 1972. Samme dag gik den gamle klosterforvalter, major A.H.K. Isaksen, på pension som 76-årig. Isaksen afløstes af endnu en major fra Livgarden, major J.A.C. Vegenfeldt, som dermed fik fornøjelsen at indvie den nye klosterforvalterbolig. Fredningsudvidelsen i 1988 omfatter også denne bygning.

Figur 95. 1972. De længe savnede installationer af privat bad og toilet i hver lejlighed i Damernes Fløj. Her i stueplan. Arkitekt Preben Naumann. Roskilde Kloster.

Roskilde Hvidegø Tomfru-kloster.
Ny Tilbygning.....

Figur 96. Folkestuen af 1916. Nuværende klosterforvalterbolig. Facader, plantegning og snit. Ingwersen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster [R01].

Forsvundne og solgte bygninger

I de første 100 år var hovedgårdsjorden ofte helt eller delvis bortforpagtet, men i år 1800 begyndte klosteret igen selv at drive samtlige jorder. Dette krævede naturligvis en avlsgård, og en sådan fulgte da også med ved købet af Sortebrødre-gård i 1699.¹⁶⁰

AVLSGÅRDEN

Der var en pudsig tendens til, at det daglige forbrug blandt beboere og ansatte var større, når afgrøden kom fra egne jorder, end når produkterne skulle indkøbes over husholdningsbudgettet. Det førte endda så vidt, at priorinden i 1836

Figur 97. Klosterforvalterboligen. Ved siden af døren anes et vindue i Midterfløjsgavlen, som ikke er angivet på hverken plan- eller facade-tegning. Den kraftige vedbend dækker over endnu en dør, som i dag er blændet på indersiden. Foto: Søren Lyder Jacobsen.

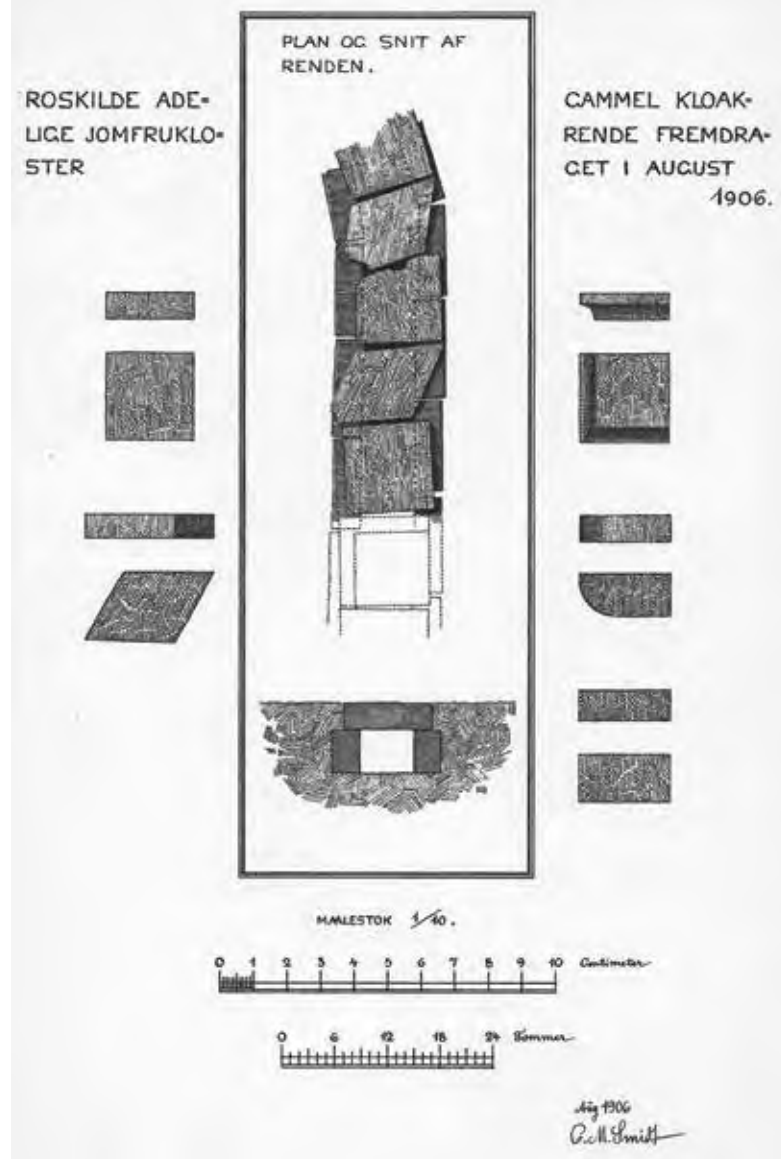
kom med et forslag om, at man stoppede med egendriften. Det skete nu ikke, idet man fortsatte frem til 1852, inden ledelsen skønnede, at besætning og redskaber var så nedslidte, at man igen valgte at bortforpagte driften. Dermed var der én gang for alle sat punktum for Roskilde Kloster som selvstændigt godslandbrug. Ud over driften af jorden havde avlsgården i 1867 en besætning på 6 heste, 25-30 køer, 10 får og det nødvendige antal svin til brug i husholdningen. Man solgte igennem mange år adskillige læs byg årligt til en brygger i København. Desuden ejede klosteret i en periode Kappelsmøllen ved Roskildes vestlige kildesystem.

Avlsgården bestod af en forpagterbolig samt to staldbygninger, en lade, vognporte og en stakhjelm dvs. en åben trælade i Klostermarken.

JUELERNES HUS GEMTE PÅ FORTIDEN

I 1906 var tiden løbet fra den gamle bindingsværksejendom, *Juelernes Hus*, og den måtte vige pladsen for den ny beboelsesbygning, *Damernes Fløj*. Under udgravning til den nye bygning stødte man på et kampestensfundament med ovenliggende skifter af en munkestensmur. Muren er i to sektioner, der strækker sig i retningerne nord-syd og vest-øst. De løber sammen i en vinkel, der danner det sydøstlige hjørne af en større middelalderlig bygning. Syd herfor fremdrog man desuden formsten fra kirkevinduer samt en kloakafløbsrende af gulvfliser og kantstillede munkesten. Da disse fund anses at være middelalderlige, antager forskerne, at det er et hjørne af dominikanernes klosterkirke, man her har

Figur 98. Middelalderlig kloakrende fremdraget i 1906. Tegning: C.M. Smidt/Nationalmuseet og Kurt Buchtrup.

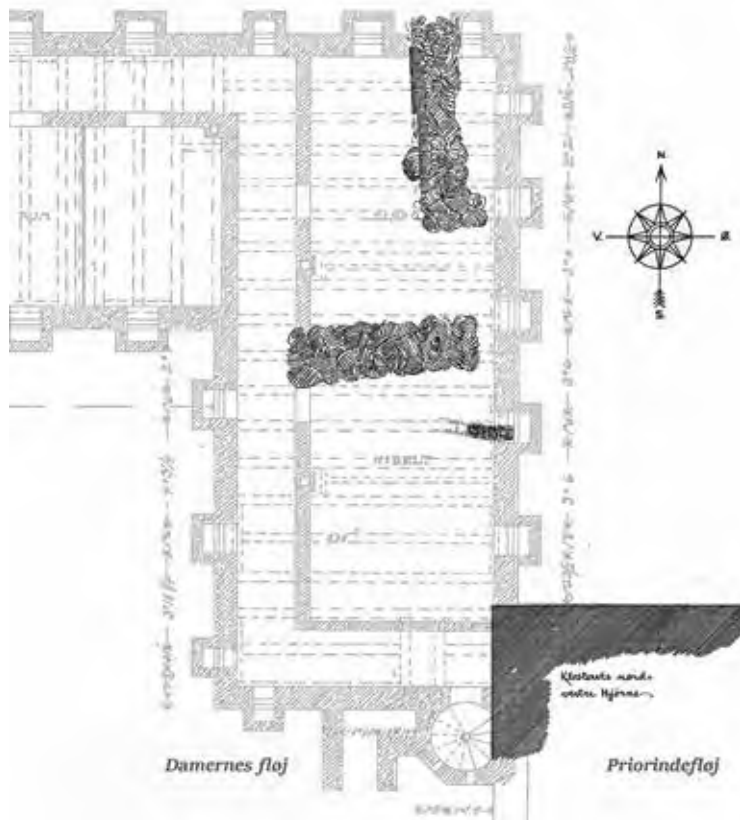

fundet, og at et tidligere fund fra slut 1880'erne er nordvæggen i samme bygning.¹⁶¹ Damernes Fløj er bygget delvist ovenpå disse klosterruiner, og da den nye beboelsesfløj har fuld kælder, eksisterer de ikke længere som på fundtidspunktet – om overhovedet.

DEN GAMLE KLOSTERFORVALTERBOLIG

Over for *Juelernes Hus*, på den anden side af gårdspladsen, lå den gamle klosterforvalterbolig. Den var ligesom *Juelernes Hus* opført i bindingsværk i årene 1804-05. Her blev Betty Sophie Frederikke Bruun (1827-1897) født, som datter af klosterforvalter Claus Christian Bruun. Hun stiftede siden *Roskilde Pigeskole af 1855*, der i daglig tale blev kendt under betegnelsen *Frk. Bruuns Skole*. Hendes efterfølger gjorde skolen endnu mere kendt. Den havde til huse i Palæfløjen under navnet *Frk. Lønholdts Skole*.¹⁶²

MIDDELALDERLIGE MURRESTER
 FREMDRAGNE I AUGUST 1906
 VED ROSKILDE ADELIGE JOMFRUKLOSTER.

Figur 99. Fundaments- og murrester, der danner det sydøstlige hjørne af en middelalderlig klosterbygning, sammenholdt med placeringen af den fundne kloak og de nuværende klosterbygninger. Tegning: C.M. Smidt/Nationalmuseet og Kurt Buchtrup.

Da man i 1901 opførte en ny og mere tidssvarende forvalterbolig på Algade 31, var det tanken at rive den gamle bindingsværksbygning ned, men enten var man langsom i processen fra hensigt til handling, eller også indså fremsynede folk, at der kunne blive brug for ekstra plads i den periode, byggeriet af en ny beboelsesfløj stod på. I hvert fald flyttede en af konventualinderne fra *Juelernes Hus* i byggeperioden over i den gamle klosterforvalterbolig. Den fik således sin levetid midlertidigt forlænget, og først da damerne var flyttet tilbage i den nye beboelsesfløj, blev den gamle forvalterbolig fra 1805 revet ned. Den stod i godt 100 år.

FORPAGTERBOLIGEN

Det vides ikke præcis, hvornår den første forpagterbolig blev opført. Den kan udmærket have eksisteret før klosterets stiftelse, dvs. helt fra Sortebrødregårds tid. Vi ved, at avlsgården fulgte med i købet, og en boliglænge er vist på Mar-millods kort over Roskilde fra 1765.

I 1879-80 byggedes på samme sted en ny forpagterbolig. Den store klosterhave med de mange frugttræer var natur-

Figur 100. 1907. Den gamle klosterforvalterbolig fra 1805 i bindingsværk, kort før nedrivningen i 1907. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

ligvis en stor fristelse for kvarterets børn, og en af dem fortæller om sine oplevelser i 1880-erne:

"Min barndom henrandt i Algade 32, hvor vi havde en stor 5-værelers lejlighed. Lige over for os havde vi klostermuren, indenfor stod nogle herlige kirsebærtræer – gule og sorte, store spanske kirsebær var der en masse af på dem – og hvor vi børn nød deres herlige frugt i den tid, der blev plukket; for den rare gartner Steffensen og hans efterfølger, gartner Pedersen, var flinke til at give os børn fra nabolaget en god portion, når vi med forventningsfulde miner stod på den anden side af muren og så til.

*På forpagtergården boede forpagter Nielsens, han var en meget dygtig og moderne landmand; fru Nielsen en meget dygtig og proper husmor, der endog fik tid til meget ofte at stå i mælkerummet og sælge en del mælk til de familier, som hver dag købte af den fede, gode, berømte mælk fra klosteret. – Jeg mindes endnu med ligefrem ærbødighed fru Nielsens meget hvide, hvidskurede gulve, endog de lange gange og trapper var hvidskurede. – Forpagterens kom sammen med mine forældre, og hvert år gav de os en lang køretur i en stor charabanc op til egnen omkring Slangerup. Det var herlige ture for os børn."*¹⁶³

Figur 101. Forpagterboligen ca. 1900. Det, der ligner en 4. skorsten, er en af kvistens kamtakker. Man bemærker også staldlængen med stråtag og storkerede. Forpagter Conradsen bor på ejendommen med sin hustru, søn og datter samt et tjenestehold bestående af to tjenestekarle, en staldkar, en røgter, en stuepige, en kokkepige og en mejeripige. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Da avlsgårdens forpagterbolig blev revet ned efter frasalget af jorden i 1937, opdagede man, at stenafsatsen på den udvendige trappe bestod af en gravsten, der lå med bagsiden opad. Da man fik vendt stenen, afslørede den et relief af en bikube med bier i arbejde, altså et flidssymbol – og en indskrift over rådmand Jürgen Müller: *”Her hviler Raadmand Jürgen Müller, Født den 11 November 1750. Givet den 10 April 1787 med sin efterlevende Hustru Mette Marie Jensen. Død den 2 October 1823. Han var en virksom Mand, En trofast Ægtefælle. Fred med hans Støv”*.

Graven blev nedlagt i 1843. I 1874 solgte Gråbrødre Kirkegård et parti gravsten, og en af dem endte altså på klosteret, hvor den fem år senere fandt genanvendelse som trappesten. På klosterets foranledning blev stenen derfor flyttet tilbage til Gråbrødre Kirkegård, hvor den nu kan ses ophængt på kapellets vestgavl.

SØSLAGENE I KLOSTERMARKEN

Ladebygningen kunne ikke altid dække opbevaringsbehovet for godsets hør, så i området mellem Hestedammen og Louisevej, som nu er bebygget, havde klosteret i 1897 bygget en stakhjelm. Det var et oplagt sted at lege for kvarterets drenge, men desværre også et foretrukket opholdssted for rotter og hjemløse, og derfor ikke et helt ufarligt sted at opholde sig. En af byens ældre borgere husker stedet fra 1930'erne og fortæller om området:

*”På østsiden af Klostermarken ligger Louisevej, og for enden af vejen ligger Louise Kilde, og ved siden af denne lå Hestedammen, som hørte til Det adelige Jomfruklosters landbrug. Mange våde sokker er det blevet til, når vi på simple tømmerflåder udkæmpede søslag, der nu og da endte med vandgang, eller når vi fangede salamandre og frøer og puttede dem i syltetøjsglas og tog dem med hjem til stor skræk for den øvrige del af familien. På arealet mellem Louisevej og Klosterengen var en stakhjelm, som også hørte til klosterets landbrug. Denne stakhjelm var et yndet opholdssted for sprittere og rotter, og da den brændte i første halvdel af trediverne, kunne man bagefter finde store mængder svedne rotter, men til alt held ingen sprittere.”*¹⁶⁴

En anden episode fra 3. september 1934 knytter sig til samme område. Folkeparken var nemlig kampplads for et slag, der udkæmpedes mellem DSU og de konservatives såkaldte ”stormtropper”, da ungsocialdemokraterne afbrød et stort konservativt agitationsmøde.¹⁶⁵ Episoden inspirerede forfatteren Lise Nørgård til et afsnit af TV-dramaserien *Matador*.

KLOSTERFORVALTERBOLIGEN AF 1901

Efter ophævelsen af konsumptionsafgiften og dermed toldgrænserne etablerede klosteret i 1866 en ny udgang direkte til byens hovedstrøg, og Algade 31 blev klosterets nye adresse. Klosteret åbnede sig derved mod byen, og arkitekt Richard Bergmann (1860-1925), der på forhånd var kendt og beundret for flere markante byggerier i København, som f.eks. Tivolis hovedindgang og Højbrohus på Amager-torv, tegnede en ny og meget præsentabel embedsbolig for klosterforvalteren på denne adresse. Bygningen fra 1901 havde en yderst dristig arkitektonisk detalje, et afrundet hjørne, som fordrede, at også den kamtakkede gavl skulle bue rundt om hjørnet. I 1971 blev bygningen solgt til Roskilde Kommune, men klosteret beholdt samme adresse, inden man på et senere tidspunkt skiftede tilbage til Sankt Peders Stræde 8.

Figur 102. Algade 31. Arkitekt Richard Bergmanns klosterforvalterbolig fra 1901 i sengotisk stil med gavlblændinger og kamtakker. Bemærk det afrundede hjørne ind mod haven. Foto: Jakob Zeuner.

6. Klosterliv efter år 1900

Der er gået mange sjæle igennem Roskilde Kloster i de for-gangne år, og der er blevet fortalt mange små historier om livet her. Både af de besøgende, men sandelig også af beboerne selv, hvoraf mange har haft sans for en sjov eller spændende oplevelse fortalt med varme og et lunt glimt i øjet. I dette kapitel skal vi bl.a. høre om, hvor tæt damerne var på at blive "sendt på landet", om herrebesøg på pigekamrene, om spøgelse og om forfatterinden med rødhætte og ulven-stemmen.

De glade damer

Under 2. Verdenskrig og især i den sidste halvdel af krigen øgedes sammenholdet i befolkningen. Man rykkede sammen i rækkerne, og fællesskabet betød meget. Det gjaldt også inden for det traditionelle bofællesskab på Roskilde adelige Jomfrukloster. I 1940'erne samledes gruppen af konventualinder ofte til fælles hyggestunder.

Man fornemmer, at denne gruppe damer holdt af hinandens selskab. Stemningen er god, og der er smil på læberne hele bordet rundt. I 1942 døde priorinden, grevinde Sophie Louise Scheel, og Inge von Hedemann blev udpeget som hendes efterfølger og landets yngste priorinde. Det har muligvis haft indflydelse på gruppedynamikken. Hvis ikke vejret var til udendørs fornøjelser, så rykkede gruppen indenfor.¹⁶⁶ Hjørnestuen har i 2019 gennemgået en kraftig renovering og fået helt nyt gulv med gulvvarme – en moder-

Figur 103. Ca. 1943. Klosters beboere til kaffebord i gården. Fra venstre ses priorinde frk. Inge von Hedemann (priorinde 1942-1953), frk. Ingeborg Myhre, forfatterinden frk. Ingeborg Buhl, fru Ellen Marie von Hedemann f. Heger (mor til priorinden), frk. Augusta Lütken (kaldet Asta), frk. Ingeborg Deichmann, frk. Louise Moth og organist, frk. Emma Diderichsen. Sølvservicet kan stadig ses i klosters Sølvstue. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

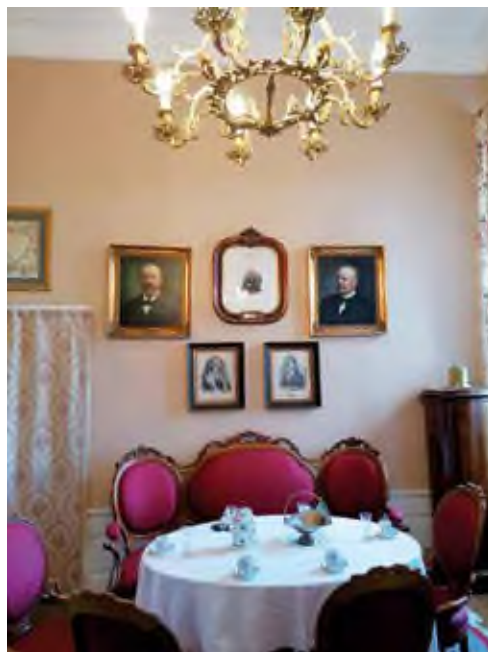
Figur 104. Her er damerne rykket ind i Hjørnestuen. Fra venstre: Tjener Oluf Henrik Hansen, Ingeborg Deichmann, Ingeborg Buhl, Emma Diderichsen, Asta Lütken, Louise Moth, Ingeborg Myhre, Ellen Marie von Hedemann og Inge von Hedemann. På fotografiet mangler to af konventualinderne, nemlig baronesse Julie Lu-el-Brockdorff og Louise Heiberg. Foto fra ca. 1943. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

ne bekvemmelighed, som de første beboere ikke ville kunnet have forestillet sig.

Kammerpigens oplevelser

Det er ikke mange uden for klosterets lukkede verden, der har haft lejlighed til at nærstudere dagliglivet inde bag murene. Der var selvfølgelig den faste stab af tjenestefolk, men de har ikke efterladt sig mange vidnesbyrd om deres ople-

Figur 105. Møblerne fra Hjørnestuen står i dag i Den Røde Stue, som er indrettet i en af de tidligere konventualindelejligheder på kirkegangen på 1. sal. Foto: Jakob Zeuner.

velser. Der findes dog en enkelt undtagelse. Forfatteren Käthe Skov Larsen fik som nyudsprunget, sproglig studine i 1943 chancen for at opleve livet blandt netop denne gruppe damer, og hun fortæller: ¹⁶⁷

"En dag under krigen ringede sognepræsten i Himmelev, pastor Kroon, til min mor og fortalte, at en af damerne på Det adelige Jomfrukloster i Roskilde havde mistet sin stuepige, der var druknet ved badning i Roskilde Fjord. Det var ikke nemt i en fart at finde en afløser, derfor ringede han og hørte, om ikke jeg kunne overtage hendes plads, bare et par måneder. Det var en forunderlig verden, jeg der kom ind i, et lille lukket samfund uden den store kontakt til verden uden for klosterhaven, men meget interessant at lære at kende."

Herefter gennemgår hun med ømhed de forskellige konventualinder med hver deres små karakteristika ud fra de glimt, hun fik, for kammerpigerne så ikke meget til de øvrige beboere i klosteret. Et nik i forbifarten var alt; man tilhørte hver sin verden. Käthe Skov Larsen kalder sig stuepige, men var faktisk kammerpige.

"Den dame jeg blev stuepige hos, hed frøken Lütken. Hun havde været køn i sine unge dage, men med et luftigt temperament og dårligt hjerte. Desværre lå mit værelse lige over hendes soveværelse, så når vi stuepiger samledes til snak og sjov, gik der straks bud til os, at vi skulle være stille, for hun havde et hjerteanfald, så vi lærte hurtigt at samles på et andet værelse.

Arbejdet var meget let, om morgenen skulle vi koge vand og hente lidt brød og smør fra det store fælleskøkken, og så skulle vi

Figur 106. 1943. Frøken Augusta Lütken, kaldet Asta, som fortælleren er pige for. Foto: Billed-Bladet.

Figur 107. 1943. Frøken Diderichsens stuepige på vej op med eftermiddags-teen til frøkenens lejlighed.
Foto: Billed-Bladet.

rede seng og tørre støv af i lejligheden, samt støvsuge gulvtæpperne. Til frokost hentede vi igen en bakke med brød, smør og pålæg. Vi stuepiger spiste derimod varm mad i en stue ved siden af køkkenet, den kaldtes "frøkenstuen". I køkkenet spiste lillepigen, kokkepigen, overkokkepigen og også tre gartnere, der passede den store køkken- og frugthave, samt driøhusene med både grønne og blå druer, fersken, tomater og agurker. Om aftenen samledes frøkenerne i den smukke spisestue til middag, 3 retter finere mad, serveret af deres tjener i rødt liberi med hvide handsker. Jo, der var skam standsforskæl.

Vores påklædning til daglig inkluderede et hvidt, stivet forklæde og en blå bomuldsjole. I køkkenet havde overkokkepigen eller husjomfruen, som vi kaldte hende, altid hvid kittel og hvid kappe på. Om aftenen havde vi fri og kunne gå i byen. Vi fik vores smørrebrød i frøkenstuen ved 18-tiden, og så skulle vi tæppe af hos vores 'dame', som vi kaldte frøkenerne."

Lørdag formiddag skulle der gøres ekstra rent. Alle messingdørhåndtag skulle pudses, så de skinnede. Gulvtæpper blev rensset med salmiakvand og klud, så de fik deres smukke farver igen.

*"Engang fandt vi nogle store kister i et rum på loftet. De var fulde af gamle, fine kjoler, som damerne for mange år siden havde båret. – Vi fik lov at klæde os ud i nogle af dem, og damerne kom og beundrede os, nogle af dem med tårer i øjnene, fordi de kom til at tænke på deres egen ungdom. Min frøken havde en gang om ugen tre af de andre damer til bridgespil; så kom det musselmalede kaffestel frem, og jeg skulle servere kaffe og kage for dem i sort kjole og hvidt pynteforklæde. Det bedste, de vidste, var at sladre om deres stuepiger, hvem de kom sammen med af unge mænd osv. – Min frøken skulle altid have at vide, om jeg gik i biografen eller til bal; de oplevede kun tingene på andenhånd."*¹⁶⁸

Den snarrådige munk

Selvom damerne var nysgerrige, så var det ikke velset, at kammerpigerne inviterede deres kærester med op på pigeværelserne, men unge mennesker er nu engang unge mennesker, så det skete jo alligevel, og så måtte den unge mand lempes op ad bagtrappen uden for megen støj. Det var ikke kun herskabet, man skulle tage sig i agt for – også mørklægning og udgangsforbud var en del af hverdagen. Der blev indført udgangsforbud, og selvom det hurtigt blev lempet til kun at gælde mellem kl. 23 og kl. seks, lykkedes det en ung mand at komme for sent af sted fra klosteret med det resultat, at han blev standset ved Røde Port af en tysk patrulje, der råbte ham an: *"Halt, wer da"?* mens han fik stukket en skarp lygte op i ansigtet. Da han blev spurgt om sit navn, og hvor han kom fra, svarede han, som sandt var, at han kom fra Det adelige Jomfrukloster. På det opfølgende spørgsmål om, hvad han havde at gøre der, svarede knægten frisk: *"Jeg er i lære som munk."* Da tolken oversatte svaret, brød tyskeren ud i en høj latter med ordene: *"Lad ham passere, han er ganske uskadelig"*.¹⁶⁹

En liggedame træder i karakter

Det var ikke kun blandt tjenestefolkene, at der var natlig aktivitet under besættelsen, og nogen satte mere på spil end en "munkelærning". Klosterforvalterparret var oberstløjtnant C.F. Løkkegaard og fru Maren Løkkegaard. Oberstløjtnanten tog forholdsvis tidligt stilling til spørgsmålet om modstand mod besættelsesmagten, og i 1942 stiftede han på et møde på Hotel Prindsen en terrænsportsforening, der som formålsparagraf havde "fysisk træning, orienteringsløb mv." Dem opstod der mange af rundt om i landet på det tidspunkt, og de udgjorde en fin basis for en modstandsgruppe. Løkkegaard

blev da også i 1944 amtsleder for våbenmodtagelserne på Midsjælland. Som resultatet af et skændigt stikkeri fra en ung dansk kvinde, stormede Gestapo fredag d. 1. december 1944 klosterforvalterboligen i Algade 31, men det lykkedes heldigvis oberstløjtnant Løkkegaard at slippe væk gennem klosterhaven og over klostermuren, hvorved han udgik fangenskab.

På Roskilde Klosters hjemmeside kan man læse om denne dramatiske begivenhed, og om hvordan fru Maren Løkkegaard derefter trådte i karakter og fik gemt et større våbenlager i kælderen under Damernes Fløj, inden hun selv gik under jorden forklædt som nonne på Sankt Maria Hospital tæt på klosteret. Dermed gav hun Lise Nørgaard inspiration til Matadorfiguren Maude Varnæs' lignende forvandling fra liggedame til heltinde. Både Maren Løkkegaard og hendes mand overlevede heldigvis krigen, og oberstløjtnanten fortsatte som klosterforvalter til 1957.

Adelsfrøken med slangebøsse

Priorinde Inge von Hedemann var fire generationer yngre end den Eleonora von Hedemann, vi mødte i årene 1870-1880. Og i 1944 kom endnu en slægtning ind i klosteret, Estrid von Hedemann. Hun havde en skæbnefortælling, der måske ikke var typisk for konventualinderne, men som meget godt illustrerer, hvad der kunne gå forud, inden en kvinde søgte ly bag klostermuren.

Estrid von Hedemann var født i 1895 i København og delte tiptipoldefar med priorinden. Som 7-årig fik hun skarlagensfeber og overlevede med nød og næppe, men blev til gengæld næsten døv, hvilket fik stor indflydelse på hendes opvækst og senere liv. Trods sit handicap begyndte hun på en uddannelse som sygeplejerske, men umiddelbart efter 1. Verdenskrig drog hun alene rundt i verden, hvor hun skabte sig livslange venskaber. Hendes sidste store rejse gik til New York, hvor hun arbejdede som sygeplejerske og selskabsdame for en stenrig amerikansk dame. Det endte med forlovelse mellem den danske pige og sønnen i huset. Frk. Hedemann sejlede derfor glædestrålende den lange vej hjem til Danmark, fik ordnet sit brudeudstyr og sejlede så tilbage igen, blot for at konstatere, at hendes forlovede i mellemtiden havde giftet sig med en anden.

Så var der ligesom ikke så meget andet at gøre end at blive den dengang yngste konventualinde på Roskilde adelige Jomfrukloster. 49 år gammel flyttede hun ind i en lejlighed på 1. sal i Damernes Fløj. Estrid von Hedemann arbejdede

Figur108. Estrid von Hedemann (1895-1986). Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

hos Statsadvokaturen i København og talte trods sit handicap mange sprog. En sommer havde hun med stor glæde fulgt et småfuglepar, der havde bygget rede i espalieret neden for hendes vinduer. Da en ugle begyndte at blive for nærgående mod det ynglende par, blev det for meget for frk. Hedemann, så hun lænede sig resolut ud ad vinduet og jog rovfuglen på flugt med et velrettet skud fra sin slangebøsse. Så forstår man straks bedre, hvordan hun som kvinde havde klaret sig alene ude i verden.¹⁷⁰

En redningsaktion i sidste øjeblik

Forfatterinden Ingeborg Buhl (1890-1982) blev få år senere ophavskvinden til forslaget om afskaffelse af den fælles husholdning i 1947. Måske havde hun hentet inspiration fra Odense adelige Jomfrukloster, som allerede 50 år tidligere (1898) havde gennemført et tilsvarende arrangement. I Roskilde var klosterets økonomi blevet så dårlig, at man seriøst overvejede at flytte damerne til det forfaldne Selsø Slot og sælge klosterbygningerne til Roskilde Kommune, der havde brug for bedre rammer til Roskilde Museum. I denne yderst trængte situation fik Ingeborg Buhl sine medkonventualinder overtalt til at frasige sig retten til det fælles gode, som madordningen unægtelig var. God men dyr. Hun skrev derpå et brev til Patronatet lige inden deres møde med Roskilde Byråd. Aktionen lykkedes, damerne lagde deres livsstil om, medarbejderstaben blev skåret ned fra 15 til syv, og klosteret blev reddet i denne omgang.¹⁷¹ Man kunne dog ikke bare uden videre afskaffe dette sociale gode, da det var stadfæstet i fundatsen, så en kongelig resolution var nødvendig for at legitimere bortfaldet af dette privilegium.¹⁷² Mange privilegier er forsvundet gennem tiden, men ophævelsen af den fælles husholdning er alligevel det, der har haft størst indflydelse på konventualindernes daglige liv. Med bortfaldet fulgte derfor også en økonomisk kompensation til priorinden og de konventualinder, der boede i klosteret på skæringsdatoen.

Damerne forblev på Roskilde Kloster. Til gengæld måtte Roskilde Kommune se sig om efter et andet sted, hvor Roskilde Museum kunne indrette et nyt bymuseum, men det er en helt anden historie, som heldigvis også har fået en lykkelig udgang.

Priorinden på scooter

Inge von Hedemann havde lagt en ny stil og skabt en ny

Figur 109. Flagallé fra Algade i anledning af klosterets 250-års jubilæum i 1949. Alléens oprindelige lindetræer er i dag erstattet af kastanjetræer, som ikke står i to parallelle rækker, men åbnede sig ned mod klosteret for at styrke perspektivet. Foto: Roskilde Kloster.

kultur på klosteret. Hun åbnede klosteret ud mod byen og i 1950 indførte hun en ny "tradition", idet klosteret inviterede genboerne på alderdomshjemmet på den anden side af Sankt Peders Stræde på visit. Arrangementet startede med kaffe og chokolade i Riddersalen efterfulgt af underholdning med sang og musik ved frk. Diderichsen og fru Madelung. Herefter fremviste priorinden klosterets fine, gamle broderier, inden dagen sluttede af med havevandring i klosterhaven. De jævnaldrende genboer havde haft en skøn eftermiddag og kunne begynde at glæde sig til næste gang, for det blev en tradition, der fortsatte i adskillige år.

Den gængse opfattelse af, hvad en priorinde kan og bør gøre, måtte man i 1953 tage op til revision. Første gang, da Inge von Hedemann søgte sin afsked for at gifte sig med præsten ved Himmelev Kirke og Klosterkirken, pastor Kay Rudolf Kroon. Hun var da 57 år, men kærlighed har ingen alder. Wenzel de Neergaard, hvis far var fætter til priorinden, kom som dreng i 1950'erne en del på klosteret, og han fortæller, at det i familien Neergaard med et kærligt smil hed sig, at "tante Inge Hedemann en dag havde kørt bag på pastorens scooter fra klosteret til præstegården i Himmelev – og så var de nødt til at gifte sig".¹⁷³

Genfærd ved midnat og baronessen med harmonikaen

Inge von Hedemanns afløser blev den charmerende baronesse, Manon Wedell-Neergaard, enke efter baron Chr. Wedell-Neergaard til Svenstrup Gods. Hun var priorinde fra 1953–1974 og endnu ikke fyldt 50, da hun i efteråret 1953 rykkede ind på klosteret. Ikke bare rykkede baronessen ind. Hun rykkede også rundt på beboernes vante forestillinger om en priorinde. Foruden at være praktiserende kunsthåndværker, spillede hun nemlig også på harmonika. Hun var noget af et livstykke, så da hun i november 1954 kunne fejre sin 50-årsfødselsdag i Riddersalen sammen med sine gæster og konventualinderne, havde disse forberedt en overraskelse, som hun aldrig skulle glemme. Ingeborg Buhl havde forfattet et revystykke, *Dialog mellem tvende hedengangne*, som nu skulle opføres af to af de andre damer, Estrid von Hedemann og Anne-Charlotte Hauch i skikkelse af Margrethe Ulfeldt og Berte Skeel, sådan som de to enker fremtræder på de portrætter, der hænger på væggen i salen. Nu blev alle de levende lys i Riddersalen pustet ud, og de to damer entrerede i buldermørke, hvidmalede i ansigterne, kun oplyst af et grønligt skær fra to lommelygter, de havde skjult i kjoleudskæringen. Scenen var Assistens Kirkegård ved midnat, hvor det var de to hedengangne damers privilegium at gå

Figur 110. Manon baronesse Wedell-Neergaard. Priorinde 1953-1974. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Figur 111. Den hvide dame. 1954. Estrid von Hedemann i rollen som Margrethe Ulfeldt i enkesørgedragt. Foto: Fritze von Hedemann og Kurt Buchtrup.

igen en times tid hvert tiende år for at drøfte klosterets anliggender. Og denne gang var der sandelig noget at 'spøge' om:

"-Vores actbaere Jomfrue-Closter hauer faait en nye Priorinde.

- Men hvorlunde? Den sidste var dog endnu i sin bedste Alder.

- Ja, dett maae hierte Syster nock siige, hun er.... vores Closters Huus-Capellan haver bortførit hinner!

- Hvilken Scandal! Jeg er, som jeg skulde falde udi Sviime.

- Men siig mig, min Hierte, hvo hauer da bestriidit den allvorsfulde Gierning som Priorinde sidenefter. Tal frit frem. Er hun teckelig?

-Teckelig! Ja, den kiere Gud gav hinner en teckelig Kropp. Men hinner Kledetract. Herre, du min Skaber! Hun er seet att gaae iført Pantalons, – røde Pantalons, græsgønne Pantalons.

-Pantalons! Jeg faar ont. Huor er mitt HovidvandsÆgg? Jeg faller i Sviime.

Og vill I tencke Eder, Priorinden er endda blevit seet med – nøg-ne Beene, sans facon. Der er ick Blusel skapt i det Fruentimmer."

Og sådan fortsatte de to spøgende fruentimmere til længe efter midnat – til stor morskab for deres publikum og ikke mindst aftenens strålende midtpunkt, priorinden. Hun fortalte, at bagefter forærede Ingeborg Buhl hende stykket, maskinskrevet med hånddekoreret omslag og forsynet med "en kostelig tegning af de to hedengangne, der med alle tegn på rædsel betragter mig og min harmonika".¹⁷⁴

Den bramfrie liggedame

Året efter at Manon baronesse Wedell-Neergaard var trådt tilbage som priorinde, fik hun lejlighed til på anden måde at få sagt tak til forfatteren Ingeborg Buhl, som fyldte 85 år. I den anledning lavede Roskilde Tidende en enquete, hvor en række kulturpersonligheder gav deres bidrag til en beskrivelse af fødselaren og hendes omfattende indsats på især det litterære område. Således skrev forfatter Grethe Heltberg:

"Vi har en hoben kvindelige forfattere i Danmark, men vi har kun én, der forener de mange talenter i samme person, vi har kort sagt kun én Ingeborg Buhl. Den åndfulde oversætter, den fantasifulde forfatter med en omfattende produktion af digte, essays, aforismer og noveller, den utrættelige forkæmper for rimelighed og mening i denne urimelige og meningsløse tilværelse. Kære Ingeborg Buhl! Tak for eksemplet! Gid De må holde galden flydende endnu i mange år."

Til denne velfortjente, faglige ros kunne tidligere priorinde Manon Wedell-Neergaard tilføje følgende personlige betragtninger:

Figur 112. Ingeborg Buhl i Hans Bendix' streg.

*"Da jeg for 22 år siden, som vordende priorinde, første gang mødte den sengeliggende frøken Buhl, var hun blot en ældre, syg dame. Som tiden gik, blev jeg klar over, at hun var betydeligt mere. Frøken Buhl er i besiddelse af et ukueligt livsmod, en medleven og en nysgerrighed i ordets mest positive forstand. Alt bliver optaget og bearbejdet i hendes intelligente hjerne. Hendes sprogkundskab og viden om alt mellem himmel og jord, som alderen til trods stadig øges, gør hende til den kilde, som mange glæder sig over at øse af, det være sig personligt eller gennem hendes tankevækkende kronikker og farverige bøger. Frøken Buhl har humor – en humor, som kunne hjælpe hende over alt det, som er svært, og som gør det morsomt at diskutere med hende. Personligt har jeg lært meget ved fodenden af frøken Buhls seng."*¹⁷⁵

Det var der også andre, der gjorde. Skuespillerinden Fritze Hedemann, niece til Estrid von Hedemann, fortæller fra sine besøg i årene omkring 1960:

*"Jeg husker frøken Buhl – som jeg nu var lidt bange for, for hun havde sådan en dyb "Rødhætte og ulven-stemme". Tante Es syntes, vi skulle med, når hun besøgte hende. Som tante Es betroede os – med ikke ringe selvgælde i stemmen: "Bulle og jeg er de bedst begavede her på stedet". Hmm. Tante Es mente sikkert også, at det var godt for vores kulturelle opdragelse, og frøken Buhl gjorde så alt, hvad hun kunne for at underholde os ved at synge mærkelige, hjemmedigtede børnesange med sin lidt uhyggelige stemme. Jeg husker, at jeg stod ved fodenden af hendes seng og bestemt ikke havde lyst til at gå nærmere og tage hende i hånden. Jeg syntes, hun rakte ud efter mig lidt som heksen i "Hans og Grethe". I min barndom lå frøken Buhl altid i sengen, hvor hun skrev sine bøger."*¹⁷⁶

Der er ikke noget at sige til, at den lille frøken Hedemann var lidt betænkelig ved at lægge øre til digterens mærkelige børnesange, for mange af dem er barske, læst med nutidens briller. Som f.eks. sangen om søhelten Kaptajn Pluck, der vers for vers får sprængt arme, ben og til sidst hovedet af og derfor posthumt bliver adlet som "Kaptajn von Pluckfisk". Andre sange ville bestemt ikke gå igennem vore dages revisionistiske censurkomitéer med tidens forbudte n-ord. Vrøvlevisen "*Hist hvor bugten slår en vej*", i en mellemting af H.C. Andersen og Halfdan Rasmussen kunne nok lige gå an.¹⁷⁷

Ingeborg Buhl var ikke bleg for at kæmpe på barrikaderne, som da hun advokerede for fru Marna Münter-Cutcliffe som ny priorinde efter Manon Wedell-Neergaard, på trods af at hun ikke var adelig, som forskrifterne krævede. Det lykkedes. En anden gang gik hun i brechen for, at enker kunne få

adgang til klosterets boliger på lige fod med ugifte jomfruer. Man kan næsten høre hendes dybe røst fra sengen: *"Jeg har skrålt op om, at lad os få enkerne med, de trænger hårdere end nogen af os andre, og som tiden er nu, får de sandt for dyden ikke nogen ægte jomfru mere."*¹⁷⁸ Det havde hun ret i, for samme år som Münter-Cutcliffe blev priorinde (1974-86), måtte Odense adelige Jomfruklostre af samme årsag fusionere med Roskilde adelige Jomfrukloster.

Ingeborg Buhl kæmpede sine kampe ud fra principper og ikke for egen vinding. Hun vandt ikke slaget for enkerne, og skønt hendes indsats tidligere havde reddet klosterets økonomi, så var de personlige konsekvenser store. Damerne mistede foruden fællesmåltiderne også deres kammerpiger og dermed muligheden for at få frokosten bragt op på værelset. Tøjvask var samtidig blevet en udfordring, så selvom Ingeborg Buhl havde drømt om at ende sine dage på klosteret, betød hendes sygdom, at hun efterhånden havde behov for mere hjælp og pleje end klosteret kunne tilbyde. Hun flyttede derfor i 1977 efter 42 aktive år på klosteret ud i plejehjemmet 'Himmelev gamle Præstegård'. Trods alle sine skavanker, vendte hun i en høj alder kortvarigt tilbage for at fejre sin 90-årsfødselsdag sammen med venner og familie under de bedst tænkelige omstændigheder, nemlig med levende lys og fest i klosterets smukke Riddersal.

I sit forfatterskab svingende hun mellem at være humoristisk melankoliker og melankolsk humorist, og hun var en skøn kapacitet og inspirationskilde at have gående, men desværre også ofte liggende, inden for murene.

7. Klostermur og klosterhaver

Et kloster fremtræder for byens borgere ofte som et lidt mystisk og afsondret sted, og det, der først og fremmest bidrager til denne opfattelse af en lukket torneroseverden, er den høje klostermur, der omgiver institutionen. Sådan forholder det sig også med Roskilde Kloster.

Sortebrødrenes teglstensmur forsvandt sammen med det katolske kloster, og det blev derfor en af Margrethe Ulfeldt og Berte Skeels første opgaver at sikre deres nye stiftelse med et plankeværk omkring hele klostergrunden, som vist tidligere på Rach og Eegbergs maleri fra 1750. Beskyttet bag dette hegn lå den store klosterhave, eller rettere klosterhaver, for det nye jomfrukloster havde reelt flere haver. Der var den stands-mæssige, fine have mod nord, hvor klosterets frøkener kunne promenerer ugenert for nyfigne blikke. Denne have har haft mange forskellige udtryk og stilarter gennem tiderne. Først fransk barok og rokoko, inden de symmetriske anlæg og geometriske figurer blev afløst af den engelske stil med naturligt svungne stier.

Ud over den store klosterhave var der en køkkenhave og en have forbeholdt klosterforvalteren og hans familie samt en have til forpagtergården. Men det er først og fremmest haven forbeholdt klosterets frøkener, der har haft havearkitekternes opmærksomhed. De har gennem alle årene udarbejde haveplaner og tegninger, der er bevaret for eftertiden i klosterarkivet, og nu også i Fototeket. Udstrækningen af denne have var stort set uændret indtil 1954, hvor en del blev solgt fra til det nye bibliotek. Herefter skiftede haven igen karakter, idet en del af stierne og bedene forsvandt til fordel for et mere parkagtigt præg.

Fra plankeværk til tegl

Ud mod Algade har plankeværket været erstattet af en teglstensmur i mindst 150 år. Kammerherre Vilhelm Skeel skriver i sine optegnelser fra 1867: *"Siden 1850: I stedet for Plankeværk opført Muursteenshegn imod Roeskilde Adelgade og i Muren anbragt Jernstakitport og to Låger."*¹⁷⁹ Herudfra kan vi udlede, at muren mod Algade er opført før 1867. Faktisk kan vi indsnævre tidsrummet endnu mere, for vi har en øjenvidneberetning fra 1856, hvor kommandør Alexander Wilde efter hjemkomsten fra en rejse til Vestindien kører i hestevogn gennem byen på vej fra togstationen til Lindegården ved Gershøj.

Han beretter:

"Vel bænkedede og med Tøjet læsset satte vores Karosse Kursen hen mod Hestetorvet. Med Tungen lige i Munden passerede vi Rendetenen og svingede til venstre om ad Ahlgade for statelig at køre gennem hele Byen, der set fra Vinduerne kiggede efter Firspandet, Dagens Sensation. Til højre havde vi Roskilde adelige Frøkenkloster, hvis Damer ikke som nu skjulte sig bag en høj Mur. Vi så dem pusle i Haven, medens frøken Tillisch stod ude på Gaden, kyssede på Fingeren: Hils hendes nåde Grandmama. Jeg kommer på Mandag!"¹⁸⁰

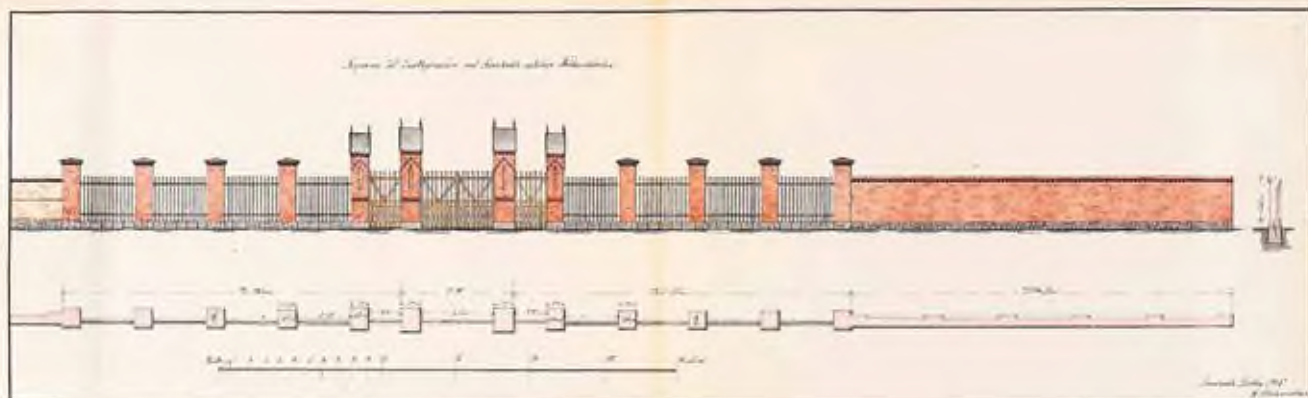
Muren i Algade er altså opført i perioden 1856-1867, sandsynligvis omkring 1866 i forbindelse med åbningen af den nye indgang ved Algade 31.

En pudsig historie knytter sig til beslutningen om overgang fra plankeværk til teglstensmur. Patronatet havde en overgang planer om at bygge et portnerskur til en plankeværksvogter på Currenborgs Plads i Sankt Peders Stræde, fordi klosteret var plaget af, at byens borgere gentagne gange stjal dele af plankeværket.¹⁸¹

I 1881 skulle det gamle plankeværk på nordsiden af grunden også erstattes med en solid teglstensmur. Muremester Schumacher lavede tegninger, der viser en mur opdelt i sektioner adskilt af integrerede murpiller og med et kampestensfundament mod havesiden. Heller ikke dette projekt blev realiseret umiddelbart, idet plankeværket ud mod Klosterhusstræde blev stående til op i begyndelsen af 1900-tallet som det ses på Louis Jensens maleri af Klosterhusene fra 1905. Først efter 1923 blev plankeværket erstattet af en mur efter 1881-modellen.¹⁸²

I forbindelse med opførelsen af Damernes Fløj udformede Jens Ingwersen et nyt indgangsparti til hovedporten i Sankt Peders Stræde med portsøjler, som vist på den skitse, han

Figur 113. Tegningen, dateret 1865, viser et ambitiøst projekt for en indkørsel med murpiller, gitterværk og lågeparti, men den samlede plan blev ikke realiseret i sin fulde udstrækning, hverken i Algade eller Sankt Peders Stræde. Sidstnævnte fik dog et indgangsparti med to midterpiller med låger på begge sider, som vist på 1865-modellen. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster. [N01].

kradsede ned på hjørnet af figur 92. Margrethe Ulfeldts og Berte Skeels våbenskjolde i farverne blå, hvid, rød, sølv og guld pryder nu igen den store smedjernsport efter en restaurering af såvel port som skjolde i 2020.

I forbindelse med opførelsen af biblioteket blev et stykke af klostermuren ud mod Dronning Margrethes Vej revet ned. I skellet ind mod klosteret er der nu dels biblioteksbygning og dels en ny mur. Det var dog ikke klosteret, men Roskilde Kommune, der var bygherren. Muren blev af samme højde som den eksisterende, men holdt i en stil, der matcher biblioteket.

I 1972 solgte man den røde vaskeribygning, og i løbet af sommeren fik civilforsvaret i Hillerød lov til at benytte bygningen som øvelsesobjekt, inden den forsvandt med et brag. Da støvet havde lagt sig, var der frit udsyn fra klosteret til den knap så charmerede bagside af ejendommene langs Algade. Køberne af vaskerigrunden forpligtede sig derfor til at bekoste opførelsen af en ny mur i skellet mod klosteret, hvilket dog aldrig skete – måske på grund af det følgende.

Som nævnt, købte Roskilde Kommune Algade 31 og omdannede den tilhørende have til den nuværende "Klosterpark". Langs det nye skel lejede kommunen for 50-årsperioden fra 1. januar 1972 til 31. december 2021 et syv meter bredt stykke jord, hvorpå "Klosterstien" forløber, samt et lille stykke jord på Sankt Peders Stræde. Der pågår i skrivende stund genforhandling af lejeaftalen. Disse lejede områder er i dag

Figur 114. 1905. Klosterhusene og Klosterhusstræde som grusvej set mod øst, mens der stadig var plankeværk ind mod klosterhaven. Maleri af Louis Jensen. Roskilde Kloster.

Figur 115. Juelernes våbenskjold på hovedporten, idet Margrethe Ulfeldt var gift med Niels Juel. Renoveret 2021. H x B: 48 x 47 cm. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 116. Skeelernes våbenskjold på hovedporten, selvom Berte Skeel var gift med Niels Rosenkrantz. Renoveret 2021. H x B: 48 x 47 cm. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 117. Klostermuren på Dronning Margrethes Vej inden renovering og indsats mod graffiti. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

en del af Kulturstrøget fra Domkirken over Stændertorvet, forbi Roskilde Museum og Roskilde Kloster til bibliotekets nye hovedindgang og Sortebrødre Plads. I den forbindelse blev klostermuren forlænget fra Sankt Peders Stræde-porten sydpå indtil Klosterstien og derefter i fire murpillers længde mod øst langs Klosterstien. Denne del af klostermuren opførtes i 1976. Resten af skellet ud mod Klosterparken og Algade markeres af en bøgehæk.

I 2012 tog en nabo til klosteret initiativ til en renovering af klostermuren. Den 235 meter lange mur var efterhånden kommet i en meget ringe forfatning. Den var revnet flere steder, fugerne smuldrede, skiferpladerne sad løse, og muren var overmalet med graffiti i en sådan grad, at der måtte gøres noget. Et par af Roskildes ildsjæle fik sammen med klosterforvalter Søren Lyder Jacobsen organiseret en indsamling, og pengene herfra sammen med en række fondsbevillinger gjorde det muligt at sætte et renoveringsarbejde i gang. I denne forbindelse blev de resterende top-skiferplader erstattet med vingeteg. Arbejdet med klostermursprojektet blev afsluttet i oktober 2013 til en samlet pris på 1,64 mio. kr. Kampen mod graffiti er desværre vanskeligere at få afsluttet.

Klosteret fornemmes ikke længere så afsondret fra omverdenen som tidligere, hvilket bl.a. kommer til udtryk ved, at bøgehækken fra 1976 op mod Algade er lav og på sin vis symboliserer, at klosteret i dag ikke er forbeholdt adelen og de højere rangklasser. Den lave hæk gør det nu muligt for byens borgere og gæster at få et indkig til de historiske bygninger, når de går ad Klosterstien. Et indkig, der nok for de fleste sender tankerne på langfart til fjerne og "romantiske" tider uden elektricitet og moderne hjælpemidler. Selvom der er et spænd på næsten 100 år mellem de ældste og de yngste dele af klostermuren, så fremtræder den som et harmonisk hele på trods af mindre forskelle, hvor røde sten, piller, murstensforbandt og vingeteg er karakteristiske arkitektoniske træk.

8. Kloster og købstad fra år 1900

Det havde gennem mange år været et dilemma for klosteret at have sine bygninger og sit økonomiske fundament, produktionsjorden, tæt op ad en købstad i stadig vækst. I starten af det 20. århundrede begyndte Det adelige Jomfrukloster at decimere sine jordbesiddelser i et hidtil ukendt tempo, der endte med et totalt frasalg af samtlige jorder uden for selve klosterhaven.

Købstad i udvikling – gods i afvikling

Det var ikke udelukkende klosterets finansielle problemer, der betingede et frasalg, men en kombination af klosterets økonomiske situation og byens udvikling. Hvis man ikke frivilligt havde solgt fra, var man sandsynligvis endt i en form for tvangssalg eller direkte ekspropriation. Og man havde på det tidspunkt næppe haft mulighed for at sælge til andre end kommunen, når man påtænker den omfattende byggemodning, som krævedes ved de fleste af de frasolgte matrikler.

Damernes Fløj havde drænet kapitalformuen for 115.000 kr. Det var ikke bare en éngangsudgift, men den minimerede også den fremtidige renteindtægt. Fra midten af det 20. århundrede opstod endvidere det problem, at der ikke var et tilstrækkeligt antal kvinder fra de kvalificerede rangklasser, som søgte ophold på klosteret. Løsningen var frasalg.

I 1908 fik kommunen skøde på et 13 ¼ tdr. land stort område langs med vejen til Østre Kirkegård, som var blevet indviet i 1885.¹⁸³ Kommunen agtede selvfølgelig at sælge jorden videre til nye boliger, og klosteret ville gerne sikre sig indflydelse på, hvilke nabobebyggelser man fik. Ledelsen lod derfor tinglyse servitutter, der fastsatte anvendelse og udseende af de kommende huse. Der måtte ikke indrettes butikker eller opføres fabrikker eller drives nogen industriel virksomhed, som ved lugt, larm eller røg kunne genere naboerne. Ikke bare af hensyn til klosterets beboere, men givetvis også for at sikre de kommende boligejere gode forhold i kvarteret. Disse bestemmelser kom i øvrigt til at gælde for størsteparten af de byggegrunde, som kommunen fremover købte af klosteret. Hvor de solgt arealer gik helt ned til Algade, tillod man dog langs denne opførelse af en enkelt række bygninger på maksimalt fire etager, hvor der kunne indrettes butikker.

Figur 118. 1955. Et vigtigt kort i klosterets samling, der viser approbationsdatoer for klosterets frasalg af hovedgårdsjorden i perioden 1908-1954. Kortet er opmålt i 1878 og berigtiget i 1909. Landinspektør P. Fritz. Foto: Per Bay Lund/Roskilde Kloster, [A22].

Samme år, 1908, gik Svogerslev Kirke over til selveje¹⁸⁴ og i 1912 solgte man to fæstehuse i Store Valby og et i Jyllinge.¹⁸⁵

Roskilde begyndte for alvor at bryde ud gennem den gamle byvolds imaginære spændetrøje, og byen strakte nu sine fingre ud langs indfaldsvejene. Et jordindvindingsprojekt på østsiden af den inderste del af Roskilde Fjord havde skabt stor interesse for netop disse grunde langs Frederiksborgvej. Umiddelbart syd herfor lå området 'Kongshegnet' med Haraldsborg Mølle, som havde tilhørt Skt. Agnes Kloster, og som fra stiftelsens begyndelse havde været en del af hovedgårdsjorden. Efter Klostervangskvarterets udbygning, samlede interessen sig om Kongshegns-området og Sankt Agnes. Med de nye byudviklingsprojekter under opsejling, havde ledelsen været forudseende nok til at holde den tidligere Kapelsmølle-jordlod og tilgrænsende hovedgårdsjords uden for forpagtningen.¹⁸⁶ Da dette areal kort efter udbruddet af 1. Verdenskrig blev solgt, var grundlaget skabt for byudvikling af et nyt kvarter med anlæggelse af vejene Sankt Agnes Vej, Juttas Vej og Kong Valdemars Vej.¹⁸⁷

I 1919 blev arvefæstet afløst, hvorefter fæsterne mod et engangsbeløb for altid kunne blive løst fra deres forpligtelser over for godsejeren. Roskilde adelige Jomfrukloster kunne indtægtsføre 230.000 kr. på den konto, men fra nu af var enhver forbindelse til det tidligere bøndergods ophævet.

Klosterhusenes huslodder fik i 1924 endelig formel status af hovedgårdsjord, men da var nedrivningen af ejendomme begyndt. Klosterhusstræde kunne nu gøres bredere på nordsiden, og det skiftede navn til Dronning Margrethes Vej efter byrådsbeslutning den 15. oktober 1930.¹⁸⁸

I forbindelse med udvidelsen af Sankt Peders Stræde måtte klosteret i 1926 afgive ca. halvdelen af den lille plads, som benævnes Currenborgs Plads.

Roskilde Kommunes behov for udvidelsesmuligheder tæt op ad den eksisterende boligmasse førte i 1920'erne til købet af størstedelen af den tidligere klostermarksjord og alle Sankt Agnes-husmændenes tidligere jordlodder med fuld brugsret fra 1927. Derefter kunne man begynde udstyknings af byggegrunde langs Frederiksborgvej, Sankt Agnes Vej og den nu forsvundne Juttas Vej, og i 1929 havde kommunen sin byudviklingsplan klar for den tidligere hovedgårdsjord. Den blev præsenteret under navnet *Roskilde Bys Nye Villakvarterer*. Området ind mod Klostermarken skulle omdannes til en park, som fik navnet Folkeparken. Randarealet ud mod den nye Kong Valdemars Vej skulle

Figur 119. 1913-33. Med landudvindingsprojektet på østsiden af fjorden stiger roskildeborgernes interesse for dette attraktive område, og dermed også for klosterets arealer syd for Haraldsborg. Kort: Geodatastyrelsen.

Figur 120. Luftfoto af Sankt Agneshusene, hvor Sankt Agnes Kloster lå indtil 1571. De to første priorinder, kongedøtrene Agnes og Jutta, har lagt navne til de nye veje i kvarteret. Juttavej var det vestligste stykke af Kong Valdemars Vej, mens Sankt Agnes Vej kun var ført frem til klosterets lejehuse, hvor lejerne endnu dyrkede jordstykket øst for ejendommene. Foto: Sylvester Jensen/ Det Kongelige Bibliotek.

udstykket til villagrunde på samme betingelser, som tidligere beskrevet.

Inden man kom i gang, skete der dog noget på den internationale scene – en verdensomspændende finanskrisse og økonomisk depression. I Roskilde lod man sig ikke slå ud, og med flere års forsinkelse kom projektet endeligt i gang. De store veje Kong Valdemars Vej og Klosterengen blev anlagt. De samles i rundkørslen med anlægget, som i folkemunde kaldes Frøspringvandet, som klinger bedre end det formelle navn Tudspringvandet. Den store arbejdsløshed, som fulgte i hælene på børskrakket, fik også konsekvenser for anlægsarbejdet i Folkeparken. Salget af byggegrunde kom ikke i gang med den ønskede fart, og anlæggelsen af parken, herunder et nyt amfiteater, blev gennemført som et arbejdsløshedsprojekt. Det store amfiteater blev derfor udgravet ved håndkraft. De første huse på Louisevej er opført i 1935; selve parken blev først indviet i 1938.¹⁸⁹

Herefter var klosterets jordbesiddelser indsnævret til kun at omfatte selve klostergrunden, de to parkanlæg Klostermarken og Berte-Margrethes Anlæg samt Sankt Agnes Huse.

Efter omdannelsen af hovedgårdsjorden til Folkepark, var der ikke længere brug for en avlsgård, og den blev derfor revet ned i 1937. Kort efter solgte man området, hvor den østre staldlænge havde ligget sammen med den urtehøve, der lå lige øst derfor. Fem år senere blev gaden Ved Klostermuren

Figur 121. Før 1933. De nyanlagte veje Kong Valdemars Vej, Klosterengen samt Tudspringvandet. Senere kom Folkeparken med amfiteateret til på området vest for disse. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

anlagt her. Oprindeligt var det tanken, at den skulle have været ført igennem som kørevej til Algade. Herved ville man have genskabt en af byens gamle hovedfærdsåre, Store Grønnegade, hvis historie går helt tilbage til middelalderen. Den fungerede som omfartsvej og gik fra Hestetorvet ned gennem den nuværende Louisevej til Sankt Agnes og udgjorde byens grænse mod øst. Det var denne vej Christian 4. benyttede på vej fra Frederiksborg til Sorø den famøse 7. juli 1647, hvor hele østbyen brændte, og Grønnegades beboere forsøgte at redde deres indbo ved at kaste det ud på gaden og derved uforvarende spærrede vejen for kongen.¹⁹⁰ Da han endelig nåede til Antvorskov, udstedte han derfor en forordning, der pålagde borgerne i Roskilde og de øvrige købstæder at have fast tag på deres ejendomme for at forhindre lignende storbrande. Denne forordning fik stor betydning for Roskilde Kloster, da stiftelsen ad åre også blev underlagt købstadsbestemmelserne, selvom klosteret endnu ikke var en del af Roskilde By. Frem for at konvertere til fast tag, når et stråtag skulle udskiftes, valgte Patronatet ofte at fjerne eller sælge bygningen.

Ved branden forsvandt 160 gårde og huse i flammerne for aldrig senere at blive genopbygget. Til gengæld muliggjorde det mange år senere skabelsen af Folkeparken, som byen og dens borgere har glæde af endnu.

I 1950'erne øgedes klosterets økonomiske problemer betragteligt. Det skyldtes flere forhold, nogle selvforskyldte og andre udefrakommende. De ydre faktorer var stigende ejendomsskatter samt stigende omkostninger til eget personale og fremmede håndværkere. De selvforskyldte faktorer hang sammen med, at man var langsom med at få ændret århundreders indgroede vaner og kutymmer, så levevis og dermed udgifter kunne bringes i harmoni med indtægterne. Igenem 1940'erne var mankoen eskaleret, og flere besparelser måtte nu effektueres. Dyrtidsregulering af konventualinderens hæving blev fjernet for dem, der ikke boede på klosteret. Kørepenge blev afskaffet. Arkitekten, kontorassistenten og opsynsmanden i Berte-Margrethes Anlæg blev afskediget.¹⁹¹ Selvom den fælles husholdning var afskaffet i 1947, måtte man alligevel søge tilladelse til at overføre midler fra egenkapital til driftsregnskabet, og i takt med at kapitalen udhuledes, faldt renteindtægten. Det var en selvforstærkende spiral, som medførte, at man i 1950'erne så sig nødsaget til at foretage yderligere frasalg for at få budgetterne til at holde.

I afsnittet om Folkelivet i parkerne så vi, at det sidste store stykke af den tidligere hovedgårdsjord blev afhændet til

Roskilde Kommune i 1950. Efter kommunens køb af de to parkanlæg blev konventualindernes gamle pavillon på Møstingsholm pillet ned og solgt i 1951. Som erstatning fik damerne en ny pavillon opstillet inde i klosterhaven.

Da hovedgårdsjorden var væk, måtte man i februar 1950 afhænde den første bid af selve klostergrunden inden for klostermuren, nemlig urtehaven syd for gartner- og vaskeri-bygningerne ud mod Algade. Her ville Andelsbanken og Det Kooperative Byggeselskab opføre beboelses- og forretningsejendomme. Selve byggeriet berørte egentlig kun den østlige del af klostermuren, men i 1949 havde stadingeniøren i Roskilde udarbejdet planer for udvidelse af den nordlige side af Algade. En planudvidelse, der nu fik konsekvenser for klostermuren på denne strækning, hvor muren hidtil havde givet et voldsomt afbræk i handelsfacaden. Den stod bogstavelig talt i vejen. Den 14. april 1950 påbegyndtes nedrivningen af den gamle mur og låge. Som erstatning opførtes et hegn bestående af murpiller med stålgritter mellem pillerne samt en ny port, lidt tilbagetrukket fra Algade.

Uden for klostermuren havde man nu kun Sankt Agnes-husene og deres havelodder tilbage, og disse blev afhændet til Roskilde Kommune i 1951. En af salgsklausulerne lød: *"Der må ikke på nogen del af de herved solgte arealer opføres fabrikker eller drives næringsbrug eller nogen industriel eller anden virksomhed, der ved ilde lugt, larm eller røg kan genere de omboende."*¹⁹²

Beboerne på Sankt Agnes var på dette tidspunkt ikke længere husmænd, men håndværkere med fag som murer, skrædder, fisker og skomager. De fik nu overflyttet deres lejekontrakter til den nye ejer. På en del af arealet oprettede den kommunale parkforvaltning siden en materielstation med aktiviteter, som synes at stride mod de intentioner, som klosteret havde med ovennævnte servitutter.

Fra 1. april 1954 blev Det adelige Jomfrukloster, der hidtil havde hørt til Himmelev Kommune, indlemmet i Roskilde Købstad, og Roskilde betalte Himmelev en afståelsessum på 24.000 kr.¹⁹³

Roskilde Kloster bestod nu kun af bygningerne inden for muren, og den jord, de stod på. Men presset på institutionen var ikke aftaget, så samme dag som man skiftede kommune, indgik klosteret aftale med Roskilde Kommune om salg af et stykke af klosterhaven nord for den tidligere avlsgård. Her skulle blive plads til det nye centralbibliotek. Når dette blev realiseret, var byen for alvor rykket inden for murene. Fem

Figur 122. Klostermuren fra 1866. Den måtte i 1950 lade livet i forbindelse med regulering af Algade og Andelsbankens nybyggeri i 1958. Foto: Jul i Roskilde.

år senere, den 1. august 1959 gik man i gang med byggeriet, der blev i én etage over jorden med en grønnegård i midten. Arkitekt og bygherre fortjener ros for, at man lagde én etage under jorden og byggede biblioteket i røde mursten, hvilket tilsammen gør, at biblioteket på smuk vis passer ind med det fredede kloster. På nogenlunde samme tid, i 1960'erne, var nybyggeriet i Roskilde ellers præget af ucharmerende beton. Ved anlæggelsen af biblioteket i efteråret 1959 afdækkede man resterne af en 45x12 m stor middelalderbygning, som antoges at være en økonomibygning eller lade i sortebrødrenes klosterkompleks.¹⁹⁴ Da biblioteket i 1978 skulle udvides, stødte man igen på middelalderligt murværk. Roskilde Museum blev tilkaldt og kunne efterfølgende konstatere, at man havde lokaliseret de teglovne, som dominikanerbrødrene benyttede under opførelse af deres kloster i begyndelsen af 1200-tallet. Efterhånden som ovnene brændte sammen, byggede man nye ovenpå.¹⁹⁵ Man fandt i øvrigt så mange originale munkesten ved udgravningen, at da klosteret i 2011 skulle renovere klokkegavlen over indgangen i Midterfløjen,

Figur 123. Algade-indgangen med jerngitter og gitterpiller med pyramidetop, 2016. Foto: Jakob Zeuner.

Figur 124. Matrikelkort 1950-77. Klosterjorden langs Kong Valdemars Vej er nu udstykket, og mod nord bliver husmændenes jordlodder til et nyt boligkvarter med nordiske gude- og navne som Valhal Vej og Høders Vej. Kort: Geodatastyrelsen.

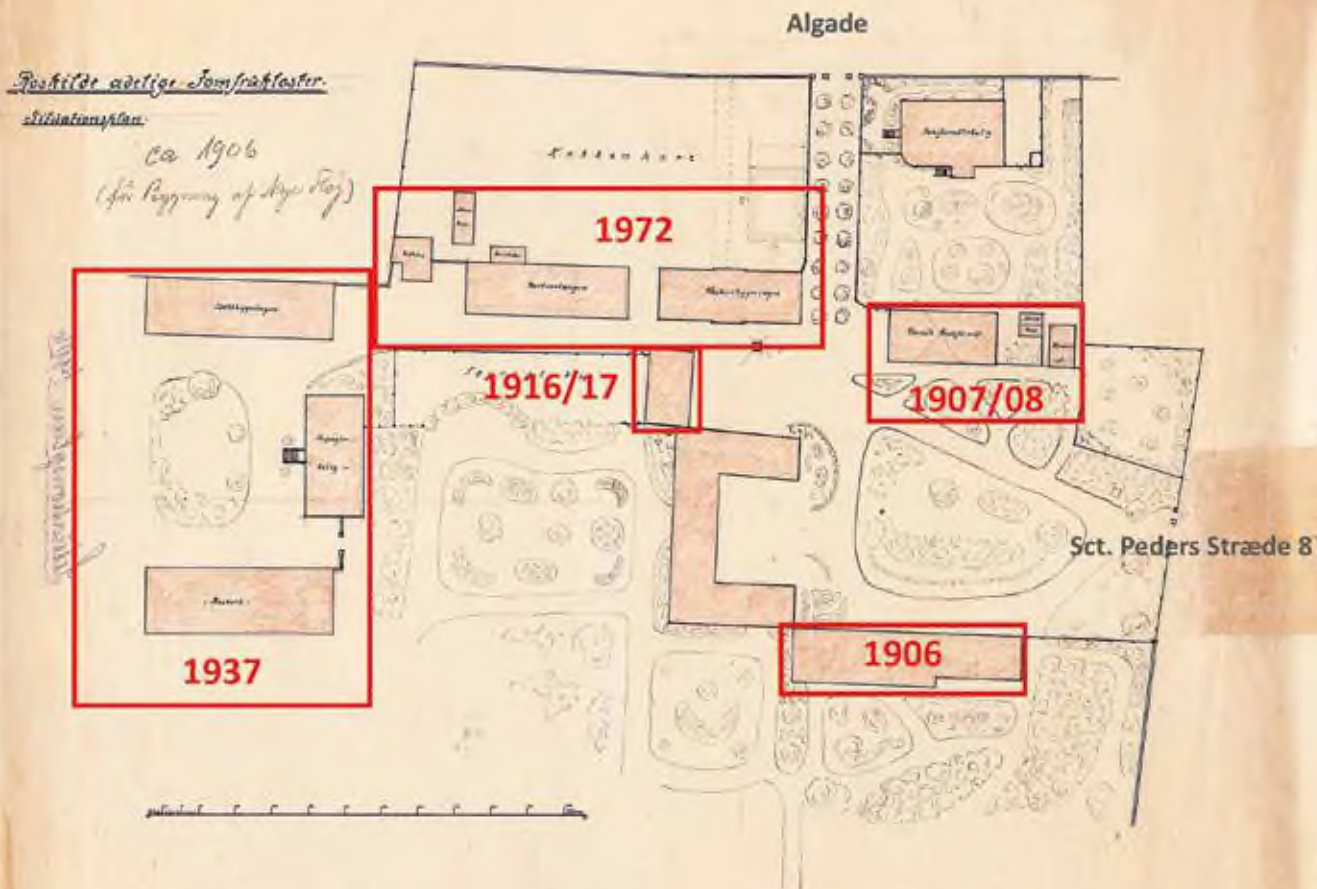

var man i stand til at udføre arbejdet med sten af samme alder som det omgivende bygningsværk.

I slutningen af tresserne voksede de økonomiske udfordringer igen til et så kritisk niveau, at det på ny krævede handling. Ledelsen arbejdede derfor ud fra en strategi om at udnytte klosterets beliggenhed "midt i byen" og ændre det, som tidligere var en belastning til at blive en styrke og en fordel. Patronatet fik udformet et projekt for et forretningskompleks ved Algade 31. Planerne var langt fremme, og man havde fundet interessenter og lejere til lokalerne, da byrådet vendte tommelfingeren nedad. Klosteret stod tilbage med en betragtelig regning på spildt arkitektarbejde og en manglende indtægt i årene fremover. Alternativet var nye frasalg.

SLUMSTORMERBESÆTTELSE 1971

Klosterforvalterboligen på Algade 31 og den bagvedliggende park og allé blev derfor i 1971 solgt til Roskilde Kommune. Som en del af købsaftalen indgik den betingelse, at bygningen skulle rives ned inden 1. januar 1974 for at give indblik til de smukke, gamle klosterbygninger og det grønne område langs byens hovedstrøg. Sådan skulle det imidlertid ikke komme til at gå. Der var oliekrise i Danmark, og også kommunen havde smalhals, så der var ikke råd til at kassere funktionsduelige og velplacerede bygninger. I stedet valgte man at indrette bygningen som kontor- og kursus ejendom for blandt andre aftenskolerne. Det krævede en dispensation fra salgsbetingelserne, men den opnåede man efter forhandlinger med klosteret. I første omgang for en femårig periode,

men som med så mange midlertidige løsninger blev den siden permanent.

Situationen kunne dog let have udviklet sig i en helt anden retning. Købsforhandlingerne mellem klosteret og kommunen trak ud, og da klosterforvalteren og hans familie allerede var flyttet ud, stod bygningen tom i en længere periode. Det var i en tid med ungdomsoprør og antiautoritære aktioner. Slumstormerbevægelsen havde allerede eksisteret i Danmark i nogle år, så en vintermorgen i februar 1971 blev huset besat af en gruppe unge, der barrikaderede døre og vinduer og nægtede at forlade bygningen. Forhandlinger og samtale om sagens rette sammenhæng hjalp ikke, så det gik som så ofte før i disse konflikter sådan, at politiet blev sat ind for at rydde ejendommen. Kort efter vedtog Folketinget "Slumstormer-paragraffen", Lov nr. 227 af 19. maj 1971 om en ændring af saneringslovens § 55, stk. 2, der lovliggjorde, at borgere kunne ibrugtage og bebo ejendomme, der alligevel skulle nedrives, indtil de faktisk blev revet ned.

I modsætning til resten af klosterbygningerne var arkitekt Richard Bergmanns bygning ikke fredet. Det har haft den betydning, at kommunen bl.a. har fået monteret uklædelige, moderne ovenlysvinduer i taget i stedet for de oprindelige

Figur 125. Oversigtsplan over bygningsnedrivninger. Bemærk: Nord er nedad. Kort: Jens Ingwersen/Kurt Buchtrup.

Figur 126. Algade 31, februar 1971. Fredelig afslutning på en aktion, der var medvirkende til en ændring af saneringsloven, som lovliggjorde lignende aktioner. Foto: Roskilde Tidende.

Figur 127. "Vi er her, fordi vi er boligløse". Besætterne bag tremmer i Roskilde Arrest, mens deres sag behandles. Dommen lød på 200 kr. i bøde til hver for overtrædelse af politivedtægten. Foto: Roskilde Tidende.

Figur 128. Algade 31 fra havesiden med det runde hjørne og de famøse ovenlysvinduer. Foto: Kurt Buchtrup.

smukke kviste med buede spir. Bygningen blev i 1988 vurderet som bevaringsværdig i kategori 1 – højeste bevaringsværdi – men da var skaderne sket, også indvendigt. (Se figur 128) Men trods alt ligger huset her stadig og er i dag sammen med omgivelserne indrettet til et "Kreativt Hus for Børn" i bibliotekets regi. På nabobygningen har Roskilde Kommune, Gågadelauget og Roskilde Kunstforening taget initiativ til et stort gavlmaleri. Kunstneren er Mie Mørkeberg, og malerfirmaet Steen Hinum har i 2019 løst opgaven med at overføre værket til den store mur med motiver, der trækker tråde tilbage til fortidens Sortebrødrekloster.

AKACIETRÆET, HAVENS ÆLDSTE VÆKST

Bibliotekets succes krævede mere plads, og til det formål solgte klosteret i 1971 yderligere 2.400 m², grænsende op til bibliotekets have. Der var den særlige krølle på denne handel, at det netop var på det solgte stykke jord, at klosterhavens pryd og ældste vækst, det smukke akacietræ står. Det vurderes at være plantet omkring 1767-70, og er dermed over 250 år gammelt. Træet er af arten *Robinia pseudoacasia*, dvs. en uægte akacie (den ægte akacie kan ikke gro i Danmark). Fra klosterets Riddersal og fra konventualindernes

tidligere spise- og opholdsstue er der udsigt til dette træ, som i dag er den næstældste og næsttykkeste Robinie i Danmark med en omkreds på 462 cm.¹⁹⁶

Som en forudsætning for salget blev det derfor aftalt, at akacien ikke må fældes, og at der ved projekteringen af biblioteksudvidelsen skulle tages hensyn til bevarelsen af træet. Der må derfor ikke bygges mur eller hegn mellem klosterhaven og træet, så det stadig fremtræder, som om det står i klosterets have. Et vilkår som vise mænd med sans for pietet og historie med rettidig omhu har gjort mulig. Skam få den, der vil ændre på det.

Fra nu af er det ikke længere et middelalderligt teglværk, eller en postmiddelalderlig avlsgård, der ligger umiddelbart øst for klosteret, men et moderne institutionsbyggeri, der på smukkeste vis harmonerer med omgivelserne med sin beskedne højde og sine røde tegltage.

ENDNU ET TEHUS

Klosterets beboere havde ikke glemt den hyggelige tepavillon, der stod på Møstingsholm. Som en erstatning for den fik man som nævnt bygget et nyt tehus – denne gang i selve klosterhaven. I 1970'erne var der desværre nogen, der fandt rudeknusning en underholdende del af byens natteliv, og gentagne gange gik det ud over det lille tehus i klosterhaven. Det blev ledelsen for meget, og tehuset blev demonteret, pakket ned og opbevaret som et artefakt af Roskilde Museum. Da plejehjemsbeboerne på den anden side af Sankt Peders Stræde senere ønskede sig et tehus, kom det atter frem af gemmerne og blev opstillet i haven mellem plejehjemmet og Roskilde Museum. Det tidligere plejehjem rummer i dag ungdomsboliger, og haven går i kulturstrøgssammenhæng under navnet "Tehushaven". Tehuset indgår som en del af Kulturstrøgets mystiske, uhyggelige og festlige indslag ved byens årlige lysfest. Kun få kender dets oprindelse og oprindelige formål.

Ud over Hovedbygningen, Damernes Fløj og Klosterforvalterboligen af 1916 kom fredningen i 1988 også til at omfatte klostermuren, klosterhaven og gårdspladserne.

Hermed var det indtil dato slut med at decimere havearealet på Roskilde Kloster – men fremtiden var stadig usikker.

Fusion med Odense adelige Jomfrukloster

Rekrutteringsgrundlaget smuldrede fortsat, og dermed også indskrivningsbeløbene, formuen og renterne. Den problem-

Figur 129. Den gamle akacie, som stadig kan nydes af klosterets beboere og de mange besøgende både her og på biblioteket. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 130. Damernes tidligere tehus på sin nye placering i "Tehushaven" i Sankt Ols Stræde. Foto: Jakob Zeuner.

stilling var man ikke ene om i Roskilde. Andre tilsvarende stiftelser havde samme udfordringer. På Fyn for eksempel. Her havde Odense adelige Jomfrukloster været igennem en udvikling, der var meget lig den, der her er beskrevet for Roskilde.

Siden 15. marts 1717 havde klosteret i Odense været bolig for en priorinde og otte jomfruer af dansk adel, stiftet af adelsfrøkenen Karen Brahe (1657-1736). Hun var 15 år yngre end stifterne af jomfruklosteret i Roskilde, men i modsætning til de to enkefruer, blev hun aldrig gift. De kendte hinanden, og stiftelsen af klosteret i Roskilde har utvivlsomt inspireret den fynske adelsfrøken. Hun var 42 år, da klosteret i Roskilde blev stiftet, men alligevel gik der 17 år, inden hun gjorde alvor af at indstifte sin egen institution. Karen Brahe fik hjælp til at udforme fundatsen af Berte Skeel med det resultat, at de oprindelige bestemmelser for de to klostre er næsten ens.

Også i Odense havde økonomiske problemer tvunget klosteret til stykvis at bortsælge stiftelsens jordtilliggender. Som

Figur 131. Karen Brahe (1657-1736). H x B: 81 x 70 cm. Foto: Karsten Damsted, Realdania By og Byg.

i Roskilde gav samfundsudviklingen problemer med at udfylde alle pladser i klosteret, men i modsætning til Roskilde, hvor boligerne var moderniserede, så fremstod bygningen og lejlighederne i Odense efterhånden så utidssvarende, at der blev færre og færre, som ønskede bolig i stiftelsen. Den sidste adelige jomfru forsvandt midt i 1950'erne, og priorinden flyttede ud omkring 1970. I den forbindelse besluttede klosterets ledelse at søge en sammenlægning med Roskilde adelige Jomfrukloster. I 1972 ophørte indskrivningen i Odense, og bygningen blev solgt. Selve fusionen med Roskilde adelige Jomfrukloster skete først i 1974. I præambelen til fundatsen for den sammenlagte stiftelse står blandt andet:

*"Da den Odense adelige Jomfrukloster tilhørende bygning ikke længere var egnet til at tjene sit oprindelige formål, blev den i 1972 overdraget til Odense kommune, og som led i en midlertidig ordning af klosterets forhold godkendte Justitsministeriet ved skrivelse af 7. november 1972, at ledige pladser blandt de indskrevne damer ikke blev besat."*¹⁹⁷

H.M. Dronning Margrethe stadfæstede den nye fundats den 4. december 1974. Herefter var Roskilde Kloster en selvvejende stiftelse ved navn *Roskilde Kloster, Den Skeel-Juel-Brahe'ske Stiftelse*.

KAREN BRAHES BIBLIOTEK OG ODENSE-KLOSTERETS PORTRÆTTER
Ved fusionen blev de indskrevne frøkeners rettigheder overført til den videreførende institution. Det samme skete med klosterets store portrætsamling og forskelligt kostbart inventar, herunder det berømte Nakkebølletæppe. Endvidere blev det enestående Karen Brahes Bibliotek nu en del af Roskilde Kloster. Biblioteket på over 3.400 bind og 1.150 håndskrifter befinder sig også fysisk i Roskilde. Dog ikke i klosteret, men i sikrede faciliteter på Roskilde Bibliotek. Det er det eneste af 16-1700-tallets mange danske adelsbiblioteker, som er bevaret samlet. Samlingen indeholder bl.a. 53 danske unikaværker, som altså ikke findes på andre biblioteker, hverken i Danmark eller i udlandet, samt en række meget sjældne og spektakulære bøger og håndskrifter. Samlingen kan benyttes til forskningsformål med særlig tilladelse.

Alt løsøre blev overført fra Odense til Roskilde, men omfanget af bohaver var begrænset på trods af, at klosteret i Odense havde arveret efter priorinderne.

Roskilde Kloster har aldrig haft sit eget bibliotek på linje med Karen Brahes, men enkelte værdifulde håndskrifter har dog fundet vej til klosterets arkiv, som f.eks. Anne Krabbes

Figur 132. Anne Gøye (1609-1681) lagde grunden til Karen Brahes bogsamling. H x B: 122 x 96 cm. Foto: Realdania By og Byg.

Våbenbog fra begyndelsen af 1600-tallet og Christiane Birgitte Juels afskrift fra 1736 af hendes bror viceadmiral Just Juels levnedforløb. Klosterets ejede tidligere en stor samling ligprædikener, hvoraf kun prædikenen over Berte Skeel fortsat findes på klosteret.¹⁹⁸

Størstedelen af portrætsamlingen fra Odense viser Brahefamilien samt indgiftede slægter. Går man gennem døren, der fører fra Riddersalen ind til den tidligere priorindejleshed, kommer man til *Brahestuen*. På portrættet af Karen Brahe ses hun i en dekolleteret, hvid kjole med kantbroderi af perler og guld. Som noget usædvanligt lod Brahe-familien deres små pigebørn portrættere. En tradition, som uden for royale kredse normalt kun tilfaldt drengebørn. I Brahestuen ses den lille Karen Brahe som baby siddende på en stor rød pude på et skakternet gulv.

Grundstammen i Karen Brahes berømte bibliotek havde hun arvet fra sin mors faster, Anne Gøye (1609-1681), som også er portrætteret i Brahestuen som en bistert udseende gammeljomfru – på trods af hendes forholdsvis unge alder. I stuen står en barok øreklapstol betrukket med gobelinstof, der skal have tilhørt Karen Brahe og stået i hendes bibliotek.

Også en særdeles berømt mandlig slægtning har fundet vej til Brahestuen. Tycho Brahe (1546-1601), astronom og bror til Karen Brahes oldefar. Hans portræt er interessant, ikke mindst fordi det blev malet af portrætmaleren C.A. Jensen i perioden december 1837 – marts 1838 efter en original på Odense adelige Jomfrukloster, som kongen havde bedt

Figur 133. Den barokke øreklapstol i Brahestuen stod tidligere i Karen Brahes bibliotek på Odense adelige Jomfrukloster. H x B: 42 x 66 cm. Foto: Realdania By og Byg.

Figur 134. Elisabeth Sophie Arenfeldt (1686-1710) blev indskrevet i 1704 som 18-årig på Roskilde adelige Jomfrukloster, hvor hun døde kun 24 år gammel. Foto: Realdania By og Byg.

om at få indlemmet i den kongelige portrætsamling på Frederiksborg Slot. Sammen med mange andre portrætter gik denne original tabt ved slottets brand i december 1859.¹⁹⁹

Selvom flere af de portrætterede var i familie med og endog søskende til Odenses klosterfrøkener, så er ikke en eneste af klosterfrøkenerne herfra afbildet. Til gengæld er der to af Roskildes konventualinder, nemlig søstrene Arenfeldt. Deres far, Jørgen Arenfeldt (1644-1717) til Rugaard, der en kort overgang var gift med den fra litteraturen velkendte Marie Grubbe, havde fem døtre fra sit andet ægteskab. Han kom i økonomiske vanskeligheder og måtte sælge de fleste af sine hovedgårde, og måske derfor endte tre af døtrene på de ny-stiftede jomfruklostre og en fjerde på et enkekloster.

Elisabeth Sophie Arenfeldt (1686-1710) blev indskrevet i 1704 som 18-årig på Roskilde adelige Jomfrukloster, hvor hun døde seks år senere. Hilleborg Holck Arenfeldt (1690-1758) blev ved faderens død, som 27-årig indsat på en patronplads i Odense adelige Jomfrukloster, hvor hun døde under en epidemi i 1758.

Figur 135. Elisabeth Cathrine Arenfeldt (1691-1743) blev som 23-årig indskrevet i Roskilde adelige Jomfrukloster på en Skeelsk patronplads og blev her til sin død i 1743, 52 år gammel. Foto: Realdania By og Byg.

Den sidste søster, Elisabeth Cathrine Arenfeldt (1691-1743), blev som 23-årig indskrevet i Roskilde adelige Jomfrukloster på en Skeelsk patronplads og blev her til sin død i 1743, 52 år gammel. Familien er et (trist) eksempel på den udvikling, der inspirerede fruene Ulfeldt og Skeel til at oprette et jomfrukloster i Roskilde.

Jørgen Arenfeldt var bror til Jakob Arenfeldt, den tidligere ejer af Sortebrødregård, og portrætterne af hans tre døtre Marie Margrethe og to gange Elisabeth hænger nu på Roskilde Kloster.

Efter Brahestuen kommer man ind i *Sølvstuen*. Navnet giver sig selv, når man ser sølvtøjet funkle bag glaslågerne. Her hænger det store maleri, *Skattens Mønt*, som Martin Nystrup i 1890 flyttede fra Riddersalen til Kirkesalen. Da Matthison-Hansen orgelet kom til i oktober 1998, blev maleriet igen flyttet og hænger nu her i Sølvstuen.²⁰⁰

I samme lokale hænger også et af de nyere portrætter i samlingen, patron Albret Skeel malet af Pia Schutzmann i 1991.

Figur 137. Albret Skeel malet af Pia Schutzmann i 1991. Kontorchef A. Skeel var patron som repræsentant for Skeelerne fra 1974-1978. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Figur 136. Skattens Mønt antages at være en kopi af et værk fra den flamske skole af Peter Paul Rubens (1577-1640) eller hans yngre kollega, Jacob Jordans (1593-1678). Billedet er ikke signeret, og der har derfor været flere bud på kunstneren – dog ikke Rubens. Det skønnes at være malet i samme periode som originalen, dvs.

1600-tallet, og hører derfor til blandt klosterets ældste kunstværker. Efter forskellige placeringer hænger det nu i Sølvstuen. H x B: 180 x 194 cm. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

ADGANGSKRAVENE LEMPES

Fundatsen for den fusionerede stiftelse adskilte sig på ét punkt væsentligt fra tidligere bestemmelser, idet alle mænd og kvinder, enlige eller ægtepar nu kunne søge optagelse, hvis de havde dansk indfødsret, var selvhjulpne og egnede til et bofællesskab samt havde rimeligt behov for den støtte, som en bolig i klosteret gav. Der kom også flere henvendelser med baggrund i de nye betingelser, som da enken efter maleren Paul Gauguins barnebarn, Emile Gauguin, i 1981 søgte ind. Hun var barnebarn af det tidligere rektorpar på Roskilde Katedralskole, Agnes og Vilhelm Bóetius, og efter et ophold på Christiansminde Kloster ved Glumsø ville hun nu gerne tilbage til Roskilde. Men på dette tidspunkt stod der stadig 30 konventualinder indskrevet på ekspektancelisten, og de havde naturligvis forsteret til de kommende ledige lejligheder.²⁰¹ Helt frem til 1993 besatte man ledige lejligheder fra denne liste. Herefter var det foreløbig slut med nye beboere fra konventualindernes rækker. Det kan dog godt forekomme igen, da klosteret i skrivende stund fortsat har et antal indskrevne konventualinder. Den sidste priorinde var Judith Sandager Jeppesen, fra 1986 til 1997. Hun var af ungarsk adelsslægt og katolik, og det sidste gav anledning til en del murren i krogene blandt konventualinder og de øvri-

ge beboere. Måske var det derfor, man året efter hendes død, i 1998, ændrede fundatsen, så man nu foruden at have dansk indfødsret også skulle være medlem af folkekirken for at opnå en bolig.

Fra 1930 til 1974 havde beboertallet været ret konstant. Til gengæld var tjenestefolkene reduceret til det halve.²⁰² Afskaffelsen af den fælles madordning i 1947 havde overflødiggjort en stor del. Efter Margrethe komtesse Ahlefeldt-Lauervigs (1918-2004) død, boede der ikke længere konventualinder på Roskilde Kloster. Med de nye regler steg beboertallet igen, men da indflytterne skulle være selvhjulpne, havde de hverken krav på eller behov for tjenestefolk.

År	1930	1940-45	1974	2021
Beboere	7	9	6	17
Tjenestefolk	15	10-13	7	1 portner

Den tidligere priorindebolig bebos for tiden af ægteparret Tove Winther Kvist og Leo Elmbirk Jensen, som er kommet til under de nye bestemmelser. De flyttede ind i april 2015 og kan fortælle, hvordan det er at leve i en bolig og på et sted, der rummer så meget historie:

”Det er som at bo på landet – midt i byen, sagde en ven, da han første gang besøgte os i Priorindeboligen i den ældste del af Roskilde Kloster. Helt forkert er det ikke. Byens liv og mylder er på afstand, men heldigvis er klosteret ikke mere – som i fordums tider – afsondret fra omverdenen. Her kommer mange gæster, og vi er nu 17 voksne, kvinder, mænd, par og også et par børn med et godt og velfungerende naboskab.

Der opleves en helt speciel atmosfære ved at bo i Roskildes ældste beboede hus. Efter vore dages standarder er rummene på mange måder upraktiske, men meget charmerende og stemningsfulde. Når solen skinner ind på murene i den indre klostergård, og de gamle munkesten gløder med en dyb, gylden farve, kan vi stå og falde i staver ved vinduet og føle os forbundet med de mange mennesker, som igennem århundreder har haft deres liv og virke her.”

Som et spin-off af initiativet omkring klostermuren blev foreningen ”Roskilde Klosters Venner”, med Tove Kvist som formand, dannet i efteråret 2015 med det overordnede formål at yde økonomisk og praktisk støtte til vedligeholdelse og restaurering af Roskilde Kloster. Medlemmernes frivillige donationer har gjort, at klosteret nu er godkendt som en almenvælgørende stiftelse, hvilket medfører, at klosteret kan få del i puljen af såkaldte moms kompensationsmidler. Samlet

Figur 138. Havestuen i Priorindefløjens stueplan set mod øst. Herfra er der adgang til klosterhaven (tv.), klostergården (th) og trappen til 1. sal. Denne er måske en del af sikkerhedsplanen samtidig med udgangen til klostergården. Fra rummet i baggrunden var der tidligere adgang til hjørnestuen. Foto Tove Winther Kvist.

set har foreningen således både medvirket til at højne kendskabet til klosteret og til at give klosteret et kærkomment økonomisk tilskud.

BYGNINGSKOMPLEKSET'S VEDLIGEHOLDELSE

Den store og vedligeholdelseskrævende bygningsmasse har gennem tiden givet klosteret mange økonomiske udfordringer. Kort efter sidste årtusindskifte førte faldende renteindtægter, urealistiske lave huslejer og stigende håndværkerpriser til en uholdbar situation for klosteret. Direktionen og den dengang nye klosterforvalter, kammerherre, oberst Søren Lyder Jacobsen, måtte i 2008 gennemgribende revidere klosterets økonomi og forretningsgange. Huslejerne blev hævet til et mere rimeligt niveau, udgifterne skåret kraftig ned, ind-

tægtssiden hævet, bl.a. gennem et øget antal rundvisninger og udlejning af salen, men især har man søgt og fået støtte fra mange almenvelgørende fonde. Dette har alt sammen bevirket, at klosteret i de senere år har kunnet gennemføre et stort antal restaurerings- og reoveringsprojekter. Blot i de seneste 10 år, er der brugt ca. 9 mio. kr. på sådanne arbejder; hertil kommer almindelig vedligeholdelse. Til gengæld bliver klosterets bygninger, haven og muren efterhånden bragt i mere forsvarlig stand. Klosteret lægger i den forbindelse megen vægt på at føre tidligere – og ikke altid lige veludførte – reoveringsarbejder tilbage til en mere historisk korrekt situation. For denne indsats modtog klosteret i 2020 Foreningen for Bygnings- og Landskabskulturs plakette.

Figur 139. I 2020 modtog klosteret denne plakette fra Foreningen for Bygning- og Landskabskultur som anerkendelse for stiftelsens bevaringsmæssige indsats. H x B: 17 x 13 cm. Foto: Søren Lyder Jacobsen/Roskilde Kloster.

Afslutning

Sammenfattende kan man sige, at Roskilde Klosters historie og økonomiske udvikling er formet af tre hovedelementer:

- Godt 320 år med kun én institutionel ejer
- Placeringen midt i en købstad
- En samfundsudvikling, der har givet kvinder udstrakt grad af ligestilling og muligheder for selvforsørgelse.

Som gods betragtet er Roskilde Kloster i mange henseender atypisk. Såvel dets bøndergods som dets hovedmark var af beskeden størrelse, og man gjorde ikke, eller man ønskede ikke at gøre noget nævneværdigt for at udnytte de muligheder, der lå i hoveritidens gratis arbejdskraft. Dette kan skyldes et anderledes menneskesyn eller det forhold, at godsets og dermed klosterets økonomi ikke var 100% baseret på indtægten fra jordbruget; man havde jo en stående kapital, dels hidrørende fra stifterinderne, dels fra løbende indskud ved indskrivning af konventualinder. Dette har givet reddet klosteret i svære krisetider f.eks. under kvægpesten og statsbankerotten som beskrevet i denne bog. Havde godset være drevet ud fra rent landbrugsmæssige normer og økonomiske interesser, havde vi formentlig set en løbende ændring af ejerforholdet, som på andre tilsvarende godser. Denne manglende udvikling i godsdriften har også bevirket, at forholdene for fæsterne har været stabile over en meget lang periode.

Placeringen midt i Roskilde har både været en fordel og en ulempe. Ulempen har bl.a. været et stigende pres om at skulle leve op til bygningskravene i bymæssig bebyggelse. Beliggenheden har desuden været en stærkt begrænsende faktor på godsets muligheder for at ekspandere og udvide hovedgårdsjorden inden for en hensigtsmæssig afstand syd for avlsgården.

Fordelen har været, at man altid havde en køber, der var parat og villig til at købe jord til byudvikling, og dermed formentlig til en pris, der var højere end for landbrugsjord. Omvendt har byens udvikling nok også presset klosteret til salg af jord på tidspunkter, hvor det økonomiske udbytte for klosteret ikke har været optimalt.

Den generelle samfundsudvikling med indførelse af kvinders stemmeret i 1915, og den gradvise ligestilling og accept af kvinders ret og lyst til at tage en uddannelse og deltage på lige fod med mænd i livets og samfundets for-

skellige aspekter, har på afgørende vis ændret forudsætningerne. Bl.a. har den bevirket, at adelen og de øvrige adgangsgivende rangklasser ikke længere havde et behov for på denne måde at sikre deres ugifte døtre en tryk og værdig tilværelse. De adelige jomfruklostre i Odense og Roskilde er derfor blevet slået sammen i den fælles stiftelse *Roskilde Kloster, Den Skeel-Juel-Brahe'ske Stiftelse*, men selv en fusion af de to klostre har ikke kunnet afbøde effekterne af samfundsudviklingen. I skrivende stund er der kun fire konventualinder på indskrivningslisten, og ingen af dem bor på klosteret.

Det er derfor nu muligt for personer fra alle samfundslag at søge en bolig i denne hæderkronede institution, der emmer af tradition og historie. Det skal dog bemærkes, at klosteret kun råder over ni lejligheder, og at beboerne aldrig flytter frivilligt, så udsigten til at opnå en bolig i klosteret er forsvindende lille. Samtidig engagerer klosteret sig i stigende grad i byens blomstrende kulturliv. Man er sig sin rolle så bevidst, at der ved en fundatsændring i 2012 blev tilføjet stiftelsen endnu et formål "*at bevare klosterets kulturarv og at formidle den til offentligheden med nødvendig respekt for kulturværdierne og klosterets beboere*". Dette sker som en vigtig brik i en kulturel akse fra Roskilde Domkirke via Byens Hus, Palæfløjen, Roskilde Museum, Kreativt Hus for Børn og Roskilde Kloster til Biblioteket og Sortebrødre Plads – det såkaldte Kulturstrøg.

Her, hvor fortiden udfordrer nutiden, har Roskilde Kloster fundet sin naturlige plads.

Kilde- og Litteraturliste

Utrykte kilder:

- Kulturstyrelsens Fredningsværdier for Roskilde Jomfrukloster, journalnummer 2011-7.82.07/265-0001.
- Nationalmuseet, Antikvarisk Topografisk Arkiv (alle i kopi hos forfatteren)
- M. Aaman Sørensens beretning vedr. besigtigelse af Kirkefløjen, dateret 18-11-1971. J.Nr. 879/71.
- Ole Feldbæks udgravningsrapport ifm. udgravning til nyt Stiftsbibliotek, dateret 5.9.1959. J.Nr. 700/59
- Jacob Kornerup: Brev til Nationalmuseet v. museumsdirektør, justitsråd Herbst, dateret 5. septbr 1891.
- Jacob Kornerup: Brev til Nationalmuseets 2nd Afdeling, dateret 26. december 1907. J.Nr. 542/07
- P. Linde: Håndskrevet notat fra 1941 på en ældre opmålingstegning med Nationalmuseets journalnummer: 1708/132.
- Udgravningsrapport "*Rester af middelalderligt Murværk fremdraget i August 1906.*" J.Nr. 291/06
- Rapport vedr. klosterkirken dateret 3/5-43
- Roskilde Klosters Arkiv:
- Arkivpakkerne B1, B2, D1, E15, L124, O08 og O12 i henhold til noteanvisninger.
- Digitaliseret materiale som gengivet i Fototeket.
- Martin Nyrops arbejdsbeskrivelse dateret maj 1891
- Registratur over Roskilde Klosters arkiv
- Konserveringsrapport for Roskilde Klosters altertavle, november 2020.
- Statens arkiver online:
- Folketællinger 1787, 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1860, 1870 for Roskilde Amt, Sømme Herred, Roskilde adelige Jomfrukloster
- Folketællinger 1880, 1890, 1901 og 1930 for Roskilde Amt, Sømme Herred, Himmelev Sogn, Roskilde adelige Jomfrukloster
- Roeskilde Raadstue-Protocol 1761. Rigsarkivet, Roskilde Rådstue Brandtaksationsprotokol 1761-1765, nr. 130 online opslag 113.
- <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=16827439#185659,31408566>

Litteraturliste

(Alle de angivne online-links var virksomme på udgivelsestidspunktet.)

- Andersen, Jens, 1996: "Byvold og klostermur", *Romu 1996. Årsskrift fra Roskilde Museum* s. 21-34, Roskilde Museums Forlag.
- Behrman, Heinrich, 1832: *Grundrids til en historisk-topografisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde med sine egne og Omegnens Mærkværdigheder, især dens Domkirke og sammes Monumenter,*

- fra de ældste Tider indtil vore dage*, Eget forlag.
- Benzon, Gorm, 1987: *Gamle Danske Trapper*. Realkredit Danmark.
- Bertel-Hansen, Thora, 1931: "Det gamle Hjem", *Jul i Roskilde 1931* s. 24-25.
- Bobé, Louis, 1899: *Roskilde adelige Jomfrukloster 1699-1899*, Roskilde Avis' Bogtrykkeri.
- Bondesen, Erling, 1979: Roskilde, by og landskab – geologi og samfund. Et lokaliseringsstudie, *13 bidrag til Roskilde By og egn's historie* s. 21-41.
- Buhl, Ingeborg, 1956: "Et haandskrift fra 1736 i Roskilde adelige Jomfrukloster", *Fra Københavns Amt 1956*, s. 3-28, Historisk samfund for Københavns Amt.
- Buhl, Ingeborg, 1961: *Portrætsamlingen i Roskilde adelige Jomfrukloster*, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.
- Buhl, Ingeborg, 1961: "Tre heraldisk-genealogiske haandskrifter i Roskilde adelige Jomfrukloster", *Fra Københavns Amt 1961*, s. 17-45, Historisk samfund for Københavns Amt.
- Buhl, Ingeborg, 1975: *Børnesange*.
- Christian den Fjerdes egenhændige Breve*, 1885 Bd. 6-7.
- Danmarks Kirker, Københavns Amt*. 3. bd 1951, G.E.C. Gads Forlag.
- Danske Magazin* 1864, 4. rk. Bd. 1.
- Dehn-Nielsen, Henning, 1999: *Christian 8. Konge af Danmark, Konge af Norge*.
- Dehn-Nielsen, Henning, 2007: *Danske kongers friller og elskerinder*, Lindhardt og Ringhof.
- Denman, Henrik, 2001: *Den katolske kirke i Roskilde 1901-2001*. Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Deurs, Piet van, 1999: *Roskilde Kloster – Den Skeel-luel-Brahe'ske Stiftelse 1699-1999*, Grønlund's Forlag.
- Drachmann, Emmy, 1925: *Erindringer*, Gyldendalske Boghandel.
- Drachmann, Holger, 1884: *Dybe Streng – Digte og Sange*.
- Eriksen, Gudrun, 1949: "Klosterhusene", *Jul i Roskilde 1949* s. 13-15.
- Eriksen, Gudrun, 1954: "Fra Olsgades Port", *Jul i Roskilde 1954* s. 6-7.
- Erslev, Kr. & W. Møllerup: *Danske Kancelliregistranter 1535-1550*.
- Fabritius, Albert, 1976: "Adelige frøkenklostre", *Personalthistorisk Tidsskrift*, 96. Årgang, 16. rk, 4. bd. s. 109-116.
- Fang, Arthur, 1936: "I professor Komerups hjem", *Jul i Roskilde 1936* s. 4-7.
- Fang, Arthur & I. Buhl, 1949: *Roskilde adelige Jomfrukloster 1699-1949*, Flensborgs Boghandel.
- Fang, Arthur, 1963: "Det grønne Roskilde", *Jul i Roskilde 1963* s. 15-19.
- Fang, Fanny, 1950: "Skøjteløb i Klostermarken er en gammel, dyrket sport", *Roskilde Tidende 7. januar 1950*.
- Fang, Lotte, 1977: *Det var Dengang*.
- Fang, Lotte, 2015: *Gader og stræder i Roskilde Kommune*, Forlaget Brian Christensen.
- Fang, Lotte, 2018: *Roskilde Guldalder, 1800-tallet*, Forlaget Brian Christensen.

- Funch, Egon og Ejvind Tofte, 1986: *Roskilde Landevej*.
- Garner, Holger Nielsen, 1968: Atlas over danske klostre, Nyt nordisk Forlag Arnold Busck.
- Hansen, Gorm Bruun, 1995: "Roskilde Adelige Jomfrukloster", *Himmelevs sogns historie* (red. Ingeborg Christmas-Møller og Gorm Bruun Hansen), s. 173-177.
- Hansen, Gorm Bruun, 2013: "Da Tycho Brahe gik i kloster – eller et billedes historie", *Historisk Årbog for Roskilde Amt 2013*, s. 27-32, Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Hedemann, Fritze, 2018: "En skæbne blandt mange på Roskilde adelige Jomfrukloster. (I nyere tid)", *Meddelelser...*, Dansk Adelsforening, marts 2018 s. 26-33, Dansk Adelsforening.
- Hedemann, Paul von Heespen og Wilhelm von Hedemann, 1917-19: *Geschichte der Familie von Hedemann*.
- Hofman, Hans de, 1755: Samlinger af Publique og Private Stiftelser og Gavebreve. Bind I.
- Hofman, Tycho de, 1778: *Historiske Efterretninger om de velfortiente danske Adelsmænd*, 2. del. Online version på Det Kongelige Bibliotek: [130021039080.pdf \(kb.dk\)](#)
- Holsting, Anna Hansen, 1947: "Minder fra Sct. Jørgensbjerg Asyl", *Jul i Roskilde 1947* s. 21-22.
- Høj, Mette, 2010: "Et nyt Aandehul – om Folkeparken i Roskilde". *ROMU 2010. Årsskrift fra Roskilde Museum*, s. 49-83, Roskilde Museums Forlag.
- Ingwersen, Jens, 1908: "Tilbygning til Roeskilde adelige Jomfrukloster", *Architekten bd. X 1907-08*, s. 557-561.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2006: "Om de dominikanske prædikebrødre og deres kloster i Roskilde." *Historisk Årbog for Roskilde Amt 2006*, s. 59-92, Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Jørgensen, Kaare Rübner, 2001: *Tabernes historie. Franciskanernes uddrivelseskrønike*, s. 37-102.
- Kancelliets Brevbøger vedr. Danmarks indre forhold, 1556-1560, bind II.*
- Kjelstrup, Olaf, 1943: "Vi aabner Døren til Jomfruklostret", *Billedbladet 1943 nr. 3* s. 5-9.
- Kornerup, Jacob, 1892: *Roskilde i gamle dage*, Otto Wroblewski's Forlag.
- Krogh, Tyge, 2000: *Oplysningstiden og det magiske*.
- Larsen, Käthe Skov, 1998: "Fra min klostertid", *Egnshistorisk Nyt 1998*, Egnshistorisk forening i Gundsø.
- Lunn, Svend og Erik Reitzel-Nielsen, 1964: *C.E.F. Weyse Breve I-II*.
- Lorentzen, Vilhelm, 1929: *De danske Klosters Bygningshistorie*.
- Millech, K, 1979-84: "Jens Ingwersen", *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., Gyldendals Forlag.
- Moltke, E., Elna Møller og C.G. Schultz, 1944: *Danmarks Kirker III, Københavns Amt, 1. Bind*.

- Moltke, Else, 1954: "Det menneskelige og det huslige er mit område", *Tidens Kvinder* Årg. 32, nr. 29, 1954 s. 22-33.
- Muusmann, Carl, 1930: "Kommandør Alexander Wilde", *Jul i Roskilde 1930* s. 12-16.
- Nielsen, Ingrid, 1978: "Topografiske problemer i det middelalderlige Roskilde – hospitalerne og møllerne". *Historisk Årbog fra Roskilde Amt 1978*, Historisk Samfund for Roskilde Amt s.95-105.
- Nielsen, Ingrid, 1979: "Bebyggelsen langs Algade og Skomagergade". *Historisk Årbog for Roskilde Amt 1979*, Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Nielsen, Johan Moses Hollard : *Myrteblade*.
- Nielsen, Jørgen Svarre, 1993: "Roskilde-Erindringer". *Jul i Roskilde 1993* s. 11-15.
- Nielsen, Oluf, 1874: *Kjøbenhavns Diplomatarium, Bd. II*, s. 327, nr. 378, København.
- Petersen, Karsten Skjold, 1993: *Udskiftningen af Veddelev. En midtsjællandsk landsby i slutningen af 1700-tallet*. Historiespeciale fra Roskilde Universitets Center (RUC).
- Pontoppidan, Erik, 1946: "Hjemstavn", *Jul i Roskilde 1946* s. 18-20.
- Poulsen, Knud, 1991: "Jyllinge-bønder i lænker" *ROMU 1991. Årsskrift fra Roskilde Museum* s. 13-20, Roskilde Museums Forlag.
- Rasmussen, Carsten Porskrog: Herregård og gods, Dansk Center for Herregårdsforsknings hjemmeside: <http://www.danskeherregaarde.dk/historisk-kontekst/herregaard-og-gods.aspx>
- Resen, Peder Hansen: *Atlas Danicus II, A: Roskilde*, (1 dansk oversættelse ved Johannes Knudsen, 1929), G.E.C. Gads Forlag.
- Rønø, Hans, 1955: "Vi besøger priorinden", *Jul i Roskilde 1955* s. 10-12.
- Schepelern, H.D., 1959: *Portrætsamlingen i Odense adelige Jomfrukloster*, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.
- Skeel, Christian, 1917: *Fortsatte Optegnelser om Roskilde Adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
- Skeel, Vilhelm, 1867: *Optegnelser om Roskilde Adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
- Skeel, Vilhelm, 1871: *Optegnelser om familien Skeel*, Eget forlag.
- Skeel, Vilhelm, 1877: *Fortsatte Optegnelser om Roskilde Adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
- Strøm, Christian Ludvig, 1915: "Ungdomsminder", *Gemt og Glemmt – Minder fra gamle dage*.
- Tranekær, Hans, 2002: "Fra en svunden tid", *Jul i Roskilde 2002* s. 53-55.
- Tønnesen, Eva, 1992: "Klosterliv", *Ingeborg Buhl – 1890-1990* s. 39-49.
- Tønnesen, Eva, 1998: "Roskilde 1917-70 – en by i vækst" *Roskilde Bys Historie 1850-1970* s. 219-386, Historisk Samfund for Roskilde Amt og Roskilde Museums Forlag.
- Tønnesen, Eva, 2004: "En herregård midt på Algade", Årsskrift 2004 s. 23-36, Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur, Roskilde.
- Tønnesen, Eva, 2014: *Stærke kvinder i Roskilde fra enevælde til matadortid*, s.

- 73-84, Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Ulrichsen, Jens M., 2011: *Beretning for arkæologisk forundersøgelse af SOR-TEBRØDRE PLADS, Roskilde Domsogn*, <http://www.kulturarv.dk/publicff-data/documentation/file/doc/95467/public>
- Vegenfeldt, J.A.C., 1974: *Roskilde Adelige Jomfrukloster, 18. april 1974*, Eget forlag.
- Weber, Lorentz, 1928: "Smaa Anekdoter fra det gamle Roskilde", *Jul Roskilde 1928*, s. 34.
- Wilde, Alexander, 1895: *Lyse og mørke Livserindringer 1856-1863*.
- Wolter, Birgitte Bruun, 1980: *Roskilde Klosters gods 1699-1852*.
- Zalewski, Barbera, 2013: *Odense Adelige Jomfrukloster*.
- Zeuner, Jakob, 2015: *Sankt Agnes – fra nonnekloster til nutid*, Grønagers Forlag.
- Zeuner, Jakob, 2015: "Birgitte Oxe – priorinden i Sankt Agnes kloster", *Historisk Årbog for Roskilde Amt 2015*, s. 7-15, Historisk Samfund for Roskilde Amt.
- Zeuner, Jakob, 2018: "Anekdoter og glimt fra de adelige jomfruers dyd, tugt og sociale liv", *Meddelelser...*, Dansk Adelsforening, juni 2018 s. 36-46, Dansk Adelsforening.
- Aarsdal, Christine (f. Mørch), 1936: "Barndoms minder fra Roskilde", *Jul i Roskilde 1936* s. 16-19.

Noter

- 1 Såvel i FOTOTEKET som i denne bog er dette materiale angivet med numre i firkantede parenteser, f. eks [A03]. Bogstavet fortæller, hvilken bygning arkivaliet tilhører.
- 2 Se Litteraturlisten for H. Behrmann 1832, V. Skeel 1867 og 1877, L. Bobé 1899, Chr. Skeel 1917, A. Fang og I. Buhl 1949, G. Eriksen 1949, J.A.C. Vegenfeldt 1974, B.B. Wolter 1980, G.B. Hansen 1995, P.v. Deurs 1999, E. Tønnesen 2004 og 2014 samt J. Zeuner 2015.
- 3 Konvent, af *conventus*, middelalderlatin for en religiøs forsamling, der her udgjordes af klosterbrødre.
- 4 Annales Petri Olavi, 183, se Johnny G.G. Jakobsen, note 25. J.G.G. Jakobsen har i en mail til forfatteren angivet det testamenterede beløb til 40 mark sølv, og ikke 400, som visse kilder anfører.
- 5 Johnny G.G. Jakobsen, s. 79
- 6 Ingrid Nielsen 1979 s. 67-68.
- 7 Kr. Erslev og W. Møllerup: Danske Kancelliregistre 1535—1550 S. 77, citeret af J. Kornerup 1892, s. 234.
- 8 Jens Andersen 1996 s. 24.
- 9 Teglladen omtales i en skriftlig kilde fra 1441. Se note 8, s. 25.
- 10 Her lægges cand.mag. Ingrid Niensens forskning til grund, som angivet i I. Nielsen 1978.
- 11 Johnny G.G. Jakobsen, s. 66-67.
- 12 Man kan læse mere om Sankt Agnes Kloster hos Jakob Zeuner, og man kan finde yderligere viden om sortebrødre hos Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen.
- 13 Hans Krongaard Kristensen, 2013 s. 433.
- 14 Som det også overgik Sankt Laurentii Kirke, der i 1531 blev plyndret og ødelagt og siden nedbrudt, så kun tårnet står tilbage.
- 15 Danske Magazin 4. rk. Bind I, s. 3-4. Godske fik d. 27. maj 1543 ejendomsbrev på et stenhus bag Sortebrødre Kloster, som kaldes *Kong Hanses mag [magasin?]*. Købet omfatter en stor del af klosterets teglgårdshave inkl. dennes del af klostermuren. Den gamle bispegård i Roskilde blev efter reformationen hovedsæde for det kongelige len. Bispegården fik navneforandring til Roskildegård, og lenet kom derfor til at hedde Roskildegårds Len.
- 16 Kancelliets Brevbøger bind II, s.62.
- 17 H. Behrmann 1832 s. 299-301.
- 18 Se note 16.
- 19 O. Nielsen, 1874, Københavns Diplomatarium, Bind II s. 327, nummer 378.
- 20 J. Kornerup 1892 s. 239.
- 21 <http://www.roskildekloster.dk/#!bygningerne/c1lrx>

- 22 Jens Andersen 1996, s. 29.
- 23 Roeskilde Raadstue-Protocol 1761. Rigsarkivet, Roskilde Rådstue Brandtaksationsprotokol 1761-1765, nr. 130, online opslag 113. <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=16827439#185659,31408566>.
- 24 Se mere om dette hos Jakob Zeuner 2015, s. 28 ff.
- 25 Ejerne kan ses på Roskilde Klosters hjemmeside: <https://www.roskilde-kloster.dk/bygningerne>
- 26 Kgl. åbent brev af 16. juli 1695, Roskilde Klosters arkiv, REGISTRATUR del I, Reg. Nr. B1: *Sædegårdsfrihed på Sortebrødregård til Evert Weinmann, 16.7.1695* samt V. Skeel 1867 s. 71.
- 27 J. Zeuner 2015 'Birgitte Oxe' s. 12-13.
- 28 Fang og Buhl 1949 s. 11 og Ingeborg Buhl 1961 s. 14-15.
- 29 En betegnelse man engang hæftede på de unge piger, der var indskrevet i et jomfrukloster. Se Van Deurs 1999 s. 44
- 30 V. Skeel 1867, s. 75, bilag nr. 1.
- 31 Spindehus er en ældre betegnelse for tugthus, hvor fangerne blev beskæftiget med at spinde og væve. Efterhånden blev navnet især anvendt om en straffeanstalt for kvinder. Fra 1790 var navnet "Tugt, rasp og forbedringshus".
- 32 V. Skeel 1867 s. 16.
- 33 Konsumtion var en afgift på alle varer, der indførtes i købstaden med salg for øje. Ved indfaldsvejene lå toldsteder, de såkaldte acciseboder, og afgiften hed oprindeligt accise, men skiftede i 1660 navn til konsumptionsafgift eller blot konsumtion. Konsumptionsafgiften bortfaldt i 1850.
- 34 Fogedregnskaber 1699-1715, jf. B.B. Wolter 1980.
- 35 Tycho de Hofman 1778 s. 72
- 36 V. Skeel 1867 s. 5
- 37 Bobé 1899 s.9
- 38 V. Skeel 1871 s. 252
- 39 Bobé 1889 s. 10
- 40 A. Fang 1949 s.60
- 41 Foruden i Wikipedia er duellen også omtalt i http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Gehejmestatsminister/Iver_Rosenkrantz: "*R. havde det uheld at forarge denne kreds ved en duel som i julen 1733 fandt sted i hans hus mellem to unge hofkavalere, med hvilke hans kone havde flirtet stærkt. Kongen havde ondt af R., men opirredes mod familien Ples-sen*".
- 42 V. Skeel 1867 s. 78 § 10.
- 43 Chr. Skeel 1917 s. 59.
- 44 V. Skeel 1867 s. 65.
- 45 Hovedgården er den gård, der udgør centrum i godssystemet, i modsætning til de mange bøndergårde, der er bortfæstede. Hovedbygningen og den tilhørende avlsgård med stalde og ladebygninger mv. udgør hoved-

- gården på Roskilde adelige Jomfrukloster.
- 46 Fundatsens § 27, jf. V. Skeel 1867 s. 81.
- 47 V. Skeel 1867 s. 69-70.
- 48 Se note 47.
- 49 V. Skeel 1867 s. 84.
- 50 Beskrevet hos V. Skeel 1867 s. 17.
- 51 Vegenefeldt 1974 s. 7.
- 52 V. Skeel 1867 s. 98-106
- 53 Skeel-familiens 4 patronpladsen blev fra 1894 delt i to, så den Scheel-Plessenske gren fik tildelt halvdelen
- 54 Chr. Skeel 1917 s. 64-65.
- 55 Denne antagelse bekræftes af arkitekt, arkæolog og titulær professor J.B. Løffler ifølge Eva Tønnesen 2004 s. 25.
- 56 Alle skifter indeholder en gentagen enhed af to løbere for hver kop.
- 57 E. Moltke, Elna Møller og C.G. Schultz 1944 s. 115-116. Online version (kan være ændret siden udgivelse): http://danmarkskirker.natmus.dk/uploads/tx_tcchurchsearch/kob-amt_115-120_02.pdf
- 58 Gorm Benzon s. 86
- 59 I forbindelse med murgennembrydningen til trappetårnet i 1906 har arkitekt Jens Ingwersen muligvis benyttet lejligheden til at udskifte den tidligere dørtilmuring med sten fra det nye byggeri i et sammenhængende forbandt. Se mere om Ingwersen i afsnittet om Kirkefløjens bygningshistorie.
- 60 L. Bobé 1899 s.22.
- 61 Fra 1734 til 1740 blev 25 natmænd, natmandsknægte, -koner og -børn tiltalt i syv sager overvejende for tyveri. Fire natmænd blev hængt og to døde før dommen. Roskilde var et af de omhandlede natmandsembeder. T. Krogh s. 342.
- 62 Rigsarkivet, korrespondance vedk. Roskilde 1734-36: Breve vedr. opdagelse og forfølgelse af mordbrandsagen ifølge T. Krogh 2000, s. 411 og Politiprotokollen for Roskilde ifølge J. Korerup 1892 s. 147-148. Galgepladsen øst for Hedegårdene er markeret på Marmillods kort fra 1765.
- 63 Lånet fremgår af Roskilde Byfoged Skøde- og panteprotokol 1727-1742, sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser opslag 187. Hamborger Herberg blev siden til posthus og derpå til et nyt gæstgiveri, som H.C. Andersen har udødeliggjort med sin vaudeville-spøg "En nat i Roskilde", hvor handlingen netop er henlagt til et værelse på 'Postgaarden'. Den fulde historie om Hamborger Herberg kan ses hos Kurt Buchtrup på hjemmesiden: <https://roskildesudvikling2.dk/skomagergade/skomagergade%2015%20-%20passagen.html>.
- 64 L. Bobé 1899, "Klosterliv i forrige århundrede", s. 17 ff.
- 65 L. Bobé 1899 s. 19-20.
- 66 C.L. Strøm 1915 s. 9.
- 67 L. Bobé 1899 s. 21.

- 68 L. Bobé 1899 s. 24 ff.
- 69 Priorinde Elisabeth Birgitte Bluhme. Konventualinderne: M. Hedemann, Walterstorff, Skeel, Hegermann-Lindenkrone, L. v. Wimpffen, Roespsstorff og Hilmers. Se Chr. Skeel 1917 s. 28.
- 70 Forfatteren har formidlet en donation af 1866-udgaven fra Lotte Fang til klosterets bibliotek.
- 71 V. Skeel 1867 s. 21.
- 72 Von Hedemann slægtens slægtsbog, Geschichte der Familie Hedemann, oplyser, at hendes ynde endda overgik svigerinden Frederikke von Hedemann f. Høyer. Det er også heri, der henvises til "de skønne vers" af Holard Nielsen iflg mail fra Wenzel de Neergaard til forfatteren. Se Paul von Heespen Hedemann 1919-17.
- 73 Dehn-Nielsen 2007 s. 116.
- 74 Chr. Skeel 1917 s. 2-4.
- 75 E. Pontoppidan 1946 s. 18-20. Hans far, Jens Vilhelm Pontoppidan (f. 1851), var præst i Himmelev Sogn fra 1898.
- 76 A. H. Holsting 1947 s. 21-22.
- 77 A. Fang 1936 s. 4-7.
- 78 Det er fandt sted i professor August Wimmer periode som direktør og overlæge 1912-19 (Fædrelandet 26. dec. 1941) og fortsatte til i hvert fald midt i 1940-erne. Se Roskilde Avis 8. aug. 1944.
- 79 Historien er fortalt som en anekdote af tømmermester Lorenz Weber – se litteraturliste LW 1928. Erik Budtz-Olsen fortæller i en mail til klosteret i marts 2018, at vægteren er identisk med hans kones oldefar, Hans "post" Jensen (f. 1845), og at historien er nedskrevet af dennes barnebarn, Otto Aunstrup, der var redaktør af Karise Avis. Det har dog ikke været muligt at verificere Hans Jensens tilknytning til klosteret yderligere. Mail til forfatteren marts 2018.
- 80 Chr. Skeel 1917 s. 14-16.
- 81 Nationaltidende d. 30 oktober 1916 s. 4-5.
- 82 Danmarks Kirker, Københavns Amt bd. 3 s. 1458-60.
- 83 Danmarks Kirker, Københavns Amt bd. 3 s. 1730.
- 84 V. Skeel 1867 s. 43. Alliancevåben er betegnelsen for sammenstillede heraldiske våben, hvor to eller flere slægter optræder side om side. Her ses Skeeler og Ruder, Ulfstander og Jueler, Friiser og Rosensparre, Krabber og Rosenkrantzer samt Gyldenstjerner og Biller, Kaaser og Podebusk, Langer og Løcker iflg. Fang og Buhl 1949 s. 32.
- 85 L. Bobé 1899 s. 34-35.
- 86 Begravelsespudden med håndskreven, udateret beskrivelse af anvendelse ligger i et skab i Riddersalen.
- 87 Danmarks Kirker bd. 4, s. 2129.f
- 88 Se note 87.
- 89 Chr. Skeel 1917 s. 21.
- 90 Disse kort og tegninger er nu på forfatterens initiativ digitaliserede og kan

- findes i høj opløsning på Roskilde Biblioteks billedbase, Fototeket, se note 1.
- 91 Ved udskiftningen i 1797 iflg. klosterets Arkivpakke D1
- 92 J. Zeuner, Sankt Agnes 2015, s. 53.
- 93 Tiende har sit udspring i, at tiendetageren oprindeligt selv udtog hvert tiende neg på marken på et tidspunkt, der passede ham.
- 94 I de seneste mere end 300 år har alle gader og stræder ændret navn og/eller stavemåde. Gennemgangen af de mange kort og supplerende materiale har forøget vores viden om og opfattelse af navnene på mange af de gader og stræder, der omkranser klosteret. De betegnelser, der bruges direkte i forbindelse med diverse kort og arkivalier, er i overensstemmelse med den historiske kilde. For at lette læsningen og forståelsen er de nutidige betegnelser dog anvendt, hvor det drejer sig om ren orientering, som f.eks. hvor på klosterets grund en given ændring er sket.
- 95 Roskilde Klosters arkiv. Arkivpakke B2: *Skøde på Gundsømagle gård, 16.6.1736.*
- 96 Roskilde Klosters arkiv. Arkivpakke B2: *Skøde, Jacob Sørensen Berg til Berte Skeel og Margrethe Ulfeldt på øde plads, 2.3.1700.*
- 97 Roskilde Klosters arkiv. Arkivpakke B2: *Skøde, Roskilde by til klostret, på et stræde. 6.8.1715.*
- 98 Rådhusarkivet jf. J. Kornerup 1892 s. 208.
- 99 J. Kornerup 1892 s. 30.
- 100 V. Skeel 1877 s. 3-4.
- 101 Kirkeministeriets skrivelse nr. 080 af 4/2 1985.
- 102 V. Skeel 1867 s. 31
- 103 Fogedregnskaber 1698-1747, jf. B.B. Wolter 1980.
- 104 Fogedregnskab 1851-52, jf. B.B. Wolter 1980.
- 105 *Henhører under Himmeløv Sogn ifølge Indenrigsministeriets Skrivelse af 10. Oktober 1882. (Maj 1882/1826)*
Påskrift på Geodatastyrelsens matrikelkort "Nymarken under Roskilde Kjøbstad – Kopieret 1882 af Bagh efter det af Landinspektør Lauritzen i Anledning af Kjøbstadens Matrikulering i henhold til Lov af 11. februar 1863 berigtigede Matrikels Kort".
- 106 Landgilde var den ydelse, en fæstebonde årligt skulle betale jordejeren som betaling for brugen af fæstegårdens bygninger og jord.
- 107 J. Zeuner 2015 s. 37.
- 108 Forvalterinstruks af 5. jan. 1729 og 1. okt. 1732. Jf. B.B. Wolter 1980.
- 109 B.B. Wolter 1980
- 110 Roskilde Klosters Arkiv pk. N17 læg 47 s.69 og Knud Poulsen 1991 s. 14-16
- 111 Tingbogen Lejre Herredsret samt Knud Poulsen 1991 s. 17-18
- 112 P.F. Suhm 1241-1286: Historie af Danmark, Bd. 10.
- 113 B.B. Wolter 1980 s. 14.
- 114 Se note 91.

- 115 I denne tiårs periode (1873) skifter pengesystemet i Danmark fra rigsdaler til kroner. 1 rdl. = 2 kr.
- 116 L. Bobé 1899 s. 41. Bobé har kun 30 huse i Jyllinge, men ved udflytningen i 1797 er der registreret 31, se note 91. Det bemærkes, at Bobé her medregner de syv Klosterhuse som bøndergods og ikke under hovedgården (som Skt. Agnes Husene), men han indregner ikke deres jordlodder i arealet:
- 117 Bobé s. 14.
- 118 Matrikelnumrene kommer dog først ved matrikuleringen i 1844.
- 119 Stiftsamtets brev af 23. nov. 1869 med dispositionsretten over matr. nr. 17a, Veddelev By ligger i klosterarkivet og kan ses på Fototeket, foto B23.
- 120 Alle disse kort, tegninger og breve kan findes i Fototeket under numre, der begynder med B http://fototeket.roskildebib.dk/fotoweb/albums/WKtR2DpmclVZ1sYBoo3_AUG2AWehrWTcnXf5TQ/
- 121 Chr. Skeel 1917 s. 45.
- 122 Perioden er beskrevet af J. Zeuner i bogen *Sankt Agnes – fra nonnekloster til nutid*.
- 123 V. Skeel 1877 s. 10.
- 124 Folketælling 1860, Statens arkiver ao, København, Roskilde, Klosterhuse-
ne: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?b-sid=9430#9430,228351>, online opslag 232.
- 125 G. Eriksen 1949 s. 13-15.
- 126 L. Fang 2015, s. 74.
- 127 Forpagtningskontrakt af 9. november 1756 og 7. september 1768. Roskilde Klosters arkiv.
- 128 H. Behrmann 1832 s. 341.
- 129 I et brev til sin plejesøn Ferdinand Schaumburg Müller d.26.6.1841. Se Lunn og Reitzel-Nielsen 1964.
- 130 Skønt han hverken er født eller død i Roskilde, ligger han begravet på Gråbrødre Kirkegård i byen.
- 131 A. Fang og I. Buhl 1949 s. 38. Stenen blev på et tidspunkt flyttet til klosterets have, men eksister nu ikke længere.
- 132 E. Bondesen 1979 s. 35.
- 133 Se note 140.
- 134 H. Drachmann 1884
- 135 Sigfreds Mølle forsvandt tidligt i middelalderen, så det er ikke givet, at alle 4 møller har eksisteret samtidig, selvom de alle er angivet på Resens kort, dog med forkert numre, som fra nord mod syd burde være: 71 (ikke 72), 73 (ikke 46), 72 (ikke 70) og 74 (ikke 71).
- 136 Kildens fulde historie kan findes her: <http://roskildesudvikling2.dk/louise-vej/lovisekilden.html>
- 137 Chr. Skeel 1917 s. 41.
- 138 Både A. Fang 1963 s. 17 og M. Høj 2010 s. 57 kalder gartneren for E. Galschiøtt, men en sådan person, kan vi ikke identificere.

- 139 Chr. Skeel, s. 44 samt Roskilde Byfoged Skøde- og Panteprotokol, Statens arkivalier online, 1906 opslag 487: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=16510787#31400,3717431>
- 140 Roskilde Avis 14. marts 1879. Et andet foreslået areal var ejet af gartner Møller, som også havde været ejer af området omkring Klosterkilden.
- 141 Husets historie er grundigt beskrevet hos J. Zeuner 2015 s. 64, 94-96 og 184.
- 142 Deklaration af 28. oktober 1909. Chr. Skeel 1917 s. 42.
- 143 På Nationalmuseet med litra nr. 16819. Yderligere information hos J. Zeuner, 2015 s. 110
- 144 F. Fang 1950, 7. januar
- 145 Kulturstyrelsens Fredningsværdier for Roskilde Jomfrukloster, journalnummer 2011-7.82.07/265-0001 s. 2.
- 146 I. Buhl 1961 s. 86
- 147 Martin Nyrops arbejdsbeskrivelse dateret maj 1891.
- 148 I. Buhl 1961 s. 23.
- 149 I. Buhl 1961 s. 33.
- 150 Klosterarkivets hævningsprotokoller sammenholdt med folketællingerne giver det fulde billede.
- 151 Chr. Skeel 1917 s. 36 ff.
- 152 Konserveringsrapport for Roskilde Klosters altertavle, november 2020.
- 153 Brev fra C.E.F. Weise til Hans Hertz d. 7. december 1831, refereret hos L. Fang 2018 s. 57 ff. Den 25. nov. 1859 tog Hans Mathias Hansen navneforandring til Hans Matthison-Hansen.
- 154 Oplysninger om klosteret 1899-1917 stammer hovedsagelig fra Christian Skeel 1917.
- 155 Ingwersen 1908 s. 559.
- 156 Ingwersen 1908 s. 557.
- 157 Beretningen om Damernes Fløj er baseret på Chr. Skeel 1917 s. 26 ff.
- 158 Kulturstyrelsens Fredningsværdier for Roskilde Jomfrukloster, journalnummer 2011-7.82.07/265-0001 s. 5.
- 159 Chr. Skeel 1917 s. 28.
- 160 V. Skeel 1877 s. 10 linje 5.
- 161 Udgravningsrapport august 1906. Nationalmuseet, Journal nr. 291/06. (Kopi i forfatterens privatarkiv)
- 162 Hele historien om Betty Bruun og Roskilde Pigeskole af 1855 kan læses hos E. Tønnesen 2014 s. 73 ff.
- 163 C. Aarsdal 1936 s. 16-19.
- 164 H. Tranekær s. 54-55
- 165 J. S. Nielsen 1993 s. 12 og Roskilde Avis mandag d. 3. september 1934.
- 166 Fotoet af damerne omkring tebordet har været publiceret flere gang med varierende identifikationen af personkredsen. De her bragte personnavne skyldes en venlighed fra Wenzel de Neergaard, der i en mail 7. dec. 2017 til Anna von Lowzow og Søren Lyder Jacobsen skriver: "*Da Fritze von*

- Hedemanns eksemplar af fotografiet nu optrådte i novembernummeret af "Meddelelser", og der kun var "99% sikkerhed" med hensyn til de afbillede konventualinders identitet, benyttede jeg lejligheden ved en lille familiefrokost til at rådspørge Inge Hedemanns niece, Inge Holst, der mener at kunne sætte navn på personerne, og desuden kontrollerede oplysningerne ved hjælp af priorindens gæstebog fra 1945."*
- 167 K. S. Larsen 1998.
- 168 Den fulde historie med billeder kan ses hos J. Zeuner 2018.
- 169 Se note 167.
- 170 F. Hedemann 2018.
- 171 J. Vegenefldt 1974, s. 26. Han skriver godt nok fra 26 til 7, men ved folketællingen i 1930 var der kun 15.
- 172 Fællesspisningens bortfald bliver konfirmeret ved kongelig resolution af 9. juli 1950. Vegenefldt 1974, p. 7.
- 173 Wenzel de Neergaards mail af 7. dec. 2017 til Anna von Lowzow og Søren Lyder Jacobsen. (Kopi i forfatterens privatarkiv)
- 174 H. Rønø 1955 s. 10-12.
- 175 Roskilde Tidende, lørdag d. 12. 1975.
- 176 F. Hedemann 2018 s. 30-31.
- 177 I. Buhl 1975.
- 178 Ninka-interview i Politiken 20. juni 1969.
- 179 V. Skeel 1867 s. 28.
- 180 A. Wilde, 1895, og gengivet af C. Muusmann, 1930 s. 13.
- 181 P. Linde håndskrevet notat 1941 på en ældre opmålingstegning med Nationalmuseets referencenummer: 1708/132.
- 182 Foto i Roskilde Lokalhistoriske Arkiv med teksten 'Glædelig Jul' fra 1923 viser både plankeværk og elmast.
- 183 Skøde af 10. december 1908. Chr. Skeel 1917 s. 29.
- 184 C. Skeel 1917, s. 51.
- 185 Matr. nr. 13 og 14 i Store Valby og nr. 45 i Jyllinge
- 186 Selve Kapelsmøllen blev solgt i 1883.
- 187 Gadenavnet *Juttas Vej* forsvandt i begyndelsen af 1940'erne og blev erstattet af den vestligste del af Kong Valdemars Vej.
- 188 L. Fang 2015, s. 75.
- 189 Yderlige information om havearkitekt C. Th. Sørensen og det store parkprojekt kan ses i Mette Højs artikel i ROMU 2010.
- 190 Christian 4.s breve. 1885.
- 191 J. Zeuner 2015 s. 186.
- 192 Betinget skøde for Roskilde Kommunes køb af Sankt Agnes. 16. marts 1951. Dette afløses af endeligt skøde for Roskilde Kommunes køb af Sankt Agnes. 19. november 1951.
- 193 Roskilde dagblad 14. april 1954.
- 194 Ole Feldbæk: Udgravningsrapport, Nationalmuseet, J.Nr. 700/59 dateret 5.9.1959.

- 195 Roskilde Tidende d. 28. april 1978 samt forfatterens mailkorrespondance med Lotte Fang.
- 196 Tidsskriftet "Skoven", nr. 12 2016, s. 529 ff.
- 197 I pengeskab på klosterforvalterens kontor.
- 198 Arkivpakke O12: Just, Juel, Mit Liv og Levnets Beskrivelse, Uddrag af de holdte Daglige Fortegnelser over mine Reiser og Forretninger (Just Juel 1664-1715). Beskrevet af I Buhl 1956 samt arkivpakke O8: Anne Krabbes Våbenbog, beskrevet af I. Buhl 1961 og pakke O11: Ligprædiken over Berte Skeel 1720.
- 199 Portrættet af Tycho Brahe og dets historie er beskrevet af Gorm Hansen, 2013
- 200 I. Buhl, 1961, s. 83. Maleriet omtales første gang af V. Skeel, 1867, s. 48.
- 201 Korrespondance mellem fru Gauguin og klosterets priorinde, Marna Mütter-Cutcliffe, 6-7. september 1981. Opbevaret i Hævingsregnskabet.
- 202 FT1930, 1940-45 arkivpakke L124: priorindens husholdningsregnskab, 1942 og J. A. Vegenfeldt 1974 s. 23-26.